

89(075)

С 78

РІДНІ КОЛОСКИ

О. Стешенко

Частина I.

Видання 2-

Всеукраїнське Учительське Видавниче Т-во
„ВСЕУВИТО“.

О. Стешенко.

83 (075)

С 79

В. Чаруга

РІДНІ КОЛОСКИ.

Читака для молодших класів гімназії.

Частина I.

Видання друге, виправлене й доповнене.

ПЕРЕВІРЕНО
1981 р.

З рисунками та малюнками художників: М. Бурачка, М. Жука, В. Старицької, О. Судомори, П. Холодного та Т. Шевченка.

Всеукраїнське Учительське Видавниче Товариство
„ВСЕУВИТО“

РІДНІ

ВОДОСНАБДЕННЯ

ВІСНИК ВОДОСНАБДЕННЯ

ВІСНИК

ВІСНИК ВОДОСНАБДЕННЯ

Друкарня

Акц. Т-ва М. Т. Корчак-Новицького, Мерінговська 6.
Київ—1918.

Передмова до першого видання.

Подаючи до розгляду ви. д.д. педагогів уложену мною читанку, я хочу сказати кілька слів про ті принципи, якими я керувалася при своїй праці.

Мета читанки—познайомити дітей з духом рідної мови, розвинути у них любов до художньої літератури з одного боку, з другого—дати по зможі художні зразки для класних робіт та духовної розваги дітей.

Маючи на увазі це все, я силкувалася підібрати матеріял здебільшого з творів кращих письменників нашої літератури.

Є в читанці і зразки з дитячої чужоземної літератури, але і тут, щоб захистити чистоту та красу рідної мови, я вмістила їх по-зможі в перекладах наших кращих письменників.

Маючи на увазі додержати цільність художнього вражіння у дітей від твору, я переважно подаю його цільним. Але, на жаль, не скрізь з педагогічних та технічних вимог можна було це додержати, через це є в читанці зразки і скорочені і є просто уривки, останніх дуже мало.

Не маючи на увазі надавати читанці характеру дитячої енциклопедії, я все-ж таки підбирала статті, зміст яких-би виховував в дітях любов до людей взагалі, до товаришів, до рідного краю, до правди, братерства та рівності. Крім того, і такі, які-б перейняли дитяче серце симпатією до тих звірів, рослин і взагалі всього, що оточує його в житті.

Що до плану розположення самого літературного матеріялу, я керувалася ось якими принципами.

Вільна творчість педагога, відомо, складала певну запоруку великого успіху педагогічної справи. Складаючи читанку, я й дбала про те, щоб дати як найширшу можливість педагогові виявити в своїй праці „волю творчости“. Я свідомо усунула колишні шаблонні рубрики, що наче здушували весь художній матеріял в камінних формах відомої тенденційности; укладався матеріял, пильнуючи лише того, щоб художні зразки, починаючи від самих простих, самих зрозумілих дітям, зростали помалу до зразків більш складного змісту, глибших психологічних переживань героїв и ширших питань, які порушує той або инший твір. Я по-зможі силкувалася додержати цей принцип зростання і що до літературної форми, і що до мови: від мови щоденної, мови звичайної—до зразків виробленої художньої мови.

Не розбиваючи матеріал на відомі відділи, я одначе мала на увазі поставити в осередку всієї праці, саму особу дитини з її душевними переживаннями. Таким робом матеріал читанки складається по можливості по концентричних кругах: душа дитини, збудження симпатії до людини, звірів, рослин, побут народній, народня поезія, історичні спогади.

При складанні читанки я силкувалась іти назустріч демократизації нової школи, через це саме більшість зразків книжки знайомить дітей з селянським життям; але для ширшої знайомости з життям взагалі я подаю і зразки з життя других верств суспільности. Одначе і тут вибирались ті зразки, які теж викликають у дитячій душі почуття любови до правди та братерства.

Повторюю ще раз, що матеріал читанки, не обмежений певними відділами, дає волю педагогові користуватись їм по своєму смаку.

Цілком певна, що читанка ще далека від того ідеалу, до якого я простувала, все-ж беру на себе сміливість думати, що моя скромна праця принесе хоч малу поміч рідній школі.

Наприкінці дозволю собі висловити мою ширю подяку шановним дд. Г. Александровському, Л. Білецькому, В. Дурдуковському та всім тим, що допомогли мені своїми цінними вказівками.

О. Стешенно.

1. Мати.

Вірш Т. ШЕВЧЕНКА

У нашім раі, на землі,
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим..
Теперь їй любо, любо жити:
Вона серед ночі встає,
І стереже добро своє,
І дожидає того світу,
Щоб знов на його наливितись,
Наговоритись... „Це моє,
Моє...“ — і дивиться на його.
І молиться за його Богу
І йде на вулицю гулять
Гордіше самої цариці.
Щоб людям, бачте, показать
Своє добро: „А подивіться—
Моє найкраще над всіми!“
І ненароком инший гляне —
Весела, рада, — Боже мій!
Несе до-дому свого Івана.
І їй здається— все село
Весь день дивилося на його.
Що тільки й дива там було,
А більше не було нічого...
Щасливая!..

Тарас Григорович
ШЕВЧЕНКО.

Род. 25 лютого 1814 р.

Пом. 26 лютого 1861 р.

Приказки: Своє дитина кожній мамі найкраща. Раб-би об дітей
небо прихилити ти зорями екрити. Як мати ріденька, то й сорочка
біленька.

2. Мій подарунок.

Оповідання

І. Старицької-Черняхівської.

3 Галіного щоденника.

10-го грудня.

Моя мама краще всіх на всьому світі. Мама каже, що се здається так кожній дитині, що її мама найкраща. Може... але їм се так тільки здається, а моя мама таки й справді найкраща: вона мене учить, вона мене жалує, коли я заслабну, вона так упадає біля мене! А яких вона знає казок! В жадній книжці не знайдеш таких. Вона вміє розказати казку про все. Спитаєш: „мамуся, розкажи мені казочку про дзиглик!“. І мамуся зараз почне розповідати, як був перше дзиглик гарним деревом у густому лісі, як його зрубали, привезли на фабрику і що там з ним робили і як він опинився в магазині... все... все... Спитай маму: „мамочко, розкажи казку про хустку!“ І мама почне казати, як жила собі в далекій стороні на високих горах маленька кізочка в своїй родині, як зростала вона, а разом з тим зростала на ній і довга вовна, як постригли з усіх кізок ту вовну, зібрали у великі паки та й повезли далеко. І так весело, і так цікаво слухати! Притулюся до мами тісно, тісно, підлізу під хустку, слухаю, а хусточка гріє... Я вже знаю все: і про дзиглик, і про хустку, і про килим, і про хмари, і про ті морські камінчики, ще лежать у мами на столі, і про всі ті цікаві речі, що стоять у мами на етажерці, знаю, як вони жили, що вони думали, і мені так жаль, що вони не вміють балакати. Ото було-б добре!

Коли я лягаю спати, моя мамуня сідає біля мене, вона мене вкриє, вона мене перехрестить, поцілує і ще пісеньку

заспіває про бідну мишку і погану кицьку. Тато гримає, каже, що сором співати коліскозих пісень великій дівчині (мені вже сім років), але мама заспіває потихеньку, бо я так люблю ту пісню.

Була собі мишка,	Бо була бідненька
Мишка невеличка,	І ходила боса,
Захотіла десь добути	І не мала навіть хустки!
Собі черевичка.	Щоб утерти носа.

А дітей тих дрібних
Цілая торбина,
Горе бідній мишці жити,
Лихая година!

Бідна мишка не мала чим годувати свої діти і хотіла взяти трошки молочка, а кицька люта вбила її. Що-ж було робити мишці, чим-же мала вона годувати свої діти? Чи-ж вона тому винна була, що в неї не було ні молока, ні сала, а в Галіної мами були повні комори? Ну, та кицьку прогнали, а мишеняток всіх забрали до хати, і Галя дала їм і молока, і сала.

Бідних мишеняток
Узяли до хати,
Заступила їм Галюся
Рідненькою мати.
А погану кицьку
Вигнали із двору,
Щоб не сміла наvertатись
Навіть і в комору!

Я знаю, що то все вигадка, але я так люблю цю пісню, бо погану кицьку таки покарано, а бідних мишеняток пожалували добрі люде.

Світить Боже сонце
На небі високо,
А ще вище над всім світом
Зорить Боже око!

Ах, як гарно, як тепло! Боже око над всім світом, сонце на небі, а мама в хаті. Я тягну мамину руку до себе і цілую її. Коли я буду велика, я заберу всіх бідних дітей, всіх,

у кого немає мами, і буду їм за маму. В голові в мене починають снуватися різні думки: і діти, і мишенята, і різні свої справи. Клопоту багато!

15-го грудня.

Вчора сталась неприємна пригода: у Марусі одлетіла голова, руки й ноги і саме тоді, коли вона мала йти до шлюбу. Все вже було готове. Стіл накрили ми на шість осіб. На маненьких тарілочках лежали різні солодоші, і мармаладки, і манюсенські горішки, а на полумиску справжні котлети! Мама зробила нам справжні гарячі, манюсенські котлетки з горошком. Самоварчик, що мені подарував дядько, вже кипів, і в чайничку парував чай. Все було надзвичайно гарно. Всі ляльки, сиділи в найкращих убраннях. Ярکو вже поченив теплу мамину хустку, він мав вінчати Марусю, і запалив на ляльчиному столику дві манесенькі свічки, коли це—лусь, щось луснуло у бідної Марусі всередині і голова, і руки, і ноги розсипались!

Така неприємна пригода і саме в день шлюбу!

Я все-таки стулила її як не як, і посадила на дивані. Он-де вона й сидить тепер там, закинула голову, очі напівзаплющила, така нещасна, мов непритомна... А молодий стоїть проти неї, він не може сідати, наче скам'янів з горя. Шлюб, звісно, довелося одікласти. Ляльки нічого не схотіли їсти: звичайно, тут вже не до їжи! Мусіли ми з Ярком поїсти всю вечерю сами.

Завтра треба понести Марусю до дядька Євгена на операцію, він чудово робить ці операції, і Маруся буде знову здорова і весела.

18-го грудня.

Великі думають, що у малих клопоту нема,—ще більше, ніж у великих, а надто перед Різдвом. Треба всім зробити подарунки: і мамі, і татові, і бабуні, і тітусі, і дядькові, і Яркові і все так, щоб ніхто не знав, що він одержить.

Я знаю: великі, так само як і малі дуже цікавляться подарунками і їм хочеться знати, що їм подарують на Різдво, але я не кажу нікому нічого, і тільки на кутю вони побачуть свої подарунки.

Мама трошки знає, бо вона-ж мені й купувала і нитки, і все, що треба було до роботи, але що я готую мамі, про те не знає ніхто! Тільки madame та я. Навіть Ярکو не знає. Я і в щоденнику не пишу про це, щоб часом Ярکو не прочитав, бо це секрет, моя тайна.

Ми завжди зачинаємо з madame двері. Мама вже про щось догадується, вона мене питає: „що ти там робиш, миспенятко?“ Я не кажу, я ні за що не скажу...

Я прокидаюсь дуже рано, ще зовсім темно на дворі, за-світлюю електричество і сідаю до столу...

Ще всі сплять.... трохи страшно, але треба хапатись. Ой Різдво вже близенько, близенько.... А ну я не встию? Тільки-но здумаю за це, серце стиснеться, як камінчик. Ні, ні, ще лишився тиждень, цілий тиждень,—сім день.

25-го грудня.

Учора був Святий Вечір. Я його ніколи не забуду. Ще з передодня почали в нас готувати все: і кутю, і узвар, і мак, і мігдал. В кухні терли в макітрі, били в ступці, нам з Ярком страх як кортіло допомогати там, але Марія сказала, що ми тільки заважаємо, і не пустила нас.

Коли ми вранці вийшли пити чай,—вже скрізь було тихо. хати блищали, як скло, зелена струнка ялиночка стояла в залі і простягала свої пахучі гілочки. На ній ще не було цяцьок, але вона і без них була така гарна! День був довгий... Ми з Ярком гуляли на дворі і все виглядали, коли-ж блисне перша зірочка. Нарешті вона блеснула в ясному небі така гарна, мов діамантовий цвяшок.

„Зірка, зірка!“ закричав Ярко; він її побачив перший, і ми побігли до хати.

В їдальні вже був накритий стіл довгий-предовгий, бо вечеряти збіралося всі разом.

Ще всі сиділи у вітальні, а ми з Ярком пішли з нашими подарунками до їдальні.

Там було гарно.

У куточку під іконами стояв обрусом накритий стіл, а на нім на сіні два горщики: один з кутею, другий з узваром.

Лямпадка світилась, як червона зірка і освітлювала темний образ Пречистої Диви з Немовлятком. Чи-то мигтіло так

світло з лампадки, але здавалось, що вона всімхалась, дивлячись на нас. Ми робили все крадькома, похапцем.

Уже й так Марія сварилась, що пиріжки вистигнуть, закім ми будемо нишпорити біля тарілок. Та треба-ж було все сховати під серветку як слід.

Тато дістав закладку до книжки: у нього було вже їх багато, ну, та багато-ж і книжок в кабінеті; але цього року я вишила йому на блакитній стьожці жовтим шовком: „ще не вмерла Україна“, це ми нарадилися з Ярком; бабуня дістала книжечку для голок, дядько щіточку, щоб розчисувати вуси. — у нього ще вусів немає, ну, а колись виростуть; тітуся—рушник;—Ярко вишив аний черевичок, щоб у нього класти годинник; правда, у Ярка ще не має годинника, але як він почепить черевичок над ліжком, всі будуть думати, що є і годинник. Тільки мамуся дістала один аркуш паперу. Ох, як тіпалось мое серце, коли я клала його під серветку.

Чи-ж він сподобається мамі?

Нарешті ми скінчили нашу роботу, і Марія попросила всіх до столу.

Ми з Ярком стали осторонь. Перша підняла свою серветку бабуся. Як вона зраділа! Бабуся так любить ці книжечки: вона погано бачить і дуже рідко шие, і через те в неї зібралось їх більше десятка і кожен раз вона так тішиться коли хто з нас подарує їй новеньку. Тоді підняла свою серветку мама, вона розгорнула аркуш паперу, подивилась на нього і тихо скрикнула...

Я бачила, як все її личко зробилося гуστο-рожевим.

„Дивіться!“ озвалась вона до всіх, подаючи татові папер „вона“—голос у мамі... не знаю, але він зробився не такий, як завжди:—„вона вивчилась за місяць писати по-французьки а їй ще допіру сім років. І так крадькома, я й не гадала Дитинко мая!“

Я була біля мамі. Я вчепилася їй руками за шию, а мама пригорнула мене до себе і поцілувала!

— Мамусю, ти рада з мого сюрпризу?—запитала я, притуляючись до мамі.

„Дитино моя люба!“ одказала мама і ще тініше пригорнула мене до себе, а потім швидко нахилилась, вона щось загубила... Тим часом мій аркуш паперу ходив з рук в руки.

На ньому було виписано великими літерами довгого французького різдвяного вірша.

Я писала його довго, не один ранок! З madame я вивчила тільки писані літери, а списувала з книжки ранками сама.

Це була тяжка робота: я зламала аж три пера, а коли виводила дашок на Т, так щиро надушила, що пролерла дірочку в папері, ну, нічого: я потім її заклеїла. Але я й не сподівалася, що мое пісання так стішить маму.

Мама була ясна, мов сонечко. Мамусю, моя люба мамусю, я буду вчитись так гарно, як тільки зможу, а коли вивчусь, я знаю, що я робитиму: я вижену всіх злих кицьок і позбіраю всіх бідних мишеняток, я зроблю все, щоб ти мала радість, щоб знов поцілувала мене так, як в той хороший Святий Вечір.

Доглядати—*пилити*. Будеш ти в мене хату помітати, малих діток доглядати. Вона пилує цілу ніч над ними.

Дзиглик—*стілець*. Царя на дзиглик посадили. Трудно на двох стільцях сидіти.

Снуватися—*танцювати, скокати, крутитися*. Снуюся по хаті тиняюсь. А сестра вже і поздоровіла, уже по хаті сновигає. З дітворою кручусь по дворіщу та бігаю.

Непритомний—*не при собі*.

Одержати—*отримати, дістати*. Віруйте, що одержите і буде вам. Він отримав місто від батьків. Не дістане він язика.

Хапатися—*поспішатися, квапитися*. Хто хапався жито сіяти, то в нього воно повипрівало. Поспішається з козами на торг. Не квапся проти невода рибу ловити.

Обрус—*настільник, скатертина*. Льонній обрус на столі. Стіл застелений чистим настільником.

Нишпорити—*вишукувати*. Чого ти нишпориш? Вишукує травиці.

Осторонь—*убоці*. Державсь він осторонь від тієї світлиці. Семен застається убоці, а Іван одвічай за все.

Приказки: Нема у світі цвіту цвітнішого над маківочки, нема ж роду ріднішого над матіночки. Яка няня, така й доня. Не кайся рано вставати, а молодю учитися.

Віри Т. ШЕВЧЕНКА

3. * * *

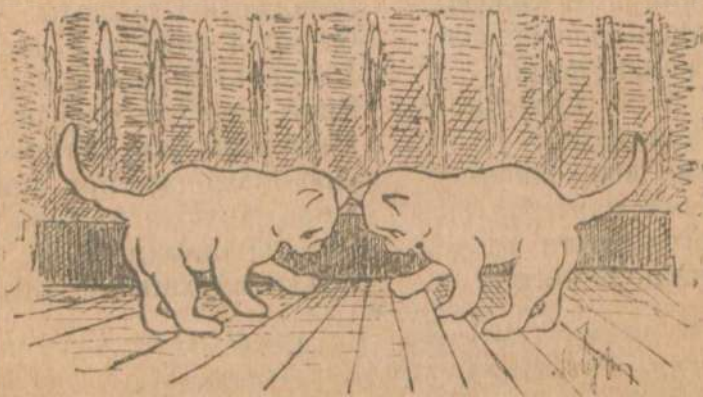
І досі сниться: під горою,
Між вербами, та над водою
Біленька хаточка; сидить,
Неначе й досі, сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве
Свое маленькое внуца.
І досі сниться: вийшла з хати
Веселая сміючись мати,
Цілує діда і дитя—
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки і годує,
І спать несе; а дід сидить
І усміхається, і стиха
Промовить нишком: „Де ж те лихо,
Печалі тії, вороги?“

5. Два коти.

(Переклад М. Заїрської).

В одній господі лагодили помости в хатах: де-які старі мостини викидали, а нові замість них клали. І в тій господі було два коти: старий Рудько і молодий Мурко. Вони дуже приятелювали. Майстрі доробили своє діло та й пішли. Увечері, господиня сіла вечеряти і котам у їх мисочку їсти дала. Мурко прийшов їсти, а Рудька нема. Господиня покликала Рудька, а він не йде. Мурко не схотів сам їсти, а пішов товариша шукати. Трохи згодом Мурко прибіг до господині та так дуже нявчить і господиню лапкою торкає. Поторкає, тоді одбіжить, подивиться на господиню і знову підбіжить і лапкою торкає. Господиня встала, а Мурко побіг і озирається, чи йде за ним господиня. Вона стала; тоді він знову підбіг і лапкою торкає. Тоді привів господиню в ту хату, де поміст лагоджено. Чує вона, аж під помостом кіт так жалібно нявчить. Вона догадалася, що то Рудько під помостом. Довелося мостину зривати. Зірвали, аж там справді старий Рудько. То він поліз під поміст, як мостини позривали, та там і заснув. А майстрі тим часом позакладали всі дірки в помості та й пішли собі, а Рудько зостався під помостом. Як він там виспався, то хотів вилізти, та вже не було як. От він і почав нявчати. А Мурко, як пішов його шукати, то почув, що він нявчить, та й привів господиню, щоб визволила Рудька з неволі.

Господа—*дім, будинок*. Покинув матір і господа. Згода дім будує, а незгода руйнує. А його будинок був самий чисто скляний, увесь з кристалю.

Лагодити—*ладнати, направляти*. Я її чоловікові колись і чоботи лагодив. Чи мені тую полицю ладнати? Буду тебе паче всіх невольників доглядати, старіі нові кайдани нацравляти.

Мостина—*дошка з підлоги*.

Господиня—*хозяйка*. Де багато господинь, там хата не метена.

Озиратись—*оглядатись*. Якось похмуро озирались вони

Визволити—*вирвати з неволі, рятувати, спастити*. Визволь Беже, нас, бідних невольників, з тяжкої неволі.

Приказки: Як братъ брату не поможе, то що вже чужі люди.

Михайловський мон. Київ

6. На добра-ніч.

Віри О. ОЛЕСЯ.

Спи, мій малесенький, спи, мій синок,
 Я розкажу тобі безліч казок!
 Нащо-ж ти оченьки знову розкрив?
 Спи, моя пташко, то вітер завив.
 Стогне і вис уже він давно, ¶
 Б'ється і стука у наше вікно...
 Геть, розбишаку, в далекі степи!
 Спи, мій лебедику, спи!
 Ось уже й вітер затих, занімів,
 Мабуть, заснуть під намет полетів...
 Холодно там у лісах і лугах,—
 Все потонуло в глибоких снігах.
 Бігають зайчики, мерзнуть, тремтять,
 Затишок хочуть собі відшукать.
 Ось вони вгляділи.—кущик стоїть...
 Пізно!—давно вже лисичка там спить.
 Кинулись знову кудись на грядки.
 Ой, ночувать там зібрались вовки!
 Краще ви в поле біжіть за лісок...
 Знайдете там ви соломки стіжок.
 Глибше забийтесь, зарийтесь в снопки.
 Щоб не знайшли вас голодні вовки...
 Спи-ж, мій малесенький, годі гулять!
 Зайчики бідні давно уже сплять!

Безліч—багато, сила, шибель, тьма. От і лічи таку безліч. Там було людей велика сила. Та тамечки тьма усякої птиці.

Розбишака—розбійник, харциз. Якась ватага розбишак. Хтів у розбійника та ще кія одняти. Не звір я, щоб людську кров пити і не харциз я, людей щоб бити.

Заніміти—затихнути, заникнути. Заніміди твої губовьки. Занішкніть уха наставляйте і слухайте, що я скажу.

Мабуть—певно, напевно, либонь. Певно його мама в любистку кунала. Чорна хмара наступила, либонь дощик буде.

7. Мати та дитина.

Вірш П. ГРАБІ.

Блимає каганчик посеред кімнати,
Пильно припадає до колиски мати.
А з надвору рветься дикий завій бурі,
Стогнуть за віконцем деревця похмурі,
З колиски мамуся очей не зривала;
Колишучи, журно пісеньку співала:
„Перестаньте, вітри! Не шуміть, ялини!
Не лякайте нагло сонної дитини!
Не зворушуй, грозо, милого пскою!
Розійдись, негодо, хмарою швидкою!
Спи, моє золото! Любо скріз та тихо!
Бороню я сон твій—не підступить лихо,
Прокинешся ранком—глянеш без опаски;
Стрінуть тебе сонце, пестіння та ласки!“

Блимати—мигати. Зорі мигали бризкали світом.

Пильно—уважно, старанно, дбало.

Завій—завивання.

Опасна—небезпечна. Без опаски спати лягли. Найшла буря вітриана на озеро, і були вони в небезпеці.

Нагло—несподівано, зненацька, здебачки. Борони від наглої смерті. Зненацька вдарили на всі Московські сили. Здебачки приїде пан.

9. Молитва.

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА.

Втомлена іду я спатки,
Сон стулив вже оченятки;
Добрий янголе, святий,
Тихий сон мені навій.
Коли я що зле зробила,
Наді мною білі крила
Ти, як завше, розпусти—
Все пробач і захисти!

Пробачити—*Вибачити, дарувати.* Пробачте, гоєті мої, не скудність, така сироможність. Іжте, умочайте, а на друге вибачайте. Даруй мені, я більше не буду.

Захистити—*боронити.* Од татарви безбожної землю захистили. В морі не втопила, від смерті беронила.

малюнок Т. ШЕВЧЕНКА.

10 Кузьмик і Семенко.

Опов. М. РИЛЬСЬКОГО.

1.

Кузьмик і Семенко—між собою велики приятелі. Кузьмик пасе панських телят, а Семенко пасе гусей. Та поки там телята жують поволі смашну зелену травицю, а гуси теж собі щипають,—Кузьмик і Семенко виробляють усякі дуже цікаві речі. О, в їх багато всяких діл!

Наприклад, сьогодні. Телята пасуться на березі коло сгаву, гуси теж.—то як-же таки не ловить риби?

У Кузьмика краще удлище. І де він його таке доп'яв! Рівне, гнучке, аж дивиться гарно. Зате у Семенка гачок який! Йому панич з хутора дав гачка,—ну, їй-Богу ні одна риба не зірветься!

Хлопці поопкочували штани,—вода тепла-тепла,—і ловлять „пічкурів“.

Через плечі в кожного висить торбинка. Кузьмик у рудім брилику, Семенко в величезнім порванім кашкеті. Кузьмик старший і краще ловить рибу, Семенко не вміє ще, і якби не такий у його гачок, то нічого-б він і не зловив.

На дні—пісок золотий; по йому в'ються табунці ніби срібних пічкурів. Вище плавають іноді малі лящики, окунці, а під самою поверхнею води—жваві, ніби водяні ластівки, пліточки й верховодики.

— О! викинулась риба.... Шука, мабуть,—промовляє Семенко дзвінким голосом.

— Ну, ти тут не кричи, бо риба боїться.... Там жаба плигнула, а ти вже „викинулась, викинулась!“...

Так перекривляє Кузьмик. Розуміється, справжній рибалка,—от як дядько Денис.—ніколи не кричить, не хвилюється. Вже-ж!...

Семенкові стало на хвилину соромно, але в його саме „кльонуло“....

— Тягни! — схвильовано шепоче Кузьмик, забувши, що справжній рибалка мусить бути спокійний; Семенко тягне і... в його зривається чимала пліточка.

Семенко насажує другого червяка й мовить з досадою:

— Ну, якби ти не казав, я-б ще пождав і витяг, а то не дав „заїсти“.... бо ти....

Кузьмик почуває свою вину, але соромиться в тому признатись і, не знаючи, що сказати, одмовляє:

— Ат! Нічого ти не розумієш.

У повітрі в'ються з тужливим писком чайки—„кирлики“, і небо таке блакитне й гарне. Коли-б рибалки не дивились уперто на поплавці, то помітили-б те. Але—нема часу.

Ага, ага!—яка величезна риба в Кузьмика! Це-ж окунь! Руки трясуться, але йому мов би й байдуже....

— Нічого собі окунчик....

2.

А той педотепа Семенко зачепив за щось удку і мусить дізти одчиплювати гачка. Роздагається. Ну, пополохає рибу, — а тут як раз табунець був підійшов....

Семенко поліз у воду. Він уже одчепив гачка, але вода так любо охоплює тіло, що він не може видержать і пливе далі, знімаючи ногами цілу гору бризків, що виблискують на сонці, як веселка.

— Лізь, Кузьмику, й ти купатися! — гукає він таким нерівним радісним голосом, як звичайно гукають усі, коли купаються.

Він пливе. — зверху небо, внизу вода, — і більш нічого! Хотілось-би завжди так пливти, підіймати на сонному ставу ціннисту хвилю, дивиться иноді в небо.

Кузьмик далі таки не видержує, кладе удку і теж роздагається; потім з-розбігу з диким і радісним криком кидається у воду.

Накупавшись, обоє бігають голі по зеленій траві. Сонце пече, та до того звикло їх загоріле тіло. Як добре!

А вечір уже надходить. Став зовсім затих — і здається шматком неба, що впало на землю: так прегарно одбилися у його барви неба і білі хмарки. Риба викидається. Иноді пролітають качки, тоді Кузьмик „по-мисливському“ ціляється в їх з свого лука. От, якби дідусь Степан, або пан з рушницею! А ще краще, якби в його самого була рушниця!

Качиний посвист крил змішується з далеким гомоном села. Ще десь гуде „бугай“ (така птиця болотяна), десь крикнула чапля. Звідкілясь з'явився табун „щурів“ (водяних пастівок).

Пора до-дому.

Табун телят здіймає куряву, тая курява рожева од вечірнього сонця.

3.

А як надходить осінь, то так багато цікавого в лісі. Сірко (великий дідів собака, що звичайно ходить з Кузьмиком) часом вижене зайця або слумку (птиця така з довгим носом, що її мисливці стріляють), — ото гарно! А то часом і козу

дику побачать хлопці,—то цілий день про неї розмовляють. Вони з луками польють увесь день, а телята иводі і в шкоду заходять. Ну, та це нічого.—зате наші хлопці справжні мисливці. Правда, вони ще ні разу нічого не вбили, але се дурниця!

Трохи пізніш вони ставитимуть сільця на синичок.

Як копають картоплю та цукрові буряки—ото роскіш їх напекти! А ще груш та кисличок...

І от одного такого дня Семенко сидить і жде Кузьмика. Глядить за його телят (особливо не слухняне теля—це „Мархва“) і робить „рогатку“; один хлопець навчив його, як її треба робить. Він собі достав резини. О, з неї буде краще стрілять, ніж з того лука!

Тліє огонь. В йому печеться картопля й кислички. А Кузьмика і Сірка нема.

І раптом з гушавини виринає Кузьмик і ще один його приятель, Сашко. А за ними радісно плигає старий Сірко.

Кузьмик держить у руках щось сіре. У Семенка стріснулося серце, і він підбіга.

— Слумка! Жива слумка!..

Виявляється, що Кузьмик десь зловив слумку з перебитим крилом. Вона дивиться на хлопців переляканими карими очима. Яка гарна! Вони її держатимуть у хаті! Тільки чим її годувать? Ну, це повинен знати дід Степан. Він усе знає.

На групі листя рожевіє, а на грабові—бліде й прозоре. Дуже гарно в лісі. Глід і шешшина мов намісто червоніє. Синички дзеленчать. У небі часом журавлі курликають...

А ввечері Кузьмик, Семенко,—иноді з ними й Сашко, Іван, Сидорець,—ловлять у соломі ятером горобців. Горобці ховаються на віч у соломі, а хлопці наставляють туди старий рибальський ятір—і з другого боку полохають горобців; вони вилітають і попадають у ятір. Це дуже весело.

Иноді Кузьмик свариться з Семенком, але не надовго. Досить їм побачити зайця,—зараз-же обидва кинуться з мисливськими криками (розуміється, знаючи, що зайця зловити неможливо), і забудуть про всі свої суперечки.

Надійде зима, буде холодно, але се не лякає хлопців. Вони за те спустатимуться санчатами з гори, або що...

Поволі — *помалу, повагом, покволом*. Поволі їдеш, далі будеш. Помалу-малу, братіку, грай, не вражай серденька мені вкрай. Спускався віз із скель покволом.

Поверхня — *поверх, верх*. І сліду нема, мов поверх води поплили. Коза сміливий взліз на самий верх.

Шепотати — *шептати*. Гай шепоче, гнуться лози. Пішов шест по діброві, шепчуть густі лози.

Соромитись — *стидатись*. Бо я вже й Бога не боюсь і не соромлюся людей.

Блакитний — *ясно-синій*. Орлом сизокрилим літає ширше, аж небо блакитне широкими б'є.

Недотепа — *нездалий, нездібний, нездатний*. Така недотепа — нічого робить не вміє. Нездала й хліб пократити. Нездатний до роботи.

Веселка — *райдуга*. Розкажи, як за горою сонечко сідає, як у Дніпра веселочка воду позичає. Райдуга воду бере на дощ.

Барва — *фарба, кольор*. Стіни були помальовані ясно-жовтою барвою. Брали фарби з того, що бачили перед себе.

Мисливець — *охотник, ловець, стрілець*. Він був мисливець знай на охоту їздить. На ловця і звірь біжить. Курець — як стрілець.

Полювати — *ходити на охоту, на влови*. Полювали вони, полювали цілий день і нічого не виподювали.

Тліти — *жовріяти*. Не згоріла, а зосталась — тліє й досі тліє. Жар червоним золотом жевріє.

Полохати — *страхати, лякати*. Се тая Солоха, що кури полоха. Ми будемо своїх жінок страхати, діток зуненяти. Тиха вода людей топить, а бурна лякає.

Супереччя — *спір, сперечання, змагання*. Ні спору, ні ласки. І межі свитими буває часом суперечка. Коли-б мене покинули ледачі, щоб я їх кривд, змагання їх не бачив.

Повістки: Добре братство — краще багатства. Без вірного друга велика туга. Не бртайся з ким, тилт не нас.

---

11. Крила у витряка.

Байка Л. БОРОВИНСЬКОГО.

Раз крила з вітряка гуділи й
герготали,
Що все село вони насущним
годували;
А камінь, п'ятирня і колесо....
мовчали.

Приказують, що хто мовчить,
Той двох навчить.

12. Народня пісня

Гей по морю, морю синьому
Сокіл з орликом купається,
Сокіл орлика питається,
„Ой брате, орле, ти, товаришу мій!
Ой чи був-же ти в моїй стороні?
Ой чи журиться отець—мати по мені?“
—„Вони журяться, побиваються,
Дрібними сльозами умиваються;
„Ой коли-б же мій син у гостину прийшов,
То я-б йому гостинчик знайшов“.

Гостина—*гостювання, одвідини*. Гірка гостина, коли лиха година. Ще більше жалю завдав їй своїми одвідинами.

13. Хитрий Карло.

М. ЗАГІРНЯ.

Одна сім'я жила завжди в городі, а влітку виїздила на кілька тижнів до моря купатися. Був у тих людей маленький собачка Карло. Вони його з собою не брали, а кидали в городі з тією людиною, що zostавалася стерегти хати.

Не подобалося це собачці. Де-ж таки! Як усі дома, то так гарно, весело, а то заставайся з однією людиною й нудьгуй кілька тижнів.

І через те, як починали пакуватися, щоб виїздити, то Карло гнівався—гавкав, вив, вищав і всяким іншим способом виявляв своє незадоволення.

Одного разу, як почали пакуватися, то помітили, що немає Карла,—раптом десь зник. Діти вибігали увесь двір, увесь сад, гукали, шукали Карла за кожним кущиком—ніде немає. І обідати посідали, а собачки немає. Так і вирішили, що хтось украв його. Діти страх, як журилися, бо дуже любили свого собачку.

А тим часом пакування вже кінчалося. Зосталося тільки скласти де-що у великий шкуратяний мішок, що лежав у кутку. Взяли мішок, аж він не порожній. Глянули що в нім, аж там—хіба-ж не диво!—там лежить Карло! Скрутився, зігвався, мабуть, щоб менш помітно його було, і запевне дуже голодний. А він-же чув, як їли, чув, як і його кликано їсти і таки не виліз із своєї схованки. То-ж, мабуть, думав, що його не помітять у мішку і візьмуть з собою. Всі в сем'ї сказали, що Карло заробив, щоб його взяти, і взяли його з собою до моря.

З того часу він що-разу, як починали пакуватися, влазив у шкуратяний мішок і його що-разу брали до моря, а не кидали дома.

Пакуватись—*складатись*. Все склався та приготавлював воза.

Приказки: Хитрує, як собака. Нишком—тишком.

---

14. Ластівка.

Вірш. Б. ГРІНЧЕНКА.

Ти знов защебетала
У мене над вікном,
Із вирею вернувшись,
Клопочешся з гніздом.
А там-же вічне літо
Цвіте, як Божий рай.
Чогось-ж вернулась знову
Ти в мій журливий край?

— Хоч літо там і сяє,—
Любише тут мені:
Така квітчасто-пишна
Вкраїна по весні,
Така квітчасто-люба,
Що й в тім краю-раю
Все бачу я хатинку,
Де се гніздечко в'ю.

Вір'ї—південна сторона, куди пташки літають на зиму. Пташки
що ввир'її полетіли, весною знову прилетять.

15. Сон.

Вірш. О. МАКОВЕЯ.

Тихий сон по горах ходить,
За рученьку щастя водить,
І шумлять ліси вже тихше,
Сон малі квітки колише.
Спіть, мої дзв ночки милі,
Дикі рожи в полонині!
Не шуміть, ліси зелені,
Спати йдіть, вітри студені!

Квітоньки най сплять чудові!
Аж на небі зазоріє,—
Сонце їх малих зогріє;
І зогріє, поцілує,
І світами помандрує...
Тихий сон по горах ходить,
За рученьку щастя водить.

Полонина—підгірня площина, пасовисько. Ой висока полонина
вітром говорила. Пішли вівці в полонинку, самі біленькі.
Земля здається рівною площиною.

Студений—холодний, зимний. Козак зимної води просить.

Мандрувати—подорожувати, поїхати кудись. Помандруєм тем-
ненької нічки.

Приказки: Сон милий усюю. Одно око, та й те спать хоче.

16. Про Тхоря-Тхорища, злого мужичища.

КАЗКА Записав М. ЖУК.

Жили собі на світі дід і баба; бідні були дуже і тільки їй мали того хазяйства, що Співунця-Золотого гребінця та курочку рябу. Жили вони тихо та мирно, не плакали і не журились, а лише Богу молились. Та довідався про їх мирне життя злий Тхір-Тхорище, що мешкав у самій гущині старого лісища. І подумав собі: дай піду до діда до баби, та вкраду у них курочку рябу—буде мені чим поснідати. Сказано—зроблено. Вибрав Тхір-Тхорище нічку потемніше, одягнувся потепліше, до хати стареньких підкрався, під стіну підкопався, курочку вкрав та й подався. Прокинулися вранці дід та баба, вмились, Богу помолились та й вишли кликати своє хазяйство. Аж біжить один Співунець, гірко ридає, лапками сльозки витирає. Дід і баба як не скрикнуть в один голос: „Чого ти так гірко плачеш, любий півнику?“

— Як-же мені не плакати,—відповідає він,—коли своєї ночі вкрав нашу курочку рябу Тхір-Тхорище, злий мужичище. Вкрав і до лісу забрав, пропала вона, бідна!

Дід і каже: „Не попусти я, щоб наша курочка пропала... Давай-но, бабо, торбинку, поклади там хліба та цибулинку-

пиду я до Тхоря-Тхорища нашу курочку виручати.“ А Співунець і проситься: „Візьми і мене з собою!“

— Ходім!— каже дід.

От і пішли вони. Дійшли до лісу, аж на зустріч їм біжить ломачка та й гукає: „Діду, діду, а куди ти йдеш і Співунця ведеш“?

— А ти хто, щоб я тобі відповідав?

— Я—Ломачка-Поганячка. Тоді дід подумав і каже: „Ми йдемо до Тхоря-Тхорища: він у нас курочку вкрав—хочемо, щоб назад оддав.“

— Візьміть і мене з собою!— каже Ломачка.

— Ходім! Стало їх трое. Йдуть вони далі та йдуть: ліс направо, ліс наліво, аж бачуть, що під дубом лежить Жолудець-Молодець і гукає до них: „Діду, діду! А куди ти йдеш? Співунця та Ломачку ведеш“?

— Ми йдемо до Тхоря-Тхорища— він у нас курочку вкрав, хочемо, щоб назад оддав.

— Візьміть і мене з собою,—прохається Жолудець-Молодець.

— Ходім! І стало їх четверо. Йдуть вони далі та йдуть: ліс направо, ліс наліво, аж бачуть: лізе Слимачок-Малючок. Та ще здалека до них пищить тоненьким голоском: „Діду, діду! А куди ти йдеш? Співунця, Ломачку та Жолудця-Молодця ведеш?“

— Ми йдемо до Тхоря-Тхорища: він у нас курочку вкрав, хочемо, щоб назад оддав.

— Візьміть і мене з собою,—пищить Слимачок-Малючок тоненьким голоском.

— Ходім!— каже дід. І стало вже їх п'ятеро. Йдуть вони далі та йдуть: ліс направо, ліс наліво, аж бачуть: на дорозі лежить Ремінець. Вони вже хотіли поминути його, аж і він питається: „Діду, діду! А куди ти йдеш? Співунця, Ломачку, Жолудця-Молодця та Слимачка ведеш“?

— Ми йдемо до Тхоря-Тхорища: він у нас курочку вкрав, хочемо, щоб назад оддав.

— Візьміть і мене з собою!

— Ходім. Поволікся і Ремінець за їми. Стало їх уже так багато аж шестеро. Йдуть вони далі та йдуть: ліс направо.

ліє наліво: надійшли вони до річки. А з річки вилазить Рак-Козак та й почав гукати до діда: „Діду, діду! А куди ти йдеш? Співунця, Ломачку, Жолудця, Слимачка-Малючка та Ремінця ведеш?“

— А як вас багато тих цікавих,—каже дід: йдемо до Тхори-Тхорища, злого мужичища,— він у нас курочку вкрав, хочемо, щоб назад оддав.

— І я з вами,—каже Рак-Козак.

— Ходім, посміхається дід.

Поліз Рак за ними задом наперед. І так їх багато, що йдуть вони і нікого не бояться. Пройшли ще трохи дороги і надібали копичку не копичку, а хатку невеличку. То й була Тхорєва хатка. Вони до неї, Ломачка вибігла наперед і почала стукати у двері; а всі збилися до купи та разом закричали, аж по лісі луна пішла:

„Гей ти, Тхір-Тхорище,
Злий мужичище,
Хату одчиняй,
Та нам курочку оддавай!“

Ніхто не озивається. Вони почали тоді гомоніти: „Ач як налякався: двері боїться одчинити. Давай-но ще більше

його налякаємо!“ А сами аж тремтять од жаху—а ну-ж вибіжить та поїсть усіх. Набрали сили і ще голосніше закричали:

„Гей ти Тхір-Тхорище,
Злий мужичище,
Хату одчиняй,
Нам ку-у-рочку оддавай!“

Знову тихо, і ніхто не озивається. Що за напасть?!. Взятися вони тоді міцно за руки, та як гукнули, а Ломачка як застукала, що аж ліс застогнав.

„Гей ти. Тхір-Тхорище,
Злий мужичище,
Виходь до нас
До всіх молодців,
Бо прийшли такі люде,
Що біда тобі буде!“

Знову ніхто не озивається. Тоді дід зважився і увійшов до Тхориної хати. Всі вже за ним так і посунули. Тхоря-Тхорища дома не було: пішов до лісу на лови. А хата в його хороша. Поглянули всі на долівку, то так і йойкнули: на долівці тільки пір'я од курочки валялося. Співунець все промовляє, та лапками сльозки витирає:— „Пропала наша Курочка-Цокотушечка!“ Аж зверху почулося „Не плач, Співунець-Золотий гребінець, злий Тхір-Тхорище мене не зжував, а тільки трохи хвоста общипав.“ Глянули тоді всі в гору і побачили що, курочка на жердочці сидить. Раптом у сінях почулося: „Туп-туп!“—хтось ішов. То злий Тхір-Тхорище повертався з лісища. „Лишенько наше!“—закричали усі: „пропали ми: з'їсть нас злий Тхір-Тхорище, ще й кісточки викине на горище! Ховаймося!“ І всі кинулися хто-куди. Рак-Козак заліз у коновку з водою; Півник до курочки на жердочку злетів; Ломачка-Поганячка за піч заховалася; Жолудець-Молодець заліз у піч; Дід на самісінький черінь поліз; Ремінець згорнувся під порогом; а Слимачок-Малючок ліг на самому порозі.

Тут Тхір-Тхорище до хати вбіг, носом повітря потягнув та й каже:— „Чимсь смашним пахтить: це мабуть моя печеня.“ Та до печі, щоб поглянути. А Жолудець-Молодець висох там, надувся, та як лусне: „Бах-ках-ках!“—Налякався Тхір-Тхорище, та по стіні, та до жердочки, а Співунець—цок! та й клюнув його в лобок Тхір-Тхорище з болю застогнав та до коновки побіг води напитись, лобок примочити, щоб не так боліло. А

там Рак-Козак, як ущипне його, що він аж за їйкав. „Ой, ой, ой!“—і побіг до порога; на порозі на Слимачка став, послизнувся і впав: тут Ремінець прибіг, його обплутав, обмотав... А з-за печі Ломачка-Поганячка з'явилась і гріти спину Тхорю-Тхорищу пустилась. Так стрибала по йому і гріла, що бідного Тхоря-Тхорища до смерти заморила. Тоді зліз і дід із печі, скинув Тхорину шкуру на плечі, курочку без хвоста під паху взяв, молодців своїх покликав і посунули разом до баби у гостину. Баба їх радо зустріла, млинців напекла і медівничками почастивала. І живуть вони ще й досі поживають, а у курочки хвіст одростає, співунець пісні співає, дід і баба слухають та радіють.

Мешнати—жити.

Попустити—дозволити. Спасибі Богу, що не попущено душі християнської лютому звірю. Не дозволю кров людську марно проливати.

Поволоктися—потягнутися. Сама вона кудись поволоклася. Потяглася вона за москалями.

Долівка—земляний діл. Як мертва, на діл повалилась. **Підлога**, **поміть**—дощаний діл. А в нашого свата в хаті підлога. А в нашого Галайди хата на помості.

Повітря—воздух, дух. Се вже ми, як той німець, що воздух на шаечку вішає. Паляниця, як пух, як дух, як милеє щастя.

Приказки: Лихий лихом пошибас. Такий злий, аж у роті чорно.

17. Гава та лисиця.

Байка М. СТАРИЦЬКОГО.

Деся гаві трапилось украсти грудку сиру;
Не стямилась од радості й сама:

„Ну—дума—вдовольню свою тепер я душу!*

От, примостилася на грушу

Й налагодилася поспідати усмак,

Та щось загавилася.... а тут через байрак,

На лихо їй, та кралася лисичка:

Нюх-нюх, щось пахне так!

Спинилася сестричка,

Тай носом повела; коли це в гору—зир!

Аж гави там, ще й держить в дзьобі сир.

В лисички бідної і слина вже клубочком,

Не знає, як і стать, і скалиться і все

Ті очі заздрісні на сирові пасе;

А далі—мель хвостом і милим голосочком

Промовила, вклонившись до землі:

„Магай-бі, серденько! Здоровенькі були:

Які-ж ви стали прехороші!

Та будь я проклята, платити треба гроші

Що-б придивитися до вашої краси!

Хоч вишукай усі ліси,

А не знайти над вашу вроду

Чи хто-ж видав такі очіці зіроньки?

А шийочка, голівонька, дзьобочок!

Який-же, мабуть в вас чудовий голосочок!

От заспівайте лиш, що б аж пішла луна—

Та вас царицею призна вся звірина.“

Не стямилась тут гавонька моя,

Од похвальби аж тьохнуло в серденьку

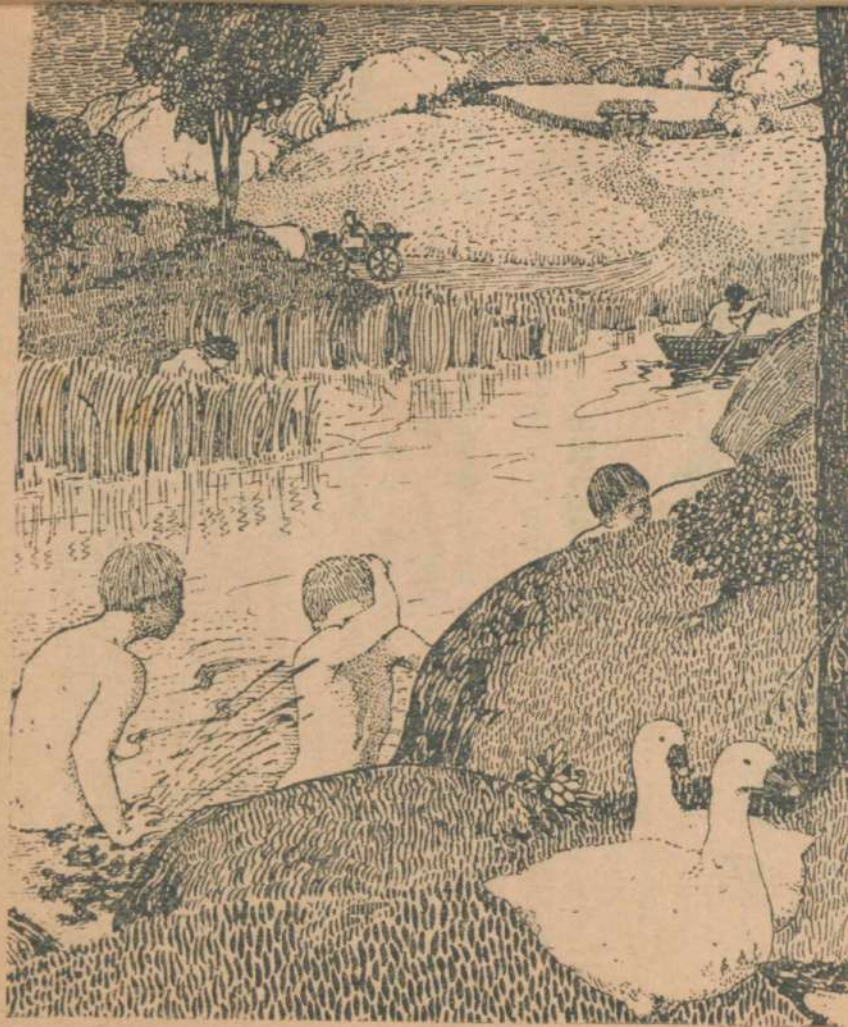
Й забило дух.... Стріпнулася вона

Та й каркнула на всю гавину пельку:

Сир,—пуц! І поминай як звали хвалія!

Стямитись—опам'ятуватись, очунятись. І не стямився відкрити вітер повіє. Голова у мене закрутилась, не опам'ятував як він мене виніс. Оце трохи очуняв, ато було так придивило, що трохи не вмер.

Вдовольнити—*вволюти, догодити*. Не вдовольнили (чимсь) Охрима. Вволнив еси, чого ледачи домагались. Господь не може людям догодити: то дощу просяють, то кажуть багато вже.

Налагодитися—*готуватися, приготуватися, лаштуватися, налаштуватися*. Серединський налагодився іти до князя. Лаштуються чумаки на почліг.

Загавитися—*задивитися*.

Могай-бі—*помогай-бі, Боже помози*.

Хвалій—*той що хвалить щось*.

Приказки: *Людей слухай, а свій розум май. Добре говорить, але зле робить. Хитри людина завжди в'ється як хмелина.*

Загадка: *Сива латка, чорна латка, на березі скаче.*

18. Садочок.

Казка АНДЕРСЕНА, перекл. О. П.

П'ять горошин росли в одній лушпайці. Горошини були зелені, зелена була і лушпайка, а через те вони думали, що весь світ зелений.

Росла лушпайка, росли і горошинки,—росли всі рівненько, рядком.

Виглянуло сонечко, пригріло горошинки, а від дощу,—як покровив він їх усіх,—стали вони такі світлі та прозорчасті, просто диво! І все у них в лушпайці було так гарно та мило: вдень видно, а в ночі темно—зовсім так, як повинно бути.

І горошини, сидячи рядочком, все росли та набирались сили,—бо треба-ж що-небудь робити.

— Невже нам сужено до віку тут сидіти, в сій лушпайці?— сказала одна горошина.— Знаєте що? Мені здається, що там і лушпинкою щось єсть! Справді єсть!

Минуло скільки тижнів; горошини пожовкли, пожовкла і лушпайка.

— Увесь світ жовкне!—сказали горошини. І говорили правду.

Коли це їх щось шарпнуло. Стручок одірвався,—він був руді в людини, а з руки впав у кишеню з іншими стручками.

— Ну,—мовили горошини,—тепер нас хутко відчинягь.— вони почали ждати.

— Хотіла-б я тепер знати,—сказала сама найменша,— отра з нас найдалі покотиться. Ну, та вже будемо знати!

Хрусть!—лушпайка тріснула, і всі п'ять горошин викотились на світ Божий. Вони лежали на долоні у хлопчика Хлопчик казав, що вони придатні до його рушниці, висипав їх у рушницю і вистрелив. Чотири десь так собі впали, а остання вилетіла аж на піддашок і впала там, під даховим віконечком, у шпарку, що була набита сирію землею.

А на тому піддашку, де було те віконечко, жила бога жінка; вдень вона ходила на тяжку щоденну роботу. Коли вона була на роботі, то дома zostавалася її слаба дочка, а мама на тому горіщі; дівчинка була худенька, тоненька і біжна, як квіточка. Вона цілий рік лежала в ліжку. Прийшла весна. Раз мати дуже рано збиралась на роботу, сонце ясно вітило крізь маленьке віконечко. Недужа дівчинка глянула в вікно.

— Мамо, що то таке зелененьке, он там, під вікном? Подивіться, ворухиться од вітру!

Мати підійшла до віконця й одчинила його.

— О,—мовила вона,—горошина, горошина виросла! Вона устила парости, врослася і вже пускає листочки! Як вона люди попала в щилину? От і садочок маєш!

Мати присунула ліжко слабій доні ближче до віконця, щоб їй було видніше ту горохову бадилінку, а сама пішла на роботу.

— Мамо! мені здається, що я трохи подужчала!—мовила ввечері слаба дівчинка:—сонце так тепло пригрівало сьогодні,

так ясно світило! Садочок мій так гарно росте! Певне я ви
дужаю, встану і вийду на вулицю.

Мати обережно підперла бадилинку патичком, щоб її в
тер не зломив; знайшла шворочку й протягла через віконце
щоб було по чому витись, як горохвинка підросте; через те
була їй мила та бадилинка, що розвеселила її дівчинку.

— Еге! вже горохвинка й квіточку випустила!—мовила
одного ранку жінка і від тої пори почала вірити, сподіватися,
що її слаба доня видужає... Слаба дівчина дивилась й гово
рила веселіще; вона вже кілька день підводиться на ліжку
та сидить і ясними, веселими очима дивиться на свій горо
ховий садочок.

Через тиждень слаба дівчинка встала з ліжка й ціли
день не лягала. Як добре було сидіти під маленьким віконеч
ком проти теплогo сонечка! Віконечко було відчинене, й пере
ним пишався біло-червоний горошок в повнім цвіту. Слаба
дівчинка нахилилась і тихенько поцілувала ніжні пелюсточки.

Через кілька часу дівчина стояла перед віконцем. Очки
у неї блищали, краска грала на виду,—вона видужала і цвіла
разом з своїм садочком, разом з його червоним цвітом.

Шарпнути—*потягти, порвати*. Тягла його за руки, шарпала
за одежу.

Придатний—*здатний, спосібний*. Хлопець дуже розумний і
всього придатний.

Шпарка—*щилина*. Дивлюсь крізь щилину.

19. Пісня про березу.

(Народня).

Ой хвалилася та березонька: Не ти свою кору вибілила,
На мені кора та біленька, Не ти своє листя широчила,
а мені листя та широке, Не ти своє гілля та височила.
а мені гілля та високе". Вибілило кору та яснее сонце.
Ой, як обізветься зелений Широчив листя та буйній вітер.
дубочок: Височив гілля та дрібен дощик".
Ой не хвалися та березонько:

• *Приказки: Ледачая хвала сама себе хвалить. М'ясом хвалиться, поно і юшки не їло.*

20. Колискова.

Віри Л. УКРАЇНКИ.

Місяць яснасенький	Сором хилитися,
Промінь тихесенький	Долі коритися.
Кинув до нас.	Час твій прийде
Спи-ж ти, малесенький,	З долею битися,—
Різній бо час.	Сон пропаде.
Любо ти спатимеш,	Місяць яснасенький
Поки не знатимеш,	Промінь тихесенький
Що то печаль;	Кинув до нас....
Сутко прийматимеш	Спи-ж ти, малесенький,
Вихо та жаль.	Поки є час!

21. Лисиця й вовк.

Народня казка.

Десь назнала лисиця в лісі пастку, і там м'ясо було положене. От вона як уже не хітрувала, а м'яса ніяк взяти не змогла. Пішла собі лисичка, та й зажурилася, аж гуляла назустріч вовк іде.

— Вовчику-брату! я найшла м'ясо, тут недалечко; мені гріх їсти, бо сьогодні п'ятниця!

— А покажи де воно?

— Ходімо, каже лисичка.

От і привела вона вовчика туди; вовк зразу у пастку морду і всунув, а дуб і потяг його в гору, так і хватило його за шию.

Висить бідний вовк, а м'ясо упало. Тоді лисичка м'ясо та й їсть.

— Лисичко-сестричко!—каже вовк,—ти-ж казала, що ти сьогодні гріх їсти, бо п'ятниця.

— Е-е-е! то тобі,—каже лисичка,—сьогодні п'ятниця, бо п'ятами не достанеш землі!

Тут прийшов і чоловік до вовка: та лусь! лусь його! кинув ком. А лисиця оддалік стоїть, та й каже вовкові:

— Крути-верти, вовчику, головою, щоб не поцілів в рожний син булавою.

---

22 Хитрощі.

Переклад М. ЗАГІРНЬОЇ.

В одній господі була маленька собачка Топсі, дуже розумна й утішнена. Влітку сем'я снідала на ганку. Топсі давано шматок м'яса, тільки їла вона його не на ганку, а на траві, перед ганком. Побачили дві ворони, як снідає Топсі, і їм схотілося полакувати її сніданням. Вони пішли літати до собачки й почали однімати в неї м'ясо; але вона так вишкірила зуби й так на них гаркнула, що вони мерщій подалися геть. І так було не раз. Але воронам таки дуже хотіло одняти в Топсі снідання. Одного разу, підмавши зна-

ам самотним.—мав таки сусіда; сусід той був лилик; та з
ого сусідства не велика була користь для метелика: лилик
ув не говірлий, понурий собі, та до того ще з якимсь при-
ирством дивився на метелика,—казано не рівня! Лилик
идів тихо в своєму кутику, ні за чим він не жалкував, та
ічого й не бажав, хіба тільки кутка ще темнішого, щоб міг
идіти там спокійно і ніколи того прикрого, дразливого світла
е бачити. Правда, тут у льоху тее світло не дуже докучало,
а все-таки часами де хто надходив із свічкою, навіть часом
над бочкою нахилився, набираючи капусти, і це було дуже
прикро лиликові; коли-б сила, він-би тее світло крилами за-
асив навіки.

Метелик на своїм недовгім віку ще не бачив світла, ду-
чею тільки чув він, що десь-то є сторона краща, ясніша,
ніж його рідний льох. бо часом з малого віконця, що було в
льоху, падав блідесенький промінь, та не міг метелик і роз-
брати, що то воно таке тее світло і яке воно повинно бути.
У темному куточку промінець той був ледве примітний,—то-
ченький, як ниточка, та блідий, мов погляд недужої дитини.
Сидить було метелик та все шле свої думоньки на світ той
ясний—але де він?—того ні думка, ні серце не знали, а по-
радитись ні з ким, бо де-ж та порада? (Хіба лилик?—так знаєте
сами, з нього поради було мало!). Летіти шукати того світла
метелик не мав відваги і сили.

Хто зна, може наш метелик так і вік свій короткий зві-
сував-би у темряві—та инша доля судилася йому. Якось
прийшла служниця по капусту до льоху, та поставила свічку
долі, як раз напроти метелика. Боже! яким величним, бли-
скучим, повабним здалося метеликові те світло! Він затрі-
потів крильцями і хотів кинутись на світло, але служниця в ту
хвилину взяла світло й подалася геть з льоху.

Не втерпів метелик, забув своє безсилля, забув свою не-
свідомість. „Світло! Світло!“—і полинув за ним; лилик тільки
свиснув йому велід, потім заліз ще далі за бочку і заснув;
нічого йому ніколи не снилось.

А метелик полетів та й полетів за тією свічкою так швидко,
скільки сили було в його тендітних крильцях.

Аж ось він опинився у великій кімнаті; там сиділо за
столом велике товариство. На столі була ясна-ясна лампа—

21. Лисиця й вовк.

Народня казка.

Десь назнала лисиця в лісі пастку, і там м'ясо було положене. От вона як уже не хітрувала, а м'яса ніяк взяти не змогла. Пішла собі лисичка, та й закурилася, аж гуляла назустріч вовк іде.

— Вовчику-братику! я найшла м'ясо, тут недалечко: мені гріх їсти, бо сьогодні п'ятниця!

— А покажи де воно?

— Ходімо, каже лисичка.

От і привела вона вовчика туди; вовк зразу у пастку морду і всунув, а дуб і потяг його в гору, так і хватило його за шию.

Висить бідний вовк, а м'ясо упало. Тоді лисичка м'ясо та й їсть.

— Лисичко-сестричко!—каже вовк,—ти-ж казала, що то сьогодні гріх їсти, бо п'ятниця.

— Е—еге! то тобі,—каже лисичка,—сьогодні п'ятниця, бо п'ятами не достанеш землі!

Тут прийшов і чоловік до вовка; та лусь! лусь його! кинув ком. А лисиця оддалік стоїть, та й каже вовкови:

— Крути-верти, вовчику, головою, щоб не поцілів ворожий син булавою.

22 Хитрощі.

Переклад М. ЗАГРІНЬОЇ.

В одній господі була маленька собачка Топсі, дуже розумна й утішнена. Влітку сем'я спідала на ганкові. Топсі давано шматок м'яса, тільки їла вона його не на ганкові, а на траві, перед ганком. Побачили дві ворони, як спідає Топсі, і їм схотілося поласувати її сніданням. Вони пішли і летіли до собачки й почали однімати в неї м'ясо; але вона так вишкірила зуби й так на них гаркнула, що вони мерщій подальше геть. І так було не раз. Але воронам таки дуже хотіло одняти в Топсі снідання. Одного разу, піймавши зно-

там самотним. — мав таки сусіда; сусід той був лилик; та з того сусідства не велика була користь для метелика: лилик був не говірлий, понурий собі, та до того ще з якимсь привирством дивився на метелика, — сказано не рівня! Лилик сидів тихо в своєму кутику, ні за чим він не жалкував, та нічого й не бажав, хіба тільки кутка ще темнішого, щоб міг сидіти там спокійно і ніколи того прикрого, дразливого світла не бачити. Правда, тут у льоху тее світло не дуже докучало, а все-таки часами де хто надходив із свічкою, навіть часом і над бочкою нахилився, набираючи капусти, і це було дуже прикро лиликові; коли-б сила, він-би тее світло крилами загасив навіки.

Метелик на своїм недовгим віку ще не бачив світла, душею тільки чув він, що десь-то є сторона краща, ясніша, ніж його рідний льох. бо часом з малого віконця, що було в льоху, падав блідесенький промінь, та не міг метелик і розібрати, що то воно таке тее світло і яке воно повинно бути. У темному куточку промінець той був ледве примітний, — тоненький, як ниточка, та блідий, мов погляд недужої дитини. Сидить було метелик та все шле свої думоньки на світ той ясний — але де він? — того ні думка, ні серце не знали, а порадитись ні з ким, бо де-ж та порада? (Хіба лилик? — так знаєте сами, з нього поради було мало!). Летіти шукати того світла метелик не мав відваги і сили.

Хто зна, може наш метелик так і вік свій короткий звідував-би у темряві — та инша доля судилася йому. Якось прийшла служниця по капусту до льоху, та поставила свічку долі, як раз напроти метелика. Боже! яким величним, блискучим, повабним здалося метеликові те світло! Він затріпотів крильцями і хотів кинутись на світло, але служниця в ту хвилину взяла світло й подалася геть з льоху.

Не втерпів метелик, забув своє безсилля, забув свою невідомість. „Світло! Світло!“ — і полинув за ним; лилик тільки свиснув йому велід, потім заліз ще далі за бочку і заснув; нічого йому ніколи не снилось.

А метелик полетів та й полетів за тією свічкою так швидко, скільки сили було в його тендітних крильцях.

Аж ось він опинився у великій кімнаті; там сиділо за столом велике товариство. На столі була ясна-ясна лампа —

метелик аж оторопів од того блискучого приміння і безсилувнав на стіл, тріпочучи крильцями. Хтось із товариства хотів його прогнати з столу, але він, опам'ятавшись, знов зірвав і почав кружляти по-над лямпою, що раз то меншими, меншими кружками: хотів він бачити, як найближше те яєце, яким йому здавалась лямпа. Чи думав-же він, що те життя стратить? Хто-ж бачить смерть у сяйві? Воно горить, миготить, міниться—там світло, там тепло, там життя! Метелик летить все ближче, ближче до згубливого світла. Ох, то його згуба!

Даремно всі відганяли його від світла. І от—метелик влетів у самий полумінь. Трісь! Оце-ж йому й смерть!

Лилин—кажан, летюча мюва.

Часом—люді, подекуди, деколи. Часом з квасом, порою з дою. Не що-дня бредня, деколи й правда.

Прикрий—неприємний.

Темрява—темнота. Очі згасли, і всю душу темрява окри-

Льох—півниця. Льох був серед двору. Підя, дою, у півницю, уточу горілки.

Тендітний—ніжний, тонкий. Були тендітні при людях.

Оторопіти—дуже вразитись, спертись. Я йому розказав, там діється, так він так і оторопів.

25. Зорі.

Б. ГРІНЧЕНКО.

Мамо люба! Глянь, як сяють
Ясно зорі золоті!

Кажуть люди: то не зорі,—
Душі сяють то святі.

Кажуть: хто у нас на світі
Вік свій праведно прожив.

Хто умів людей любити,
Зла нікому не робив,—

Бог того послав на небо
Ясно зіркою сіять...

Правда, мамо—то все душі,
А не зорі там горять?

Так навчи-ж мене голубко,
Що-б і я так прожила:

Що-б добро робити вміла
І робить не вміла зла.

26. Літери.

Віри Л. СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ.

У бруднесенькому зшитку
Літери жили,
Тільки мали спокій влітку,
Зиму-ж всю ревли.

В них була не добра мама—
Галя—куций ніс,
Більш книжок любила поле,
Совце, річку, ліс.

І жалілись на дитинку
Літери гуртом:
„Нам криву зробила спинку,
„Нас з якимсь хвостом,

„Нам тіре забула дати,
„Нам дашки й крапки.
„Ах, яка недобра мати!
„Бідні ми дітки!“

Куций—короткий Козаченько черноусий, чому в тебе жу-
пан куций?

Дах, дашок—криша, стріха (солом'яна). Летив птах через Бо-
жий дах: „тут моє діло на вогні згоріло“.

27. Теплим ранком.

Вірн Я. ЩОГОЛІВА.

Теплим ранком сонце встало,
Піднялось і запалало;
Що ні спало — все проснулось;
Кожна пташка стрепенулась,
З вітки злітує на вітку;
І метелик впився в квітку;
Чередник погнав скотину
По-під гори на долину;
З димарів димок завився
Мир увесь зворушився.

28. Півпівника.

Казка П. КУЛІША.

Була собі колись гарна курочка, і добре їй жилось у дворі в селянина. Круг неї метушилась кучка діток чимала, і між тими дітками одно собі вдалося препогане і скалічене. Мізерне те курча вивилось із малесенького яечка. Півкурчати тільки й вивелось, мов хто одтяв половину. З одним тільки оком, з одним крилом і однією ногою. Що-ж, дарма, що ка-

ліка, а така-ж була втіха з того курчати! Курча, підрісши, забрало собі в голову, що воно диво між курчатами! Як зачнуть, було, його кури на сміх підіймати, то воно собі і думає: „Се з заздрости!“ Як-же візьмуть курчата до його прикладки прикладать, то воно говорить: „Се з досади, що я на їх і дивитись не хочу“.

От раз і каже Півпівника своїй матері: „Слухай лиш, мамо! Обридло вже мені жити в селі. Надумавсь я до царя доступитись, і хочу я подивитись на царя і на царицю“.

Бідна мати аж закудкудакала з ляку, таке почувши.

— Дитино моя,— каже:— хто се тобі таку дурницю в голову вкинув? Твій батько ніколи з села не виходив, дарма що на всім світі кращого півня немає. Чого тобі й бажати, як наш двір? У царя краще тобі не буде Глянь, яке гноїше гарне, яке зерно нам смачне посипають, яке затишне сідало в нас, і сім'я, слава Богу, не маленька, і всі тебе кохають.

— Байдуже мені! — одрізало півпівника. — Брати мої і сестри — сільська темнота.

Бачить мати бідолашна, що воно за упиряка та й каже:

— Хоч-же послухай моєї доброї ради, дитино! Як підеш у мандрівку, то оберігайся у світі тих людей, що кухарями звуться та й куховаркам на очі не навертайся, бо все то лихі наши вороги. Тепер-же, синочку, нехай тебе береже Господь! Иди собі, коли не хочеш з нами жити.

Рушило Півпівника в дорогу. Прийшло воно до рівчака — діялось се діло серед літа, так рівчак мало не зовсім пересох, і дітвора його гребелькою пересипала. Побачив рівчак подорожнього та й каже-дзюрчить такі слова:

— Ти бачиш, братіку, як я заслаб, насилу ворущусь і немає в мене сили і дітську гребельку прорвати, щоб вона мене не запиняла. Визволь мене з цієї біди, розгреби своїми кігтями пісок на греблі.

А Півпівника йому одказує: „Не хочу розгрібати! Що я тобі за робітник?“

Далі стріло воно на дорозі вітер. Лежить бідолаха вітер, ледве дише.

— Любе мое Півпівника! — каже він подорожньому: — На віку, як на довгій ниві, всього трапиться, — треба нам пома-

гати один одному. Бачиш, як мене спека полуденна одоліла. Коли-б ти мене трошечки од землі своїми кігтями підкинуло та ще крилом піддало, то я й піднявсь-би вгору і полетів у свою сторону. Там тільки дадуть мені поїсти, так я знову ввійду в силу.

— А забув, одказало Півпівника:—як ти, було, мною гордуеш, та хвіст мені куйовдиш та розтопируеш, мов тому индикові, людям на сміх, а мені на велику досаду? Бувай-же здоров!

Сказавши се, закукурікало голосно Півпівника і гордим поступом пошкандибало далі.

Наузкрай ниви, на стерні, куривсь димок маленький. Півпівника підійшло до нього і побачило искорку в попелі: ледве-ледве жевріє искорка.

— Кохане Півпівника!—каже вона йому:—У добру годи-ноньку ти надійшло до мене. Ти мене од смерти оборониш. Не знаю, де мій приятель вітер застряв, а то-б він мені зараз допоміг. Будь ласка, пригорни до мене трошки сухого листячка або соломки—я зараз оживу й завеселюся.

— А що мені в тому,—одказало йому Півпівника:—гасни собі, коли тобі хочеться! Та й засипало искорку поцілом.

Прийшло Півпівника в столицю. Підходить воно до царського будинку, щоб подивитись на царя і царицю. Гляне, аж чоловік в білій шапці. Воно й питається в горобія: „Що се за чоловік?“ — „Се, каже, кухарь царський“.

Ну, щоб-же утікати хоч звідесія, як мати навчала! Куди воно й гребінець свій червоний і хвіст закручений настовбурчило та просто й чимчикує до кухаря, боком на його позираючи, а кухарь — хап його за крило!

— Гей—гукає той кухарь на свої хлоп'ята:—а кете сюди окропу! Ось я його обпатрощу!— „Водице, моя сестрице, зми-лосердись надо мною!“—каже тоді Півпівника:— „не печи мене!“—А ти надо мною змидувалосьь, як я тебе прохала, тедучи рівчаком,—одрізала вода і обпарила його до-щенту; а тут хлопці-кухарчата кинулись—і ні одного пірця на йому не зоставили. Потім узяв кухарь миску, положив туди Півпівника та й поставив проти жару. „Ой огнику, мій братіку!“ пищить Півпівника: „не печи-ж мене, не жар мене!“— „Ось постій

лиш!“ затріщав огонь: „я тебе навчу, як попідлом закидати!“

Та як пришкварив (а кухарь одлучивсь на хвилинку), то воно й погоріло, як головешка. Вернувся кухарь, бачить, що вогонь знівечив Півпівника,—та й викинув його на смітник.

„Ой вітре, вітроньку!“ квилить вже Півпівника: „не займай-же хоч ти мене!“

— Ні, так од мене не викрутишся!—каже йому вітер, та аж свище, крутячись; далі підхопив його, підняв вище царського будинку та й кинув. Летить воно вниз, а на будинку гострий шпиль залізний; воно на той шпиль і настромилось, а вітер почав його зривати, щоб іще поглумитися, а воно на шпилью й крутиться, і так нема йому спокою ні вдень, ні вночі. Ото-ж йому за те, що було неслухняне, що високо неслося і всім тільки пакість робило.

Метнутися—*кидатися на всі боки, поспівати*. Як не лає, як не кричить на неї пані, бабуся не лякається, не метушиться.

Мізерний—*бідолозний, злиденний, нікчемний, нужденний*. А ну лиш, диярю мізерний, злиденний, витязю нікчемний.

Одтяти—*відтяти, відрубати*. Вона йому голову відтjala.

Заздрість—*зависть*. Нема щастя без заздрости. Вам на зависть, а їй на користь.

Пнутися—*спинутися, дізти, слізти*. Пнеться, мов жаба до гусяти.

Зупиняти—*спинити, стримувати*. Побігла до нього і зупинила коня.

Куйовдити—*кудлати*. Вона йому все волосся покуйовдила, покудлала.

Пошкандибати—*пошкандибати*. Пошкандибав тихенько. Старий пошкандибав у коршму.

Наузкрай—*край, кінець*. Суне, суне той вухлик—аж на край столу, поки впав і розбився. Сидить батько кінець столу.

Кете—*подайте*. Кете лиш кресало та тютюну.

До-щенту—*до кінця, досім*. Березу до-щенту викорчував.

Знівечити—*зіпсувати*. Знівечив чоловіка. Я ті шкуру не зіпсую.

29. Вечір.

Вірш. Т. ШЕВЧЕНКА.

Садок вишневий коло хати,	А мати хоче научати,
Хрущі над вишнями гудуть,	Так соловейко не дає.
Плугатарі з плугами йдуть,	Поклала мати коло хати
Співають ідучи дівчата,	Маленьких діточок своїх,
А матері вечерять ждуть.	Сама заснула коло їх.
Зем'я вечерея коло хати:	Затихло все.... Тільки дівчат
Вечірня зіронька встає:	Та соловейко не затих.
Дочка вечерять подає...	

30. Чиж та голуб.

Байка Л. ГЛІБОВА.

Весною чижик молоденький,
Такий співучий, проворненький
В садочку все собі скакав,
Та якось у сільце й понав:
Сердега в клітці рветься, бьється,
А голуб бачить та сміється:
— А, що? понавсь?—от тобі й на!
Вже, певно, голова дурна....
Не бійсь, мене-б не піддурили,—
Хоч як-би не хитрили,
Бо я—не чижик! ні.... оце!—
Аж гульк—і сам піймавсь в сільце!
Ото на себе не надійся,
Чужому лихові не смійся.

31. Жайворонки.

Вірш О. ОЛЕСЯ.

В небі жайворонки в'юся,	Ось вони на землю впали.
Заливаються—сміються,	Щось шепнули їй, сказали
Грають, дзвонять цілий день	І розтали знов у млі....
І щебечуть, і співають,	І щоб глянути на диво,
І з весною світ вітають	Виглядають полохливо
Дзвоном радісним пісень.	Перші проліски з землі.

32. Галіна мандрівка.

Оповід. Б. О КОННОР-ВІЛНІНСЬКОЇ.

Од хутора до села—три верстви—так кажуть хуторяне.

Галю возили уже двічі до церкви і вона пам'ятає, що їхали просто, великим шляхомъ; здавалося їй дуже недалеко, навіть досадно ставало, що вже край, коли так весело було їхати з татом, мамою і дідусем на новому зеленому шарабані, добрим гнідим конем.

У селі біла церква з високою дзвіницею і гарна волость з жовто-гарячими віконницями, де тато пише „бумаги“, і школа, куди ходє Хведір. Перед нею на дворі високий стовп з здоровим дзвоником, щоб скликать школярів. Із школи Хведір приносить книжки з гарними малюнками: там і море, і кораблі, і усякі звірі. Галія теж буде ходити до школи, як виросте. А тепер кажуть, що вона мала, щоб гуляла у хаті та коло хати, поки підросте. Погано малому! От і сьогодні: мати

пішли у село на базар, а її не взяли, кажуть: „не дійдеш“. І як Галя не плакала і не запевняла, що вона дійде і не замориться, а її не послушали і покинули дома.

На базарі дуже весело, їй розказувала Галка: там і булочки продають, і глечики, і мисочки; там і дітей багато ходять. Галя надумала це і знову заплакала. „Так отже доведу я мамі—промовила вона, раптом витираючи сльози,—що я вже не маленька і не дурна і можу сама утратити до села. Прийду аж на базар, то як то всі здивуються! Тоді вже скрізь братимуть мене з собою!“

Як задумано, так і зроблено.

Галя одломилася собі половину ширіжка з сиром, що лежав на столі в мисці, і поклала у кишеньку під хвартушок, пов'язала на голову білу хусточку, ще їй подивилась у дзеркальце, щоб гарно було: узяла у снігах тоненьку лозинку і вийшла з двору.

Швидкою ходою поминула вона кілька хат і вийшла за хутір. От і великий шлях, що веде просто до церкви. Дівчинка іде своїми малими ніжками, лозинкою помахує і весело поглядає навкруги. Людей не видно, бо всі хуторяне вийшли на косовицю. Вона сама собі! Тільки що-ж се таке? Тепер зовсім не так, як було, коли вона їздила з мамою до церкви. Тоді здавалось їй і шлях вужчий: вони їхали одним слідом, і тато сердився, як треба було звертати набік, і не наміняється їй таких кущів і цього поля, і тої високої моголи... Галя замислилась. Ішла вона, ішла, поки спустилась з бугра і знову стала. Здалося їй, що вона вже дуже далеко пройшла. Оглянувшись назад—хат не видно. Де-ж це вона куди іде? Перед нею широкий шлях, а навколо зелене поле.

— Це вже я, мабуть, зайшла за свій край і їду у другому царстві,—подумала дівчина.—Так і є. Це певно ті стени про які мені Хведір розказував. Тут їзять козаки і б'ють татар. Хведір казав, що вони добрі люди і ніколи не заподіють злого дитині. Вони візьмуть мене на доброго коня і одвезуть до мамі.

Дівчинка всіхнулася і сміливо пішла далі.

Так ішла вона чимало і спинилася перед великою калюжею, що далеко простяглась удовж і впоперек шляху. Вода була темна, каламутна і посередині набігали зморшки.

— От я дійшла і до моря,—сказала собі дівчинка.—Яке воно темне та сердите! А, так це Чорне море, куди ходять чумаки по сіль. Хведір мені і малюночки показував.

Галя подивилась навкруги і побачила здалеку у полі віз, а коло воза розпряжених волів. Там стояв дід, а ближче до неї ішов хлопець.

— Он і чумаки волів пасуть—подумала Галя—Що мені робить? Чи просить їх, щоб узiali мене до себе, чи іти далі? За морем живуть гарні королівни і добрі чарівниці. Піду туди. Ах, якби мені дістатись на той бік?

Вона вийшла на край шляху і почала гукать:

— Дядьку чумаче, дядьку чумаче!

Хлопець почув дівчинку і підійшов до неї.

— Будьте такі добрі, переправте мене човном на той бік моря. Я дам вам за це разокь свого доброго намиста.

— Держись міцно,—крикнув він їй:—Иш яке маленьке, а що вигадало! Ну, поїдем через море! Я буду корабель.

Він побіг з дівчиною до калюжі і ступив у неї босими ногами.

— Ти утопишся,—сказала Галя.

Хлопець знов засміявся.

— Будемо плисти.

Вода дзюрчала коло їх. Побризки розлітались навколо. Галя ухопилась хлопцеві за шию і міцно притулилась до нього. Їй було і боязко, і весело, і воля марила, що пливе через широке море і хвилі грають кругом неї.

— Це, мабуть, якийсь добрий чарівник,—думала дівчина,—несе мене і море слухається його.

А чарівник вибрів з води, спустив її на тверду землю і, почувши, що на нього гукають, побіг до свого воза.

Знову лишилась Галя сама на шляху. Постояла, постояла і пішла наперед.

Тут цвіли гарні рожеві і блакитні квіточки по-над ровом, коло їх літали веселі метелички, а в горі щбетали пташки.

— Це, мабуть, царство якоїсь доброї королівни. Тут можна сісти спочить і під'їти.

Дівчинка нарвала собі квіточок і дуже хотіла шіймать метелика, але всі вони розлітались з-під її пальчиків. Наморившись, вона увійшла під рясну кислицю, що росла там край дороги, і сіла на травичці. У її кишені була половинка пиріжка з дому; вона витягла його і стала їсти. Він здався їй дуже смашний. Поївши встала, перехрестилась і почала зв'язувать травичкою квіточки. Так сиділа вона у холодку, стуляла квіточки і приспівувала потихеньку:

Котику, коточку,
Не ходи в садочку!

Коли це вона підняла голову і бачить — прямо до неї біжить великий сірий собака, зовсім як дядьків Микитин Сірко. Але де ж тут за морем, у другому царстві, візьметься дядьків Сірко? „Це вовк! — сказала собі дівчинка і раптом скочила на ноги. — Він мене з'їсть! — подумала вона з великим жахом, але в ту-ж мить згадала, як поводитись з вовком у тих казках, що розказує дідусь. Вона простягла до нього руки і сказала йому ласковим голосочком — „Не їж мене, вовчику! Я тобі у великій пригоді стану“. І вовк, справді, обійшов її з обох боків, махнув хвостом і побіг геть.

Усе-ж дівчина дуже перелякалась і після цієї страшної пригоди покинула свій тихий захисток і пішла далі. Вона засмутилась. Її вже не дуже цікавили королівни та чарівниці, вона радніша-б вернутись до-дому, та де-ж її хата? Заплакала наша Галя Дрібні сльози збігали їй по щічках, і вона витирала їх мережаним рукавцем. Коли чує хтось каже їй:

— А чого-ж ти плачеш дівчино?

Подивилась вона — стоїть перед нею бабуся, уся у зморшках, у гарній хустці і з палицею у руці.

Дівчина ще дужче перелякалась.

— Та чого-ж ти плачеш і куди ідеш? — суворо спитала її бабуся

— Як що ви чарівниця, так перекиньте мене на голуба, щоб я полетіла до мами, — одказала дитина.

— Не розберу, що ти верзеш. Чия-ж ти?

— Я мамина та татова.

— От дурна! Та як-же звуть твого батька?

Дівчина заплакала у весь голос.

34. Ранок.

Віри Л. ВОЛОШКИ.

Заясніло вже на сході—
Почина вставати сонце
І промінням злототканим
Зазирає у віконце.

Тихо листячком тріпоче
Ліс, усипаний росою;
Серед дугу запашного
Вже косарь стоїть з косою.

Зграя пташок легкокрилих
Повертається із гаю,
І в блакитному просторі
Щісню ранкові співає.

Вітерець пробіг над ставом,
Сполохнув сумну тополю
І, погнавши рясні хвилі,
Ген повіявся по полю.

Заирати—*залядати*. Буде умірати і в свій горшок заирати.

Запашний—*пахучий, дурманний*. Запашний васильок три запахи має.

35. Харитя.

Оповід. М. КОЦЮБИНСЬКОГО.

I.

В печі палав вогонь: червоним язиком лизав челюсти. В маленькій хаті було темно. На постелі лежала слаба жінка і стогнала. Се Харитина мати. Шість тижнів минуло, як помер її чоловік, Хартин батько, і відтолі бідна вдова тужить та слабує, а отсе вже другий день і зовсім злягла. Злягла саме в жнива, в гарячий час, коли всі, хто вмів жати, подались на ниву збирати на зіму хліб. І вдовине жито поспіло, та нема кому його жати: сиплеться спіле зерно на землю, а вдова лежить недужа: тяжка слабість спутала руки і ноги, прикувала до постелі... Лежить бідна мати Харитина та б'ється з думами... Ришнули двері.

— То ти, Харитю?—почувся млявий голос слабій.

— Я, мамо!

З-за двері виткнулось спершу відро, до половини виповнене водою, далі русява голова дівчинки, похилена набік, до відра, а далі права рука, піднята трохи до-гори. В хату увійшла Харитя і поставила коло печі відро. Десь дуже тяжким видалось Хариті те відро з водою, бо, поставивши його на

землю, хвилинку стояла нерухомо, спершисі, на припічок і важко дихаючи. Ліва рука від незвичайної ваги зомліла, і Харитя не могла її зігнути. Але се було одну хвилину. В другій — метнулась Харитя до мисника, легенько, мов кізка, стрибнула на лаву, зняла з полиці герщик і поставила його коло відра.

— Що ти робиш, доню? — понитала мати. „Вечерю варитиму, мамо!“ Слаба тільки зітхнула. А Харитя й справді заходилась коло вечері. Змила в мисчині жменьку пшона, вкинула щіпку солі та дві-три бараболі, налила в горщик води і приставила його до вогню. Любо було глянути на її дрібненькі, запечені на сонці рученята, що жваво бігали від одної роботи до другої. Великі сиві очі з-під довгих чорних вій дивились пильно й розумно. Смугляве личенько розчервонилось, повні уста розтулились — вся увага її була звернена на роботу. Вона забула навіть за нові червоні кісники, що двічі обмотували її русяву, аж білу головку. Кісники ті були її гордощі. Отсе третій день, як хрещена мати подарувала їй ті кісники, і Харитя ще досі не натішиться ними. Мати тихо застогнала.

Харитя стрипинулась і підбігла до ліжка.

— Чого ви, матінко? Може, водиці холодної? Що вас болять? — ластівкою припадала вона коло недужої.

— Ох, дитино моя люба! Все в мене болять: руки болять, ноги болять, голови не зведу.... От, може вмру, на кого-ж я тебе лишу, сиротину нещасну?... Хто тебе догляне, вигодує?!

Харитя почула, що її маленьке сердце заболіло, наче хто здавив його в жмені; сльози затремтіли на її довгих війках. Вона припала матері до рук і почала їх цілувати.

— Що ми робитимем, доню? От довелось мені зглядати саме в жнива.... Хліб стоїть в полі невижатий, остається... І вже не знаю, як мені, бідній недужій, запобігти лихові.... Як не зберем хліба — згинемо од голоду зимою! Ох, Боже мій, Боже!

— Не журіться, мамо! Не плачте! Адже-ж Бог добрий, Бог pomoже вам одужати, pomoже вам хліб зібрати. Правда, мамо?...

II.

Поки Харитя говорила тій слова, в біленькій головці її промайнула думка: як-то нема кому жати? А вона що-ж робитиме? Ще торік ходила вона з мамою на ниву, бачила, як мати жне, бо сама брала серп і жала! Адже-ж вона багато пожалала-б, якби мати не сварилася за скалічений палець. Але

поки вона була ще маленька, маленькими рученятами не могла вдержати серпа, а тепер вона вже виросла, набралася силюньки, руки побільшали. Харитя глянула на свої руки. Адже сими рученятами вона принесла з річки піввідра води, хоч яке воно важке, те відро! Завтра, як розвидниться, встане Харитя, погодує маму (коли-б же схотіли їсти, а то відколи слабі, саму воду п'ють), візьме серп і піде в поле. А вже, як буде жати, як буде жати! І не розігнеться! І снилась Хариті вижата нива, а на ній стоять пшукіпки і блищать проти сонця, як золоті. І сама Харитя стоїть в полі, дивиться на свою працю і думає, як-би звести хліб у стодолу. От що вона зробить: піде до хрещеного батька, обійме його рученьками за шию і скаже: „Тату мій любий та милий! Я вже вам буду бавити малого Андрійка, буду йому за няньку, тільки звезіть наш хліб та складіть у стодолу.“ Він добрий, батько хрещений, він її послухає, зведе хліб. А як-же зрадіє мати, коли Харитя прийде до неї і скаже: „А бачте, мамусю кохана, а я-ж вам не казала, що Бог pomoже нам зібрати хліб? Увесь хліб у стодолі.“ Мати з радощів вичунає, пригорне доню до серця, поцілує, і знов житимуть вони веселі та щасливі і не згинуть зімою з голоду. В печі щось бухнуло, зашипіло, засичало. То збігав куліш. Мерщій кинулась Харитя до печі, одставила горщик, доглянула страву і насипала в полив'яну миску гарячого кулішу. Мати виїла ложок зо дві та й поклатала ложку. Страва здалась їй несмачною, противною. Харитя їла, чи не їла, швиденько помила посуд, поскладала його на мисник, засунула сінешні двері і стала навколішки молитись Богу. Вона складала ручки, хрестилась, зітхала та здіймала очі до-гори і дивилась пильно на образ, де був намальований Бог-Отець. Вона вірила, що Господь любить дітей і не дасть їх на поталу. Адже не дурно тримає він в руці золоте яблучко з хрестиком: повинен він дати тее яблучко добрій, слухняній дитині. І Харитя своїм дитячим лепетом прохала у Бога здоров'я своїй слабій мамусі, а собі сили вижати ниву. Ся думка не давала їй спокою. Їй хотілось швидче діждатись ранку. „Ляжу зараз спати, щоб завтра раніше прокинутись,“ подумала Харитя й, поставивши коло мами воду на ніч, лягла на лаву. Але сон не зліплював їй очей; він десь утік з сії хати, бо й недужа мати не спала й стогнала. Повний місяць дивився у вікно і на коміні намалював таке-ж вікно з ясними шибками та чорними рямами. Харитя поглядала в той куток, де лежав серп і думала свою думку. А на дворі так місячно,

ясно, хоч голки збирай! Харитя сіла на лаві і глянула у вікно. В млістій долині, осяяні срібним промінням місяшним, стояли широкі лани золотого жита та пшениці. Високі чорні тополі, як військо, стояли рядками край дороги. Синє небо всипане було зорями. Зорі тихо тремтіли. „А що, якби тепер вийти на ниву? Е, ні! страшно: вовк вибіжить з лісу, русалки залоскочуть, страхи повилазять з пшениці“... І Хариті справді стало лячно, вона знов поклялася на лаві і одвернула до вікна.

— Чом ти не спиш, доню?—питає мати.

— Так.. я зараз спатиму, мамо!—Мати стогне, а Харитю живий жаль бере за серце. Бідна мама! Все болить у неї. Коли-б той добрий Бог післав їй полегкість. Аж ось трохи з годом і слаба мати, і коши на полі, і русалки, і вовк змішуються в якійсь кумедній плутанині. Сон, влетівши до хати, бере Харитю під своє крило. Срібний промінь місяшний сяє на білій голівці дівчинки, сміхається до нових червоних кісників, гуляє по смуглявому видочку та білих дрібненьких зубках, що виглядають з-за розтулених повних вуст. Харитя спить солодким сном.

III.

Рано встало золоте сонечко. Рано, разом з сонцем, прокинулася і Харитя. Хутенько зварила куліш, нагодувала маму, зборбула й сама кілька ложок. Упоравшись, зняла серп з долиці, поклала в торбинку хліба та цибулі і зав'язалась рябенською хусточкою. Далі поцілувала маму й каже... „Піду я, мамо, на вулицю до дівчат—побавлюся трохи“...

-- Іди, доню, та не барись!

Іде Харитя селом і якось їй чудно. Ніколи не ходила вона сама так далеко від хати. От вже і крайню хату минула, вийшла в поле й стала, задивившись в далечінь. І справді було гарно на ниві—несказано гарно. Погідне блакитне небо дихало на землю теплом. Половіли жита і вилискувались на сонці. Червоніло ціле море колосків з пшениці. Долиною повилася річечка, наче хто кинув нову синю стрічку на зелену траву. А за річкою, по-під кучерявим зеленим лісом, вся гора вкрита розкішними килимами ярини. Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелиться килим ясно зеленого вівса, далі, наче різа руті, темніе просо. Межи зеленими килимами біліє гречка, наче хто розклав великі шматки полотна білити на сонці. В долині, край ліса, висить синя імла. І над усім тим розкинулось погідне блакитне небо, лунає в повітрі весела пісня жайворонкова. Віють в полі чудові пахощі од нестиглого зерна і польових квіток. І добре Хариті на ниві і лячно. Стала вона й незнає, чи йти далі, чи вертатись. Але виткнулась десь далеко з жита червона хустка жіноча, і Харитя згадала і хвору маму, і чого прийшла. Вона подялась стежкою межи жита. Босі ноженята стуцали на втоптаній стежці; над головою, межи колосками, як биндочка, синіло небо, а з обох боків, як стіни, стояло жито і шелестіло вусатим колоссям. Харитя опинилась наче на дні в морі. В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромей, червоніла квітка польового маку. Польова повилиця полізла до-гори по стеблині жита і розтулила свої білі, делікатні квіточки. Харитя мимохить зривала дорогою квіточки та й йшла все далі. Аж ось і їх нива! Вона добре знає свою ниву; ось і рівачок, той, що промила весняна вода. Харитя поклала торбинку, взяла в руки серп і почала жати, тихо навкруги. Тільки цвіркун цвіркоче в житі, шелестить сухий колос та інколи запіднідьомкає перепелиця. Жне Харитя, але якось недобре йде робота. Довге стебло плутається, великий серп не слухається в маленькій руці, колосся не хоче

спітвіле личенько. Аж ось щось наче впекло Харитю палець. Вона вихопила руку й побачила на пальці кров. Серце випав Хариті з рук, лице скривилося од болю, на йому побігли сльози, і Харитя от-от заплакала-б гірко, коли-б не нагадала про свою бідну маму. Швиденько обтерла вона кров пальчика спідничкою, затерла врізане місце землею і почала жати. Стерня коле босі ноги, аж на плач збирається Харитя, піт великими краплями падає на землю, а бідна дівчинка жита й жне. Якось обернулась Харитя назад, щоб покласти жмезу жменьку, глянула навкруги, і страх обхопив її. Ади вона одна на ниві! А ну, який страх вискочить з жита і дадушить її. Раптом—фуррр... Перепелиця пурхнула перед самою Харитею і, тріпочучи короткими крилами, ледве перенесла кілька ступнів своє тяжке сите тіло. Серце закалатало Хариті в грудях з переляку; потому наче спинилось, і Харитя скаменіла на місці. Одною рукою стиснула жменьку жита, другою—серп. Лице пополотніло. Здорові сиві очі з жахом дивились в жито. За хвилинку Харитя трохи відійшла. Серце знов застукало в грудях. Харитя наважилась тікати.

Стежкою наближались дві молодіці. Харитя постерегла їх, знов згадала недужу, бідну маму і, схиливши русяву голівку, взялась до роботи. Вона мусить вижати жито. Вона мусить потішити свою добру нещасну маму! Молодіці наближались до Хариті, впізнали її і глянули одна на одну.

— Ти що тут робиш, Харитю?—спитали разом. Харитя здригнулась, підвела очі на молодіць і засоромилась.

— Жну... мати слабі лежать... нема кому хліб вижати з голоду згинемо зимою.—В голосі її тремтіли сльози. Молодіці знов глянули одна на одну.

— Бідна-ж ти, дитино, бідна!..

Враз Харитя почувала, що сльози душуть її. Зразу думалося, якось жаль стало її слабой матері, дуже заболів той пальчик, що втала серпом, заболіли ноги, наколені стернею, згадався переляк недавній, сльози, мов град, посипались на землю. Харитя, голосно хлипаючи, заридала.

— Що з тобою, дитино? Не плач перепілочко! Мати твою дасть Бог, одужає, а жито ми вижнемо, не дамо вам згинути з голоду. Ну, не плач-же, квіточко!—Молодіці взяли її руки бідну Харитю, цілували, потішали.

— Ходім зараз до матері, хай вона втішиться, що має таку добру дитину...

Молодиці взяли за руку Харитю і подались стежною на-
сад у село. Харитя йшла і тихо плакала.

IV.

Незабаром Харитіна мати одужала. Молодиці вижали удо-
вне жито, хрещений батько Харитін звів хліб у стодолу,
сіроти вже не боялись голодної смерті. Мати цілувала та
вєстила свою добру дитину, а Харитя щєбетала.

— Хіба я не казала вам, матінко, що добрий Бог дасть
вам здоровля і поможе зібрати хліб? Хіба не на мое вийшло?..

Челюсти—*вгід в півку; дугаста відтулина межі притічком та півцю.*

Вичуняти—*одужати.* Бачить, що не вичуняє, кличе батька.
Ехай одужає і буде жива.

Стодола—*клуна.* А вже-ж твоя пшениченька в стодолі
докрий ауріль, а сухий май, то буде в клунях рай.

Імла—*туман, мла.* Ой імла, імла по полю лягла. Туман хви-
ями лягає.

Бинда—*стьожка, стрічка, кісник.* Дай-же мені, моя мати, у
биндах ходити. Стьожка гарна, голубая на грудях лежала,
озилітали коси та стрічки знімали.

Пополотніти—*зблідніти, побіліти.* Пополотніла Мотря. Кня-
ня з переляку зблідла, як стіна.

Наважитися—*посміти, сміти.* Іще Сашко не наваживсь, що в
яку трудну минуту робити.

Тремтіти—*дріжати, труситися.* Роса на листях тремтіла.

Приказки: *Добрі діти і на ном поставлять, а злі з ніг зваллять.*
Зороба коли не вморить, то скривить.

36. В полі.

Віри С. ЧЕРНЯВСЬКОГО.

Ходе в полі вітер,
Віє повіває
І жене по нивах
Хвилю аж до краю.
Ходе полем ратай,—
Серденько сміється,
А з-під неба пісня
Жайворонка леться.
Леться срібна пісня,
Нива золотом сяє.
Хмарка тінь накіне..
Глянь,—уже й немає...

37. Сирітка.

Віри Т. ШЕВЧЕНКА.

На великдень, на соломі,
Проти сонця, діти
Грались собі крашанками
Та й стали хвалитись
Обновами. Тому к святкам
З лиштвою пошили
Сорочку, тій стьожку,
Тій стрічку купили!
Кому шапочку смушеву,
Чобітки шкапові,

Кому свитку... Одна тільки
Сидить без обнови
Сиріточка, рученята
Сховавши в рукава.
— Мені мати купувала,
— Мені батько справив,
— А мені хрещена мати
Лиштву вишивала.
— А я в попа обідала,—
Сирітка сказала.

Лиштва—вишивання білою заплочтю (читкою), настилування. Оце де дізка пишна, що в поділках лиштва.

Шкаповий—з конячої шкіри.

Приказки: За сиротою Бог з калитою. Чужа ласка—сироті дикдень. На сирітський жаль ніхто не оважає.

38. Ніч.

Вірш. М. СТАРИЦЬКОГО.

Ніч. У хаті зимно, темно:
Каганця дасть-бі...
Бідна матір плаче ревно
В скрутонці-журбі...
Хлипа з голоду дівчатко
З під рядна в кутку:
Під грудима немовлятко
Скигле в сповитку:

На той плач голодний в хаті
Й вітер за одно
Вне, знай, в шибки дірчаті,
Плаче жалібно...
По стіні з гнілої стелі
Крапає вода:
Мабуть, в бідного оселі
І стіна рида!

Ревно—гірко, жалісно. Ой, чого я так журюся, чого плачу ревно?

Скрута—дуже тяжка справа

Журба—печаль, сум, туга, смуток, жаль. Журба не матинка. Де-ж те лихо, печалі тії, вороги? Вій їм тугу розганяє.

Скиглити—плакати жалібно, верещати. Чайка скиглить [літаючи, мов за дітьми плаче.

Шибна—шкло в вікні.

Оселя—житло, господарство. Нема в його ні оселі, ні саду, ні ставу. Ідуть люди на житло в степ

39. Слоненя.

Переклад Ю. СІРОГО з КІНЛІНГА.

Хай буде відомим тобі. Мов Серденько, що в стародавні часи слон зовсім не мав хобота. Мав він тільки довгенького та пухкенького чорного носа, що скидався на чобіт, і він міг

гойдати ним то в один, то в другий бік, але не міг ним нічого ні підтягти, ні вхопити. І ось з'явилося на світ Божий молоде Слоненя. Було воно надзвичайно цікавим до всього і завжди до всіх чіплялося з запитаннями про все, що бачило. Жило те Слоненя в Африці, і ціла Африка не могла задовольнити його цікавості.

Питалося Слоненя у своєї тітки Страусихи, через що у неї ростуть пера як раз на хвості; і велика тітка біла його за се своєю довгезною твердою ногою. Питалося Слоненя у свого довгов'язого дядька Жирафа, через що у його вся шкіра в пятинках, і довгов'язий дядько бив його за се своїм міцним та жорстким копитом. І все-ж таки, не дивлячись на се, Слоненя не переставало розпитувати і ніщо не могло задовольнити його цікавості. Питало воно свою гладку тітку Гіпспотамиху, чого у неї червоні очі, і гладка тітка біла його товстезним копитом; питало воно свого волохатого дядька Малпу-Павіяна, чого дині мають такий смак, а не вишній, і волохатий дядько Павіян бив його за се своєю волохатою лапою.

Але все те не задовольняло його цікавості. Воно питалося про все, що тільки бачило, чуло, відчувало, нюхало, доторкувалось, і всі тітки і дядьки біли його за се. І все-ж таки воно не переставало розпитувати і конче хотіло про все знати.

Одного чудового ранку, на весні, до всього цікаве Слоненя дуже багато розпитувало про все і між иншим спитало так: „Що їсть Крокодил на обід?“ Тоді всі страшним голосом гукнули на його: „Цить!“—і довго біли його за таку цікавість.

Коли тіточки та дядьки перестали його бити і коли воно прийшло до тямки, то побачило на колючому куші птицю Колоколо і сказало:—Мій татко бив мене: і моя мати біла мене, усі дядьки й тітки біли мене за мою ненаситну цікавість; і одначе мені дуже хочеться знати, що Крокодил їсть на обід?

Птиця Колоколо одповіла йому зловіщим криком: „Іди до мулякої сіро-зеленої річки Лімпопо, де ростуть дерева, що надають пропасницю; там ти довідаєшся“.

На другий день рано, коли скінчилося свято з приводу приходу весни, цікаве до всього Слоненя взяло сто пудів банів (таких дрібненьких, з червоною шкарлупкою), сто пудів

цукрового очерету (такий довгий з темною корою) і сімнадцять днів (зелених, хрупких) і промовило до своїх любих родичів:— „Прощайте! Я піду до мулкої сіро-зеленої річки Лімпопо, що обсажена деревами, котрі надають пропасницю, і там довідаюся, що Крокодил їсть на обід“. Родичі його знову побили, бажаючи йому щастя, хоча Слопеня дуже чемно прохало їх не турбуватись і припинити такі бажання.

Потім воно пішло; йому було трохи гаряче, але воно тому не дивувалося, а їло собі дині і кидало шкурки на землю; зібрати їх воно не могло.

І пішло Слопеня з міста Грема в Кімберлей і з Кімберлея в країну Кама, і з країни Кама пішло воно на північ через захід, і все їло дині, аж поки прийшло до великої мулкої сіро-зеленої річки Лімпопо, що вся була обсажена деревами, котрі надають пропасницю. Все було так, як казала птиця Колоколо.

Пам'ятай, Мое Серце, що до сього часу, години й хвилини Слопеня ніколи не бачило Крокодила і воно не знало, який він на вигляд. Через те найбільш цікаво було йому поглянути на сього звіря.

Перш усього воно побачило Перісту-Пітон-Гадюку-Скель, що обвивалася кругом скелі.

— Вибачайте!— промовило Слопеня дуже ввічливо:— може ви бачили де-небудь в сьому місці, або близько тут, таку штуку, що зветься Крокодилом?

— Чи бачила я Крокодила?— одповіла Періста-Пітон-Гадюка-Скель суворим голосом.— А ще про що ти запитавш, чого тобі ще треба, хоч я знати?

— Вибачайте, прошу я Вас,— сказало Слопеня:— чи не можете сказати мені, що він їсть на обід?

Тоді Періста-Пітон-Гадюка-Скель хутко сповзла з своєї скелі і вдарила Слопеня своїм кільчастим, укритим лускою хвостом.

— Дивна річ!..— сказало Слопеня:— мій батько і моя мати, і мій дядько, і моя тітка, не кажучи вже про другу тітку Гінопотамиху та про другого дядька навіяна, всі били мене за мою ненаситну цікавість. І тепер мене отут також вибили за ту-ж саму цікавість.

Воно дуже ввічливо попросилося з Перістою-Пітон-Гадюкою-Скель і допомогло їй знову злізти на скелю, а саме пішло далі під спекою сонця і все їло дині. Шкоринки воно кидало на землю, і не могло їх збирати. Нарешті підійшло воно до самого берегу великої мулкої сіро-зеленої річки Лімпопо, що була обсажена деревами, які надають пропасницю. Тут воно наступило на щось товсте та велике, і здалось воно йому колодою.

Але се була не колода, Мое Серце, а справжній Крокодил, і він підморгнув оком,—от-так!

— Прощу вибачити!—промовило Слоненя дуже ввічливо,—чи не можете сказати ви мені, де тут можна побачити Крокодила?

Тоді Крокодил підморгнув другим оком і підніс хвоста свого з муляки: Слоненя дуже ввічливо оступилося назад трохи, бо не хотіло бути битим.

— А ходи сюди, хлопче!—промовив Крокодил,—і скажи мені, на що ти про се питаєш?

— Прощу вибачити мені,—сказало Слоненя дуже ввічливо:—але батько мій бив мене, і мама моя била мене, і тітка Страусиха била мене, і довгов'язий дядько Жираф бив мене; також тіточка Гіполотамиха і волохатий дядько Павіан били мене і нарешті Періста-Пітон-Гадюка-Скель також тьопнула мене своїм кільчастим, вкритим лускою хвостом. Як що і ви хочете вибити мене, то мушу я вам сказати, що зовсім цього не бажаю.

— Ходи сюди, голубчику!—сказав Крокодил,—я-ж той самий Крокодил, про якого ти розпитуєш,—і на знак того, що каже правду, він заплакав крокодилячими сльозами.

Склоненя не могло дихнути від здивовання; воно впало навколяшки і сказало: „То виходить, що ви і будете тим самим Крокодилом, якого я шукав кілька день? Скажіть-же будь ласка, що ви їсте на обід?“

— Ходи сюди, голубчику!—промовив Крокодил,—і я скажу тобі тихенько на ушко.

Слоненя наблизило свою голову до смердючої зубатої крокодилячої пельки, а Крокодил вхопив його за ніс, котрий до цього тижня, дня, години й хвилини був завбільшки з чобіт, тільки кориснішим, ніж чобіт.

— Я думаю промовив кріз зуби Крокодил:—Я думаю ззісти сьогодні на обід перш усього Слоненя.

Слоненя-ж, Мое Серденько, почувши таки слова, дуже розгнівалося і закричало в ніс отак:

— *Буздить біні болить!*

Періста-Пітон-Гадюка-Скель, побачивши прикре становище Слоненяти, злізла з скелі і сказала.

— Слухай-но, мій друже, раджу тобі, як найскорше витягти свій ніс з пельки сього Крокодила, а то скоро опинишся в його шлунку і попросаєшся з усім світом, з усіма його радощами.

Так казала Періста-Пітон-Гадюка-Скель.

Слоненя сіло на свої задні ніжки, а передніми вперлося в землю і почало тягти свій ніс. Воно не помічало що ніс робився що-разу довшим. Крокодил носунувся назад, глибше у воду, плескався там і крутив хвостом так, що збив цілу бурю; вода вкрилася піною білою, як сметана, а Крокодил тяг та й тяг з усієї сили.

Ніс у Слоненяти все ріс та й ріс. Воно сіло на всі чотирі і тяглося, а Крокодил вертів хвостом, каламутив воду, тяг та й тяг за ніс. Слоненяті страшенно боліло!

Нарешті Слоненя відчуло, що воно сповзає в річку і промовило в ніс, котрий був вже з півтора аршина завдовжки:

— Се вже здається занадто для мене, досить!

Тоді Періста-Пітон-Гадюка-Скель злізла на берег, обвилася двічі коло задніх ніг Слоненяти і промовила:—Ах ти-ж, недосвідчений мандрівниче! Давай-но тягти разом з усієї сили, а то ота панцирем вкрита тварина (вона хотіла сказати Крокодил) збавить твій молодий вік.

Так промовила Періста-Пітон-Гадюка-Скель.

Отже тягла вона, тягло й Слоненя; Крокодил теж тяг; але Періста-Пітон-Гадюка-Скель і Слоненя тягли дужче, бо Крокодил нарешті випустив слоненятового носа і шувбухнув у воду з таким плескотом, що аж луна пішла по всій річці Лімпоно.

А Слоненя з розмаху сіло на землю, скоріш ніж се бажано було-б. Перш за все воно ввічливо подякувало Перісту-

Пітон-Гадюку-Скель, а потім звернуло увагу на свій ніс. Йому дуже шкода було свого носу, і воно обліпляло його свіжим банановими листками та вмочало в мулку сіро-зелену річку Лімпопо.

— Нащо ти те все робиш?—спитала його Періста-Пітон-Гадюка-Скель.

— Вибачте,—відповіло Слоненя,—але мій ніс так постраждав, що я хочу його трошки підлічити, може він знов стане таким, як і був.

— Ну, довго-ж доведеться тобі чекати,—зауважила Періста-Пітон-Гадюка-Скель.—А проте ти не знаєш, може який довгий ніс більш буде тобі корисним, ніж той, що ти мав.

Слоненя три дні сиділо над річкою і все ждало, чи вкоротиться йому ніс. Але се було даремним: ніс і не думав вкорочуватись, а само Слоненя від того, що все дивилося пильно на ніс, аж косеньким на очі стало. Ти зрозумієш, Мис Серденько, що Крокодил витяг Слоненяті носа в справжній хобіт, такий, як мають всі Слони, які тільки живуть на світі.

На третій день, над вечір, прилетіла муха і дуже боляче вжалила Слоненя в плече; і само того не помічаючи, Слоненя замахнулося своїм хоботом і вбило муху на місці.

— Перша користь,—промовила Періста-Пітон-Гадюка-Скель.—А тим носом, що мав ти перед сим, сього не міг збити. Спробуй зсісти що-небудь!

Само того не помічаючи, Слоненя зірвало хоботом жм. трави, струсило з неї пиляку, вдарило кілька разів нею в передній носі і запхнуло в рот.

— Друга користь,—промовила Періста-Пітон-Гадюка-Скель.—І сього-б ти не міг зробити тим носом, що мав перше. Чи почуваш ти, що сонце сьогодня пече, як огонь?

— Так, твоя правда,—казало Слоненя і, само того не помічаючи, набрало в хобіт муляки й грязюки з берега мулякої сіро-зеленої річки Лімпопо і потім положило ту муляку собі на голову.

— Третя користь!—казала Періста-Пітон-Гадюка-Скель.—І сього не міг-би ти зробити тим носом, що перше мав. Ну а як тобі здається, виб'ють тебе твої рідні, коли ти пове́нешся до-дому?

— Вибачте,— відповіло Слоненя,—але мені се зовсім не
до смаку.

— Я радила-б тобі самому віддубасити кого-небудь, се
буде значно веселіш!—сказала Періста-Пітон-Гадюка-Скель.

— Дякую вам,—сказало Слоненя,—я запам'ятаю вашу
пораду; а тепер пора мені рушати в дорогу, треба побачи-
тись з ріднею.

І пішло Слоненя через цілу Африку, помахуючи та по-
свистуючи своїм хоботом. Як хотілося йому посмакувати ово-
чів, воно зривало їх хоботом з дерев, а не дожидало поки
вони впадуть долі, як се робило воно раніш. Коли йому хо-
тілося попоїсти трави, воно хватало її хоботом і клало в рот,
а не становилося на коліна, як перше. Коли мухи починали
його кусати, воно зломлювало гілку і махало нею та прога-
няло ворогів; що-разу як сонце пекло йому в голову, воно
робило з грязюки коржикки і вкривало ними голову. Коли
йому ставало сумно в часи подорожі по Африці, воно сви-
стіло хоботом пісеньки, і той свист був гучніший де-кількох
мідних дудок. Воно нарочито зробило крюка, щоб одвідати
тітку Гіпопотамиху (вона доводилася йому родичкою) та від-
дубасити її, щоб переконатися, що Періста-Пітон-Гадюка-Скель
казала правду, як давала поради вибити інших. По дорозі
між иншим, збирало воно ті шкоринки з дині, що розкидало,
як ішло до річки Лімпопо, бо воно було справжнім Товсто-
шкурим.

Одного чудового вечора, як уже стемніло, прийшло воно
до-дому і сховавши хобота, сказало:—Як ся маєте?—Всі дуже
раді були його бачити і сказали йому:

— А ходи сюди, ми тебе гарненько поб'ємо за твою не-
наситну цікавість!

— Пхі!—сказало Слоненя:—мені здається, що ніхто з вас
не знає, як треба битись по правді, але я знаю і всім вам
покажу.

Воно розправило свого хобота і так кинуло двох своїх
братів, що вони одлетіли далеко геть набік.

— О, клянусь бананами!—закричали разом обидва брати—
і де се ти навчився такій мудрості і що ти зробив з своїм
носом?

— Крокодил з берегів мулкої сіро-зеленої річки Лімпопо нагородив мене новим довгим носом,—відповіло Слоненя.— Я спитав його, що він їсть на обід, і він витяг мені носа.

— Та й негарний-же ніс,—зауважив його дядько, волохатий-Павіян.

— Так, негарний, згодилося Слоненя,—але дуже корисний. Він підняв в повітря свого волохатого дядька Павіяна, вхопив його за одну ногу і посадив в чміляче гніздо.

Потім Слоненя вибило по черзі всіх своїх кривних і било, аж поки їм стало душно, та поки вони не перейнялись здивуванням. У високої тітки Страусихи висмикнуло Слоненя кілька пір'їн з хвоста, довгошийого дядька Жирафа вхопило воно за задню ногу і протягло кріз колючий кущ; своїй гладкій тітці Гіпопотамисі крикнуло в ухо в той час, як вона спочивала в воді по обіді, але воно нікому не дозволило й торкнутись до птиці Колоколо.

Нарешті дійшло до того, що всі кривні родичі побігли з дому до мулкої сіро-зеленої річки Лімпопо, щоб вимолити у Крокодила нові носи. Коли вони повернулися, то ніхто вже не бив Слоненяти і з того часу, Мое Серденько, всі слони, яких ти коли-небудь бачила, і всі ті, що ти не бачила, мають довгі хоботи, подібні до того, що Слоненя одержало на березі мулкої сіро-зеленої річки Лімпопо.

Снидатись—бути подібним до кого, вдаватись на кою. Вона на тебе трохи скинулася. На виріст, і на силу, і на личко у батька вдався.

Прийти до тямки—опам'янтатись.

Тямок-мка *намалять, припомність*. Він без тямку поволік його в ділі.

Кінче—испрямити, обов'язково. На що се вам його так кінче треба?

Мул—глей. **Мульний**—глейовий. Таскають грязь і глей зє дна да мажуть лебедя, щоб пірря посіріло.

Пропасниця—лихоманка, трясця (хвороба). Добридень, пропасниця! єсть вас сімдесят сім, а я приніс вам снідання всім. Сама як у лихоманці, так і труситься. Тому годи, як трясця, а він все бісом давиться.

Шлунок — *частина тіла.*

Каламутити — *мутити, колотити, баламутити.* А що се ти, собачий сину, тут каламутяш берег мій? Доти лях мутив, доки не наївся. Два голоби воду пили, а два колотили.

Шувбухнути — *кинутись.*

Зауважит — *замітити.* І пішов собі, наче він не зауважив і не чув слова її. Тільки замітиш свою сторону, так і кажи: тпр!

Перейнятись — *упевнитись.* Я упевнився, що він добрий чоловік.

Шкорина, нна — *шкурка, шкуралуца (в жінц).* Скачу, скачу діда за шкоринку хліба.

40. Тополя.

Вірш. Т. ШЕВЧЕНКА.

По діброві вітер віє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

Стан високий, лист широкий —
Нащо зеленіє?

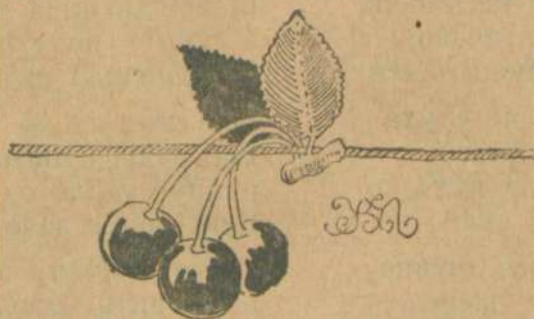
Кругом поле, як те море,
Широкє синіє.

Чумак іде подивиться —
Та й голову схилить;

Чабан вранці з сопілкою
Сядє на могилі.

Подивиться — серце ниє:
Кругом ні биливи!

Одна, одна, як сирота
На чужині, гине.

41. Розумна дівчинка й знадливі вишеньки.

Вірш. Л. СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ

Ось гарнесенька хатина:
На ослоні, край вікна,
Примостилася дитица. —
Пильно учиться вона.

А в садку пташки співають.
Мов той жар, горять квітки.
Та в віконце заглядають
Червоненькі вишеньки.

Й шепотять от-так помалу,
Аж схилиючись до рук:

„Чи-ж тобі не нудно стало
Од бридких твоїх наук?

Нас на дереві—не злічиш!
Ось біжи до нас в садок!
Ти собі з гілляк натрусиш
Повним-повним фартушок!“

Але дівчинка не слуха
Тих знадливих вишеньок,
Затулила тісно вуха
І не дивиться в садокъ.

Пильно дивиться у книжку
І очей не одведе,
А її хапа за ніжку
Цуценятко молоде

„Годі, годі вже науки!
Годі, годі цих книжок!
Ось візьми мене на руки,
Та й біжімо у садок!

Там метелики біленькі,
Там гарненькі квітоньки;
Я побігаю жвавенько,
Ти-ж сплітатимеш вінки“.

Але дівчинка не слуха
Цуценяткових річей:
Затулила міцно вуха,
Не одводить і очей.

Пильно учиться дитина,
А ні на що не вважа,
А малесенька пташина
Знов дитині заваска:

„Гей, покинь, покинь учитись,
Та біжи до нас в садок,—
Будеш гратись, веселитись,
Заспіваш пісеньок!“

Але дівчинка пташині
Веселенько одмовля:
„Почекай ще дві хвилині,
Як урок свій вивчу я.

Побіжу до вас в садочок,
Буду бігати й співать!..“
І сідає аж в куточок,
Щоб урок свій дочитать.

Ну і вивчила уроки,
Поховала всі книжки,
А тоді вже в скоки в боки,
Та мерщій в гаї, в садки!

От тепер їй люба втіха,
В грудях вже бренять пісні,
А на серці-ж ясно й тихо,
Наче в небі на весні.

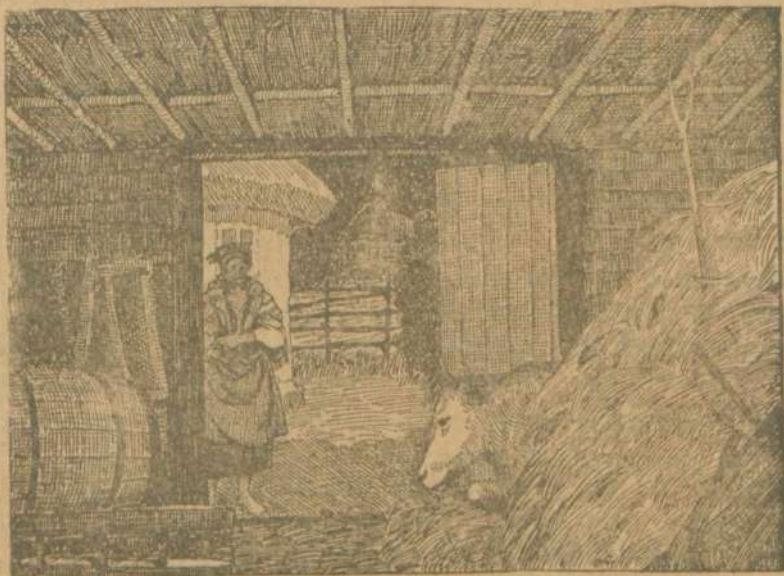
Всі пташки її вітають,
Їй всіміхаються квітки,
І сами у рїт стрибають
Червоненькі вишенькі.

Все сміється їй навколо,
Все радіє і цвіте,
І цілує тепло в чоло
Ясне сонце золоте,

І віта дитинку з неба,
І говорить тихо їй:
„Ти зробила все, що треба,
От тепер співай, радій“.

42. Дай, Боже, здоровля корові!

Т. БОДРУЛЯКА.

— Го, го, го, небоженьку! не мало я напрацювався, заким заробив п'ятдесят ринських... п'ятдесят ринських. То не п'ятдесят разів кивнути пальцем, не п'ятдесят калачів з'їсти, а товктися цілу зиму по лісахъ, по нетрях, коло сажнів, коло брусів... мерзнути, як собаці. А таки я заробив і купив тебе, мосьпаненьку, та веду до дому дітям на потіху!..

Так говорив халупник Матвій Бас до корови, ведучи її на мотузі з ярмарку додому. Корова хороша: попелястої шерсти, з закривленими догори рогами, з великим вим'ям— видно, добре перезимована.

Довкола зеленіли поля, у повітрі заливались жайворонки, а тут при дорозі росла зелена м'ягка травиця, що так і надила до себе корову. Сонце спустилося вже на захід, чоловік спішився додому, але корова на це не вважала. Вона що-кілька кроків ставала й жадібно скубла зелену траву.

— Ну, ну, йди-бо! Яка-ж ти уперта!— провадив Матвій далі свою бесіду.— Ти давай лише багато молока, то вже моя стара буде доглядати, та й діти пастимуть по межах, по берегах, скільки сама схочеш... І там-ту що торік продав, доглядали.

тільки прийшла біда... треба було в-осени довг віддати, податок заплатити, одержу на зиму посправляти, та й мусів продати. А добра була корова і молока сипала багато!..

Корова мов розуміла розмову свого провідника, бо від часу до часу обертала до нього рогату голову й міряла його своїми великими, чорними очима.

* * *

На подвір'ї перед невеличкою хатиною, що стояла край села, бавилося п'ятеро малих дітей в полатаних сорочках і все бігали до воріт та виглядали на дорогу, чи не йде батько. Сонце, мов величезне кружало, спускалося за рубець ліса й червоним промінням обливало хатину з малими віконцями, обливало подвір'я обливало білі голови дітей, що качались по мураві.

Рипнули двері, й на порозі стала халупничка Матвіїха, жінка не стара, але вже з поморщеним і почорнілим лицем. Останні проміни сонця ще захопили її, поцілували в лице, й Матвіїха виглядала де-якій час наче мідяна статуя.

— Ще не йдуть тато! Ще нема тата!—щебетали діти до матері. — Ми хочемо гами, дайте нам їсти!

— Ах ви, сарана якась! Нічого, тільки б їли, а до роботи нема вас!—обізвлася мати з ласкавою усмішкою на лиці.

Вона знала що від таких дітей ще не можна сподіватись великої помочі.

— То ми будемо пасти корову, як тато приведуть з ярмарку!—сказав палко найстарший хлопчик, семиліток.

Мати винесла з хати кусень чорного хліба і стала обділяти діти по черзі,— аж тут і Матвій непомірено з'явився під ворітьми з коровою.

— Гей! ану відчиняйте!—далося чути з-за воріт.

Діти, як угледали батька, так і кинулись прожогом до воріт, лиш одно маленьке зісталось у матері на руках.

— Тато! Тато!.. Корова!—кричало одно, то друге.

Четверо малих людей вчепилось за ворота і в одну мить одчинили наветіж. Одчинили—і корова з погордою вступила на подвір'я, а діти обступили і стали її цікаво оглядати.

Матвіїха перехрестила хребет корові і поцілувала її в лоб межі рогами.

— Ах, моя голубонько! ах, моя маленька!.. Ти певне, їсточки хочеш, ти певне питоньки хочеш!—лебеділа вона, гладячи її по боках.

Матвій стояв з боку і гордо дивився на ту сцену. Його очі так і промовляли:

— „Дивись, стара, який з мене господарь, який з мене батько! Шануй же мене, небого“!..

— Ну, годі панькатись з коровою! Лучче зробиш, як ласи їй хопти, або трави. Корова дійна, добра—всі люди говорили. Та й мені дай що хлєпнути, хоч борщу, або-що,—сказав Матвій до жінки і пішов до хати.

Матвійха не поспішала за чоловіком, бо знала, що він собі дасть раду й без неї. Вона вже наперед назбирала ціле рядно хопти та трави по берегах річки й стала годувати корову.

Матвій не чекав на жінку. Він знайшов у печі борщ взяв кусень хліба й ту рідку страву справді „хлєпав“ так, що аж на двір було чути.

Однак коли після дороги ложка видалась йому за-мала, то він собі інакше порадив: він узяв вінці горошка mezi зуби й пив борщ ласо, переставчи лише щоб відіхнути та закусити хлібом. Матвій наївся скільки можна наїстись голим борщем—і положився на постіль, що стояла в хаті в кутку, поклавши собі під голову одну брудну подушчину, яка в цій хаті була.

А жінка годувала корову.

— Гей, стара, а їсть корова?—гукнув Матвій з постелі.

— Їсть моя маленька! та ще й напоїти треба бідненьку!—далось чути відповідь Матвійхи.

Вдоволений Матвій лежав на постелі й ні про що не думав. Се були найщасливіші хвили в його житті, коли він собі лежав чи то в хаті, чи в лісі під сосною й пускав самотас свої думки. Однак такі хвили випадали йому рідко. Невсипуща праця, журба та клопіт за жінку й дітей доікало йому вдень і вночі.

Матвійха взяла скіпець і стала доїти корову. Діти не відступали ні на крок і цікаво та жадібно слухали, як цвіркало тоненькими струмочками в скіпець молоко. За хвилину був повен скіпець, а Матвійха не тямил себе з радощів. Вона завела корову до хлівця, що був прибудований до хати. А діти слідом за нею... їм так і пахла молошна каша.

— А що, стара, дала корова молока?—спитав Матвій.

— Дала, дала. та ще й повен скіпець... добре молоко, густе...

— Вари кашу!—закомандував Матвій, лежачи на постелі, мов паша турецький.

Не було того звичаю в Матвіїхи, щоб варити молошну кашу в буденний день.

Така страва на неділю, на свято, а будні вона збувала аби-чим: борщем, бараболею, кашею на воді, або на сиреватці...

Але нині вона сама чула в своїй душі якесь свято... Так довго не було у них корови, так довго діти й на очі не бачили ложки молока, а нині той жаданий гість обдарував їх з першого-ж разу цілим скіпцем молока!..

Чи-ж неможна нині зробити винятку?

Так! вона не дала собі два рази того говорити, розіклала в печі вогонь і стала варити кашу. Діди стояли коло припічка й пильно гляділи в огонь, що жовтими язиками підлизував челюсти, дивились за горщик, що спокійно стояв собі при вогні, а найстарший хлопець притулив навіть крадькома яалець до горшка, щоб дізнатися, чи вже гарячий. Та не пройшло йому се безкарно. Мати постерегла його цікавість і пацнула його ложкою по руці та закричала на дітей:

— Чого стоїте коло припічка, як той гріх при душі? Хочеш одно з другиме попектись? Не можеш вичекати хвили?

Діти послухали, відступили від припічка, посідали рядочком на лавці під піччю й чекали.

Огонь тріщав, каша зачинала кипіти, а Матвій лежав на постелі й ні про що не думав. Ні про що не думав? Дивне диво! Той щастливий стан душевний впроваджував його звичайно в сон, а сон об'являвся знов голосним хропінням, мов би хто різав пилкою соснову колоду. Нині-ж Матвій не спав. Він лежав собі тихо, зложивши руки навхрест, і водив по хаті очима... він ждав...

Нарешті прийшов кінець і жданню. Матвіїха відставила горщик від огню, поставила на столі миску й налила до неї каші, а молошна нара розійшлася хмарою по хаті. Діти кинулись до ложечника й кожне взяло свою ложку, позасідали за стіл і чекали батька. Але батько не йшов до вечері; він навіть не ворухнувся на своїм логовищі, бо йому конче хотілося щоб жінка кликнула на нього, що вечеря вже на столі.

Матвіїха вистудила в маленькій мисочці кашу для наймолодшої дитини і посадила її з ложкою в руці на долівці. Дитина їла... Аж тепер прийшла черга на всіх. Матвіїха взяла ложку для себе й для чоловіка і сіла коло стола.

— А ну, старий, вставай до вечері!—поклікала вона чоловіка.

— Га? що? вже?—говорив Матвій, мов би спросоння, підводячись повагом з постелі. Він мав вигляд ніби зовсім байдужний. Його неголене лице так і говорило:— „Ет що мені молошна каша? все одно, що борщ... чи то я дитина“? Тільки се дивно: чому він на перший поклик жінчин зараз устав з постелі? Так звичайно жінка його сіпала, щоб добудитись до вечері, а діти тягнули за ноги... Чому він перед тим, заким сів коло стола, зробив на собі три рази великий хрест і в поясе поклонився перед кашею, — коли перше він любив з привички лише махнути кілька разів рукою по грудях, або здорово позіхнути й перехрестити рота?.. Діти сього не завважили, але жінка замітила, осміхнулась під носом і подумала:— „Дивуйся-ж тут дітям, коли старий — як дитина: аж трясеться за молошною кашею“...

Стали їсти кашу. Матвій з'їв ложку, другу, третю,— смакує...

— Добра каша!—каже,— вже-м давно таку їв.

— Добра каша! жибонять весело діти, їдять.

Шість рук озброєних ложками бігає то до миски, то з миски й шість тіней гойдається на стіні.

З'їли все, що було в мисці.

Матвій подивився з-під густих брів на жінку.

— А ну, стара! досип ще!.. То либонь не вся...

— Досипте, мамо, досипте!—домагаються діти.

Але Матвіїха не досипала. Вона хотіла трохи подрочити свого чоловіка.

— Де вже тобі не вся?—каже вона,— і горщик винкрябала!... Коли хочеш, то заглянь... Матвій не поняв віри жінці. Він не даром водив по хаті очима, лежачи на постелі: він бачив кожний рух жінчин.

— Ет, не жартуй стара, не дури, та сип кашу! Коли їсти, то їсти!

А діти й собі:

— Коли їсти, то їсти!

Матвіїха насипала ще повну миску каші, а сама сіла на долівці коло найменшої дитини, вишкрябувала горщик та годувала малого, а батько з старшими дітьми чистив з миски.

Коли вже зісталось лиш трохи на дні в мисці, Матвій положив ложку, обтер піт з чола й сказав:

— Ну, нагодувала-ж ти нас нині, стара, коли-б так все! Дай же, Боже, здоровля корові за те, що дала молока!

— Дай, Боже, здоровля корові!—повторили діти в один голос за батьком і кінчили вишкрябувати миску.

Матвіїха була дуже рада з того, що нагодувала всіх досита, але більшу частину тої заслуги вона приписувала не собі, а корові. Тож зараз по вечері вийшла до неї подивитися, що вона там робить „бідненька“...

Ніч була тиха, погідна, на небі світили зорі, а корова лежала собі в хліві та ремигала спокійно...

Халупник—селянин, що не має поля й ґрунту, а тільки саму хату—*„халупу“*.

Хопта—*бур'я*.

Скіпець—*дійниця*

43. Метелик та капуста.

Байка В. САМІЙЛЕНКА.

Легенький, мов вітрець, метелик над квітками
Літав. Сідав то на квасолі, то на мак.
Капуста, що колієсь своїми пелюстками

Його живила, каже так:

„Прилинь до мене, сядь хоч на хвилину,
Мій сину!“

— „Пху! не видав твого дурного качана,
Капуста навісна!“

Сказало паненя летюче:

— „Ти бачиш убрання блескуче,—

Його я понесу в садок

До гарних, до цвітущих квіточок.“

Йому на тую горду мову

Капуста каже знову:

„Згадай, мій сину! ти тоді не гордував,

Як був ти гусинню та в мене проживав;

Але таких, як ти, на світі є доволі,

Що в кращій долі

Забули рід і хати відреклись,

Що годувала їх колись.“

Пелюстка—*капустяний лист.*

Прилинути—*прилетіти.* Коли-б я зозуля, то я-б крилечка мала... прилинула-б до двора.

Навісний—*навісений, божевільний, шалений.* О женився навісний та взяв біснувату, та не знали, що робить, підпалили хату. Та одченись, божевільний! Шалена муха вкусила за ухо.

Убрання—*одежа, одіж.* Ішла вона в білім, як сніг, убранні. Одежу всю цвітну порвала. Купив панові якоїсь матерії на одіж.

Приказки: *Запишався, як кошеня в попелі. Величається, як залиць хвостом.*

Малюнок Т. ШЕВЧЕНКА.

44. Колоски.

Оповідання С. ЧЕРКАСЕНКА.

Любо та гарно влітку на полі! Далеко, далеко навкруж, оскільки оком сягнеш, колоски, колоски, колоски,—ціле море колосків! По-між ними синіє подекуди запашний васильок, червоніє горошок ніжний, біліє чіпка березка. Ген на межі вигнався велетень-будяк, царь степовий. Він у червоній короні, стоїть—не похитнеться. Взброєний сиво-зеленим листям із страшеними колючками: ні підійти, а ні підступити до нього—справжній царь!...

Любо та гарно!

А з неба сміється ясне сонечко, і ллється, мов срібний дзвіночок, жайворонкова пісня чудова.

„Любо та гарно
Всім нам на полі:
Всі ми зростаєм
В полі на волі,
Дощик нас поїть,
Поле годує,
Сонце пригрів
І поцілує...

А за горою
Вбогі в хати,
У них голодних
Діток багато.
Хто їх голубить,
Хто поцілує?
Бідних сиріток
Хто нагодує?“

Жалібно співав жайворонко, так жалібно, що від того співу притівяв васильок, ще більш зачервонівсь горошок вродливий!

зібгались біленькі дзвіночки березчані, повні колосочки похилились аж до землі; тільки поважний будяк стояв нерухомо, ніби й не чув нічого.

— Коли-б я міг побачити їх, тих діток,—прошепотів васильок,—то обвіяв-би їх чудовими пахощами і вони забули-б за хліб.

— Коли-б я могла побачити їх,—зітхнула березка,—то міцно оповила-б їх, напоїла-б отрутою своїх пахощів, вони поснули-б і вві сні бачили-б щастя.

— Дурниці верзете,—обурився будяк.—всіх не нагодуєш! І яке нам діло до них або до того дурисвіта, що ото верещить, десь угорі. Аби нам було гарно!

— Сором, сором отаке говорити,—хитаючись од жалю, застогнали колоски.—Коли-б вони прийшли сюди, то ми розірвали-б тіло своє, вийняли-б зерно-серце своє й нагодували-б голодних.

І знов захитались колоски од гострого болючого жалю, викликаного чарівною піснею жайворонковою...

А вітер, всесвітній підслухач, тихо-тихо ласкаво зашепотів по-між колосками:

— Вони придуть, і ви нагодуєте їх!.

Сягнути—*достати, дійти*. На Україні огні горять—під небо сягають.

Велетень—*дуже великий чоловік*. Велетню у світі не довго жити.

Вродливий—*гарний, красивий, ніжний, чистий, хороний*. Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий. Така красна, ніби режа, як тополя, така гожа.

Зібгати—*зім'яти, пошмакати*. Помняв, пошмакзв і геть викинув.

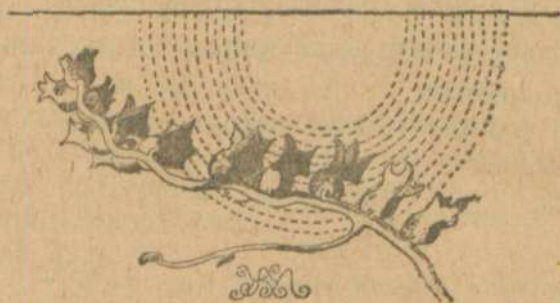

45. Зоря.

Вірш Т. ШЕВЧЕНКА.

Зоре моя вечірняя!
Зійди над горою,—
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає;
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає;
Як широка сокорина
Віти розпустила,
А над самою водою
Верба похилилась,—
Аж по воді розіслала
Зелені віти.

А на вітах гоїдаються
Нехрещені діти;
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує;
Як сон-трава при долині
Вночі розцвітає,
А про людей—та нехай їм!..
Розкажу я те, що знаю,
Тобі й спать не ляжу,
А ти рано тихесенько
Богові розкажешь.

46. Вечірня пісня.

В. САМІЛЕНКА.

Тихесенькій вечір
На землю спадає.
І сонце сідає
В темнесснький гай.
Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилосьь,
Чи ти розгнівилосьь?
Ще не лягай!

Світи ще годину
Бо рано ще спати.
Милуй нас як мати.
Теплом обгортай!
Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилосьь,
Чи ти розгнівилосьь?
Ще не лягай!

Без тебе так страшно
І темно на дворі,
Хоч місяць і зорі
Освітять наш край.
Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось?
Іще не лягай!

Не слухає сонце,
За гору сідає
І нам посилає
На всю ніч: прощай!
Ой, сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось?
Іще не лягай!

47. Вечір.

Вірш П. КУЛІША.

Нагулялося по небу
Весняному сонце,
Зазирає на добра-ніч
У низьке віконце
І проміннячком угору
Огняним стріляє;
Хрест на церкві розто-
[пленим
Золотом сіяє.

Закотилося, сховалось
За степи, за море;
По-над морем кров палає.
Хмара хмару бере.
Стало темно по садочках,
Тихо пил сідає,
І село у прохолоді
Ніби оживає.

48. Петрусів сон.

Оповідання М. ЛЕВИЦЬКОГО.

Петрусь з батьком пішли спати у клуню на соломі, бо у хаті було душно і мухи докучали. Постеливши собі свитку, Петрусь не счувся, як заснув. І дивний, предивний сон при-
сниться йому.

Ото сниться йому, наче сидить він на призьбі своєї хати, а хата чиста така, вибілена, ~~непаче на Великдень~~

Вийшла мати на поріг, озирнулася навкруги та почала гукати: „Петре, Петрусю!“ І дивно стало йому, що тут він, ось, а мати його не бачить. Хотів озватись—так голосу немає, аж ніяк: сказав-би німий або неживий. А мати все гучає його. Хотів Петрусь встати,—так не здвигнеться з місця, ні рукою, ні ногою не ворухне—скаменів.

— Що воно за диво?—думає Петрусь.

Втім закурилась курява на дворі, знявся вітер страшений, хуртовина, аж світу Божого не стало видно, і підняв той вітер Петрусю вгору, мов пір'я легеньке, або сухий листочок. Несе його той вітер чим раз вище, вище, а крутить ним—аж світ йому закрутився... Глянув Петрусь униз—та аж страх його узяв, і серце у грудях захололо: внизу, далеко ген-ген—хатка їх видніється, та така маненька, мов печеричка біла, а на порозі стоїть мати та все гукає: „Петрусю! Петрусю!“

— Мамо, мамо!—з одчаєм крикнув Петрусь. Та мати його мабуть не почула, а він втім почав падати вниз та швидко так, стрімголов, аж знов йому світ закрутився. А кругом все гуде, неначе у млині, або як тая машина, що в пана хліб молотила... Летить Петрусь униз та аж замер зі страху. Несе його якась сила, несе, аж впав він на землю. Гепнув так, аж луна пішла, а проте не забивсь, не затовкся. „Мабуть, м'яка земля“, подумав він. І лежить так, впавши, горілиць, небо над ним чисте, блакитне, глибоке—ні хмариночки, і тихо стало навкруги. Хотів Петрусь встать—так не поверне і пучкою, добре-б йому так лежать, та щось тверде тисне його у потилицю, муляє, а головою не рушить, не поправиться ніяк. „Де я?—думає собі Петрусь. „Чи вмер я, чи живий“?—„Жив, жив!“—зацвірінькали горобці на вербі. Лупнув очима Петрусь у ту сторону, а горобців там аж хмара; скачуть, перелітають з гілочки на гілочку та цвірінькають весело: жив-жив! Глянув у другий бок—кобила їх пасеться, їх таки, лиса, губа висить, а з хребта по лопатці та по передній нозі засохла смужка крові та жовтої юшки з того садна, що він його дурпалком злупив. Пасеться кобила, пирхає—ось-ось близенько, рукою достав-би. І дивно Петрусеві, і страшно, моторошно якомсь місці якомсь незнайоме; встав-би—та не здвигнеться ніяк: скаменів та й годі.

Коли дивиться: стоїть над ним бабуся якась, бабуся... таки баба його рідня. Стоїть над ним, дивиться маленькими своїми очима та хитає головою.

— Бабо, бабусю!—просить Петрусь—Мені страшно! Зведіть мене до-дому, до мами, до батька.—До мами, до батька?—питає баба.—А тобі жаль їх?—Жаль, жаль!—заплакав Петрусь.

— Жаль! жаль! жаль!—зацвірінькали горобці.

— Оце-ж, сину—каже баба.—ти драв горобенят, ти нищив їх, а тепер тебе лиха хуртовива видерла з дому. Мабуть, плаче тепер твоя мати за тобою?

— Плаче, плаче, плаче,—цвірінькали горобці.

— О так, сину, ті горобчики плачуть за своїми дітками, що ти їх понищив.

— Нищив, нищив! плакали горобчики на вербі.

— Гріх, сину, кривдити всяку Божу тварину,—казала баба далі,—бо всяка тварина любить своїх діток. Хоч не скаже вона—бо не вміє, а болить її серденько за діток, болить тяжко.

— Тяжко, тяжко!—цвірінькали горобці.

Серце Петруся стиснулось з болю. Він заплакав, чув, як сльози теплими струмочками потекли йому з лиця аж на шию.

— І всяку Божу тварину гріх мучити,—казала баба, хитаючи головою. Плач! Може душа твоя добріша стане.

— Плач, плач!—казали й горобчики.

І плакав Петрусь, а теплі сльози все текли з лиця.

— Оце ти лежиш тепер, ворухнутись не можеш,—казала баба.—А чи добре тобі-б було, коли-б тебе лишити так лежати, не ївши, не пивши, аж поки висохнеш, поки засмердишся?

Страх взяв Петруся, стиснуло йому серце, а сльози знов потекли по лиці аж на шию.

— Бабусю, любко, зведіть мене!—змолився він.—Я хочу жити, я не хочу сохнути живцем! Я не буду мучити нікого!

— Отак, сину, лежить тепер тая черепаха, що ви її поклали на камінь до-гори животом; лежить, сердешна, і злізти не може, і висохне з голоду і засмердиться.... А за що ви їй муку таку тяжку заподіяли? Що вона кому зробила? Адже-ж і вона, так, як і ти, Божа тварина, і вона їсти хоче, і її болить тіло, ще гірше болить, ніж у тебе, бо ви-ж її ні за що, ні про що били ціпками і полапках, і по голові, і ногами то-мочили за те лиш, що на ній черепки тверді....

Петрусь змагався підвестись, та ніяк не міг: сціпило йому й руки, й ноги, а щось тверде, мов камінь, чим раз гірше муляло і тиснуло йому потилицю.

— Тяжко лежати нерухомо?—питала бабуса,—муляє тобі у потилицю? Болять в'язи? А ось поглянь ще на бідну кобилу!

Петрусь луннув очима на-бік: кобила стояла близенько і дивилась на його добрими, ласкавими, великими очима. Петрусь чув на собі її теплий віддих.

— Ось і вона прийшла сюди,—сказала баба.—Вона не вдарить—не бійся. Вона добра. Вона всіх вас годує: і ор для вас, і волочить, і возить хліб, і вас возить. Коли і кому вона яке лихо зробила? У весь свій вік вона тяжко працює робить не для себе—для вас. А за те її б'ють, штовхають, кленуть... Ти на ній лозину поломав! А за що? За те, що вона це збігла з другими кіньми. Вона-ж стара вже. Тебе ще на світі не було, а вона вже на вас робила, вже її били, штрикали... Хомут натер їй садно на хребті при тяжкій роботі: твій батько на те не вважає, що-дня її запрягає, що-дня знов ятрить те садно, не дає йому зажити. А ти для дурної вигадки хлоп'ячої гнав її через силу, лозину на ній поломав, та ще цурпалком здер її те садно боляче... кляв її.. Ось глянь на те садно, як ти його розтравив!—сказала баба.

А кобила дивилась на Петруся добрими очима, мов-би все йому простила, забула всю кривду.

— Так-то, сину!—зітхнула бабуся, хитаючи головою.—Оце тепер тебе лише трохи муляє той самий хомут, що підв'язами у тебе, а як воно боляче та прикро? А бідну конячку він що-дня муляє при роботі у сто раз гірше, бо вагу вона тягне, та не здоровим хребтом, а садним.

— Бабусю, я не буду!.. не буду до віку мучити нікого,—казав Петрусь. Я не знав, я не думав що воно таке тяжке лихо!.. Підведіть мене, бабуся, помилуйте, пожалуйте!.. Можливо я вмер?

— Ні, ти не вмер,—відмовила бабуся.—Це такий сон в тебе найшов. Ти жив.

— Жив, жив, жив!—гучно зацвірінкали горобці і..

Петрусь прокинувся. Горобці під клунею гучно цвірінкали: жив-жив!

Петрусь зсунувся з соломи і лежав на долівці клуні. З бойовиську, а під шию справді муляв йому хомут.

Здвигнутися—зсунутися, зрушитися. Здвигніться, брати, від сну прокиньтесь. На силу зрушився з місця.

Стрімголов—*сторч головою, прожогом*. Крикнула хазяйка з ляку, та стрімголов на двір. Не розпитавшись броду, не дізь прожогом в воду.

Втім—*потому, потім*.

Луна—*відгук*. Задзвонили, задзвонили— пішла луна гаєм.

Горілиць—*навзник*. Лежить горілиць. Він так і вправ навзник.

Пучна—*кінець пальця, палець*. На одній руці пучки, та не однакові.

Муляти—*давити, тискати, душити*. Муляє чобіт.

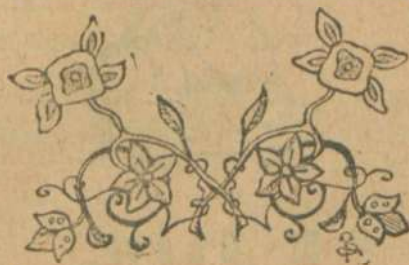
Садно—*уразка, болячка (що натерлася від сідла у коняки)*.

Заподіяти—*зробити, вчинити, скоїти*. Вівця! що вона кому заподіє? Вчини мою волю.

Нерухомо—*непорушно, безвладно*. Цілісінький день пролежить нерухомо.

Ятрити—*вередити болячку, рану*.

Бойовисько—*бойще*. Місце, де іде бій, місце в клуні, на якому молотять хліб.

Та пливи, пливи, селезеню тихо по воді
Прибуди, прибуди, рідна мати, тепер ік мені.
— „Ой рада-б я, доню моя, прибуть ік тобі,
Насипано сирій землі на груди мені.
Склепилися мої очі на всі ночі:
Не дам тобі порадоньки, ні помочі,

Поклонися, доню моя, чужій чужині—
Хай вона дасть порадоньку бідній сироті!
— „Ой кланялась, мати моя, не два і не раз—
Ніхто не дасть порадоньки луччої від вас“.

50. Миша і Пацюк.

Байка Л. ГЛІБОВА.

„Добри-вечір, сусіде мій!
Чи ви всі живі та здорові?“
Гукнула Миша Пацюкові.
— „Та ще!“ Пацюк мовляє їй.
„А я се,“—каже— „прилинула.
Щоб розказать тобі, що чула.
Щоб ти радів, як я, та знав:
Лев, кажуть-би, kota піймав“...
— „Якого?“

„Котюгу нашого рудого,
Що нам просвітку не давав“.
— „Гай-гай!“ Пацюк мовля.
[„раденька,
Як кажуть, що дурненька!
Що з того, що піймав?..
Як дійдеться у них до чого—
Не бачить Лева нам живого!
Бо знавш, що за звір той кіт!“

51. Павук.

Оповід. С. ЧЕРКАСЕНКА.

У діда Панаса стояла в саду пасіка, пнів, мабуть, з двадцять. Чепурухи-вишеньки розкинули над ними свої розлогі-віти, обвішані ніжним, білосніжним квітом; яблуня обвівала їх чудовими пахощами своїх біло-рожевих квіток. Цілісінський божий день, зранку до вечора, завірюхою крутились і гули тут бджілки-трудівниці, працюючи на користь людям і собі. Ясне сонечко і піднімало їх, і спати вкладало.

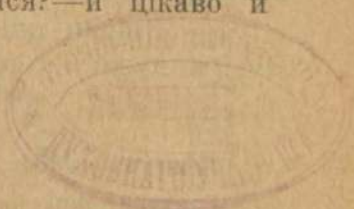
Забрів якось сюди на гудіння бджілок лихий павук-генетник, видряпався на яблушку й почав роздивлятись звідтіль.
„Еге-ге, голубоньки, та й сила-ж вас!“—муркнув він, радіючи.

й чорні хижацькі очі искорками блиснули на сонці. „Отут буде пожиток!“ Недовго гаючись, жвавий павук-тенетник почав снувати свої тонісінькі шовкові тенета, такі нікчемні для людини і такі страшні для комах. Ой стережіться, бджілки-трудівниці, метелики-дурисвіти, мухи-ласухи, лихо вам буде! Не торкайтесь до тих шовкових тенет: лапкою зачепиш—увесь і загинеш.

Біля тенет з гудінням крутилося скількись молодих золотистих бджілок. Вони одлітали й знову прилітали з новими товаришками і знову крутились, гудучи. Сховавшись під листом, визирав звідтіль павук-тенетник і ждав здобичі. Він вже гаразд виголодався, й товсте черевко його поменшало. „Діду, чуєте, діду!“ задзвеніла до шершня якась молоденька бджілка.— Що воно за чудасія отсе на вишні з'явилася?—й цікаво й боязно:

— Не руками снувалося,
Не руками і ткалося.
Десь далеко вродилося,
Біля бджілок мостилося.
Сидить злодій тихо-тихо;
Комусь буде лихо-лихо!

Чорні очі блиснули з-під листу, так хижо блиснули, що бджілки вгледіли лихого тенетника й, крутнувшись, раптом метнулись до вишні, ніби вітер дмухнув на їх. Вмить звістка про ворога облетіла всю пасіку, і бджілки сердито гуділи, літаючи круг вишні, але близько не підлітали.

— Ку-ум, ку-ум! а що тут за метушня?—тонісіньким старечим голосом запитав комарь-довгонос і вирачив на павутину свої зелені перелякані очі.

— Еге, голубчику, ти вже ось де! Годі вже нашого брата комаря в очереті хапати: забажалося смачнішої їжи. Цікаво, цікаво, кого ввіймаєш... І комарь сів на гілку коло шершня.

— Цвірінь-цвірінь! Чого ви хмарою оточили вишню?—тукнув зверху горобець-молодець.—Дзз-дз-дзз! га? що? тут меду багато?—розпитувала муха-ласуха, підлітаючи то до одної, то до другої бджілки.

Вона завжди не від того, щоб де підживитись на дурнуцю...—„Де? отам?“—і муха прожогом кинулась в тенета.

— Дз—дззз...—жалібно задзижчала сердешна й раптово обмерла з страху, як угледіла чорні блискучі очі тенетника. А він стрілою кинувся на неї і уп'явся своїми отрутними щелипами їй в груди. Але тут скоїлось щось надзвичайне. Побачивши горобець-молодець муху, кулею впав на тенета, клюнув дзюбом бідолашну муху та з нею несподівано проковтнув і павука.

— Пху-пху,—пирхав він, стрибаючи по вітах і обчищаючи дзюб і крильця од павутини об гілку,—яка велика соковита муха і яка-ж гидка, несмачна!... Всі голосно сміялись.

— Пху-пху! чого ви регочете?

— Горобець ковтнув павука! Горобець ковтнув павука!—дзвеніли бджоли, радіючи.

— Цвірінь-цвірінь! павука? То це павук такий бридкий? Ну, байдуже!—горобцеві не завадить!

Пожиток—*майно, хліб*. Дав Бог дець, дасть і пожиток.

Гаятися—*баритися*. Ой на, сину, коника, не гайся. Неси, дитиню, не барися.

Здобіч—*здобуток*. Ділили між собою здобіч і гроші. Вояжуються козаки на здобуток.

Хижий—*лотий, драгіжний*. Хижептаство.

Раптом—*несподівано*. Як риннули двері, москаль раптово прокинувся.

Прожегом—*дуже швидко, стрімголов, сквально*. Не розпитавши броду, не ліз прожегом в воду. Суд скваний рідко буває справедливий.

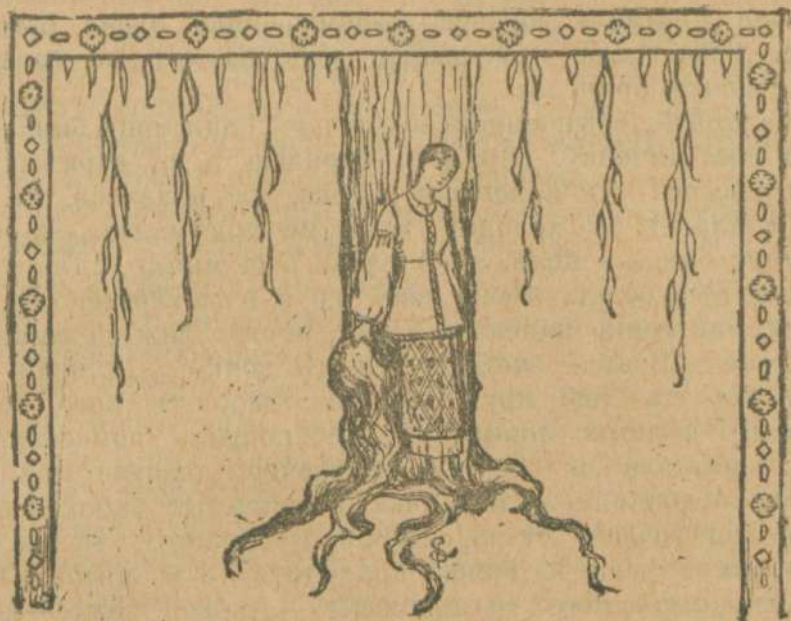
52. * * *

Вірш Л. УКРАЇНКИ

На зеленому горбочку,
У вишневому садочку,
Притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка
Стиха вийшла виглядати.

Чи не вийде її мати.
І до білої хатинки,
Немов мати до дитинки,
Вийшло сонце, засвітило
І хатинку звеселило.

Приказки: *Своя хата, як покринка: всього переведеться. Хата не ворог: коли не запалили, то не зорить.*

53. Золотой черевичок.

Народня казка Зат. І. РУДЧЕНКО

Був собі дід та баба. І у діда дочка і у баби дочка. От баба і напалась на діда: „Купи та й купи, діду, бичка, щоб було що моїм дочкам пасти!“. Дід поїхав на ярмарок та й купив бичка.

От баба свою дочку й жалує, а дідову все лає, все лає: а дідова дочка така роботяща дитина, а що бабина—то така мазуха! все-б тільки сиділа, згорнувши ручки. От баба на дідову дочку: „Жени бичка пасти! Та на тобі на дві мички прядива, щоб ти й зом'яла, й спряла, й помотала, й поткала, й побілила, й до-дому принесла“. Вона взяла прядиво, погнала бичка пастись. От бичок пасеться, а вона сидить та й плаче. Бичок і каже: „Скажи мені дівонько, чого ти плачеш?“. — „Як же,—каже,—мені не плакати, що так і так: загадала мені моя мачуха, щоб я оці мички спряла, й змотала, й поткала, й побілила, й до-дому олоотно принесла!“ — „Не журись.—каже,—дівко, все гаразд буде. Лягай та спи!“ — Вона лягла та заснула. Коли так: прокидається, а ті мички і попрялись, по-

сукались і полотно виткане, і побілене—тільки на сорочку!.. От вона пригає ввечері до-дому бичка, оддає бабі полотенець. Баба взяла і заховала, щоб ніхто й не бачив, що дідова дочка принесла.

На другій день посилає свою дочку: „Гони, дою бичка пасти! Та на тобі мичечку, спрядеш—спрядеш, а не спрядеш—то й так принесеш!“ Та й погнала бичка, та вклалася, та цілий день спала—і за холодною водою не приймалася. А ввечері приганяє бичка з поля, та й оддає бабі мичку: „Так у мене, мамо, голова боліла цілий день, що я й за веретено не приймалася: так сонце напекло“.—„Ну, нічого: ляж та засни, вона перестане“. Вранці знов на дідову дочку: „Вставай бичка пасти! Та на тобі круг прядива: щоб ти його пом'яла, потіпала і в мички помикала, і щоб попряла, помотала, оснувала, й наткала, й побілила, а ввечері полотно принесла!“ От вона погнала в поле бичка пасти. От бичок пасеться, а вона під вербою стала, та мене те прядиво, та так гірко плаче, як горох... А бичок приходив та й питає: „Скажи мені, дивонько, чого ти плачеш?“—„Як-же,—каже,—мені не плакати, що так і так“. Розказала.—„Не журись,—каже бичок,—все гаразд буде. Лягай та спи!“ Вона й прилягла. Та де-ж у неї і сон той возьметься!—Коли так: до вечора той круг прядива і помиканий, і попрядений, і оснований, і полотно виткане і побілене, хоч зараз сорочки ший! Приганяє ввечері бичка, оддає бабі полотенець. Ото баба сама собі: „Ото, як вона все діло поробила! Це все й бичок поробив“... От і розпалилася на неї баба: „Постій, я таки тобі дам!“ Та на діда: „Заріж та заріж, діду, бичка, а то з твоєї дочки нема ніякої роботи: що пожине бичка пасти, то цілий день проспить і нічого не зробить!“—„То й заріжу!“ А вона й підслухала та іде в загородку, та так гірко плаче, так плаче. Бичок й питає: „Скажи мені, дивонько, чого ти плачеш?“—„Як-же,—каже,—мені не плакати, що хочуть тебе зарізати!“—„Не журись,—каже,—все гаразд буде! Як мене.—каже,—заріжуть, то ти попроси у баби, щоб дала тобі кишки мить—і там ти знайдеш зернятко, то ти те зернятко посади, то виросте з його верба і, як що тобі треба, іди до тої верби—усе тобі буде!“ От дід і зарізав того бичка. Вона й проситься у мачухи: „Піду я, каже, мамо, кишки прать“. А мачуха й каже: „А вже ніхто їх опере, як ти, гладка!“ Вона й пішла. Аж так: найшла у кишках зернятко, посадила перед порогом, пооддаль трохи, і

полила. Коли на другий день прокидається, аж з того зернятка така верба виросла, а під вербою криничка—і така вода хороша, що на все село! Холодна та чиста, як сльоза.

Діждали вони неділі. Баба свою дочку убрала гарно і повела до церкви, а на дідову: „Тоги, нетіпахо! Щоб ти й витошила, і обідать наварила, і поприбірала, і ще на тобі полотна; щоб поки я прийду з церкви—і сорочку пошила! А як не зробиш, то я тебе й живої не оставлю“.

От баба з своєю дочкою пішли до церкви, а та швиденько витошила, і обідать наварила, іде до верби ярої та й каже: „Вербо яра, одчинись, одтвориись—Ганна панна йде!“ От верба й відчинилась, а відтіля панночки так і висипали. „Панно наша люба, панно наша мила, який нам приказ буде?“ От вона і розказала: так і так. Та й каже: „Давайте мені швидче одягаться і хай запрягають коні—поїду я до божого дому!“ Ті зараз кинулись: одягли її у шовкове плаття, у золоті черевички обули,—підїхала карета—поїхала вона до церкви.

Як прийшла вона у церкву, так всі й поторопіли... тільки шу-шу-шу! „Що воно? Чи воно яка князівна, чи королівна, що ніколи ще такої не бачили!“ А під той час та царенко у церкві був. Так його за серце вхопило!.. Стоїть та й очей не зведе з неї. А гут генерали, царедворці—усі дивуються та любуються... Тільки не знають: „Що воно таке?“ От кончилась одправа, вона сіла—поїхала. Поскидала з себе шовкове убрання, надїла знову своє рам'я, сіла край віконця—виглядає з церкви.

Приходить баба з церкви. „А що, обід наварила?“—„Наварила“, каже. „А сорочку пошила?“—„І сорочку,—каже,—пошила“. От посідали обідать, розказують: яку-то вони хорошу панночку бачили в церкві, що „царенко, каже баба, не Богу молиться, та все на неї дивиться—та така хоропа!“ А на дідову дочку каже: „А ти, нетіпахо, хоч-би була сорочку білу надїла та вмилась, а то як та грубниця! ледациця!“

Діждали й другої неділі. Баба знову убрала свою дочку і знову до церкви... А на дідову: „Тоги, нетіпахо!“ І знову якусь там роботу дала.—Дідова дочка попоролась трохи, іде до верби ярої: „Одчинися, одтвориися, вербо ярая,—Ганна панна йде!“ Верба одчинилась, а з неї ще більше панночок: „Панно наша люба, панно наша мила, який нам приказ буде?“ Вона їм загадала, що треба, убралася, в золоті черевички обу-

лася—поїхала до церкви. А царенко уп'ять там: стоїть, мов прикований—і очей не зведе!.. Тут почали розпитувати людей: чине знають? Ні ніхто не знає що воно за панночка, така гарна. Почали радиться як-би його узнать? Царенко каже: „Хто мені взіє, що воно за панночка, я тому мішок золотих грошей даю!“ От допитувались-допитувались, радились-радились—нічого! А у царевича був такий дурник: він усе було з царевичем: оде чого зажуриться,—а звісно, щоб царська дитина не журилася,—зараз на дурника: „Гуляй!“ То він і розсмішить царенка. От, дурник і каже царенкові: „А я, каже, знаю, як її пізнати можна?“—„А як?“ каже царенко:—„кажи!“ „А так“, каже дурник: „туди, де вона стоїть, підлиймо смоли, то черевичок і пристане, а вона буде поспішати з церкви до-дому, то й не побачить, що черевички zostались у церкві.“—От, царедворці кинулись—ту-ж мить і зробили. Кінчилася одправа, вона пішла з церкви, а черевичок золотий і остався. Сіла і поїхала: дороге убрання покидала, а своє рамя наділа, сіла—дожидає з церкви.

Поприходили з церкви, розказують, як царенко побивається за панночкою та не знають, як його довідаться: що воно за панночка така гарна?—А баба ще дужче зненавиділа дідову дочку, що вона й ту роботу поробила.

От царенко так журиться, так журиться: що воно таке? Уже розпитуються по всьому царстві: хто золотий черевичок загубив?—Ніхто нічого не знає. От і посилає царь своїх совітчиків скрізь по царству, щоб найшли її, та й годі! „А не найдете, каже, то ви мою дитину погубите, тоді й вам не животіть.“ От ті царедворці ходять скрізь по городах, по селах—приміряють той золотий черевичок: на кого він прийдеться, та царенкові за жіянку буде. Уже й по князях ходили і по панах, і по купцях—ні, та й годі: або малий, або великий!—От вони давай ще по мужиках...

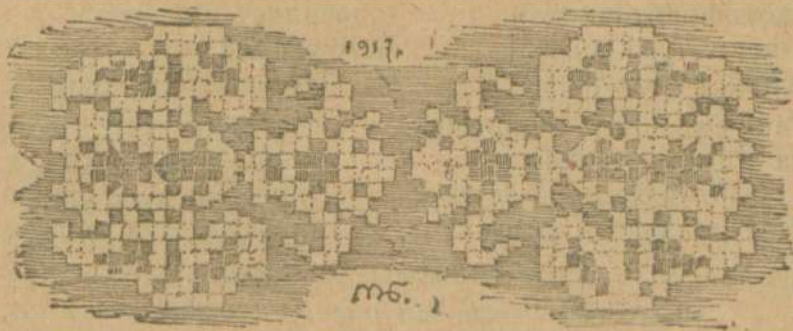
§

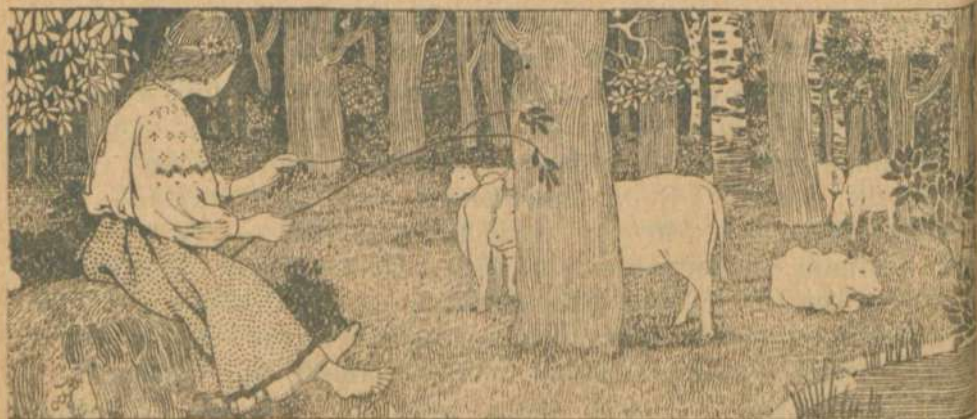
Раз, ходили вони, ходили; приміряли, приміряли,—та так потомилися, що на-силу ноги волочуть. „Де-б, кажуть, нам одпочити у холодку?“—Коли глянуть—аж така хороша верба коло хати стоїть, а під вербою кривичка; вони туди. Вийшла й баба з хати. Вони її розпитують: „Чи є в тебе, бабусю, дочка?“—„є, каже, є.“—„Одна, чи дві?“ питають. „Та є, каже,

й друга,—не моя, а дідова, так то така нетіпаха, що гидко їй глянуть!“—„Ну, кажуть, ми примірятимем золотий черевичок.“—„Добре!“ каже. Та на свою: „Піди, доню, вмийся, одінься, ніжки помий!“ А дідову загнала аж на піч і невмиту і неодягнену: „Сиди там, така-сяка!“ От вони повходилили в хату, давай примірять. А баба й каже на свою дочку: „Давай, доцю, ніжку!“ Вони приміряють—не приходиться. Тоді і кажуть: „А де-ж бабусю, ваша друга дочка?“—„Та то, каже, така нетіпаха, нечепура—куди їй!“—„Нічого, кажуть, давайте, яка вона єсть!“ От вона злізла з печи, баба їй турляє. „Хоч-би ти причепурилась!“—Приміряють той черевичок—а він так і улип, як там був. Царедворці ті так зраділи, що Господи!

„Ну, кажуть, ми цюю дочку візьмемо з собою.“—„Куди ви її братимите—таке цвілля? Там з вас люде будуть сміятися.“ „Отже візьмемо,“ кажуть. Баба лящить, не пускає: „Як таки можна, щоб така нетіпаха стала дружиною царської дитини?“ А їй не те, а те, що не її дочка.... „Ні, кажуть, одягайся, дівко!“ „Постійте, каже, трохи, я піду уберусь.“—От прийшла до верби ярої—одяглась, обулась.... і така стала гарна, що ні здумать, ні згадать—тільки в казці сказать.

Посідали у карети — поїхали. Як побачив царенко—сам не свій! „Швидче, каже, благословіть, тату!“ От їх поблагословили і одружили і таке весілля сиравили, що весь мир був. А вони й живуть і хліб жуять.

54. Чередничка.

Вір: Я. ЩОГОЛІВА.

Гомонять, що я сирітка
І сиріткою зросла,
Що мене ще змалку тітка
В череднички оддала,

От від ранку і до нічки
Все пасу я теличок...
Гей, телички, гей, телички!
Час нам у лісок!

Знаю я, що ви дрочені,
І що тільки задивись, —
Зараз ви в чужі ячмені
Піднялись і подались.

Так з ячменів вас швиденько
На толоку проженуть:
А мене поб'ють любенко,
Щей заплакати не дадуть.

Будуть лаяти й казати:
„П'ять рублів тобі на рік,
Годувати, одягати,
Ще й свитина й черевики!“

Де-ж та свита й черевики?
Відкіля вони взялись?
Гей, тилички, гей, тилички!
Добре літечком пастись!

А полле осіння хлюща,
І посиплеться листок, —
Нам огидне гай і пуща,
Як промокнем до кісток.

Встань, матусю, з домови!
Та на доню подивись:
Пригорнися до дитини,
Як горнулася колісь.

Вечір хилиться до нічки,
Світ тікає від очей.
Гей, тилички, гей, тилички!
Час до-дому нам, — гей, гей!

Толока—*незасіяне поле (парина)*. Черета звернула з толоки на шлях.

Хлюща—*сльота, хляга, осінній дощ*. Мокрий, як хлющ. Як його Іхати, як отака хляга буде. Лізешь сльотою.

Огиднути—*обридлинути, остогидіти, осоружитися*. Море так йому огидло, що бісом на його дивавсь. Остогиділи вони мені. Так мені осоружився і обрид.

Приказки: Ніхто того не відає, як сирота обідає. Сироті хоч з мосту та в воду.

Малюнок Т. ШЕВЧЕНКА

55. Діброва.

Вірш Т. ШЕВЧЕНКА.

Ой діброво, темний гаю!
Тебе одягає
Тричі на рік... Багатого
Собі батька маєшь!
Раз украє тебе рясно
Зеленим покровом,—
Аж сам собі дивується
На свою діброву.

Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Візьме її та й огорне
В ризу золотую,
І сповіє дорогою
Білою габою,—
Та й спать ляже, втомившись
Турбою такою.

Дрочити—*дражнити, драгувати, сердити*. Бога не гніви, а черта недрочи. Собак дражили на дворах. Кажен лист, що читав він, драгував його.

Рясний—*густий*. Ой ти, дубе кучерявий, лист на тобі рясний.

Словивати—*завинутти, обкрутати*. Там Причиста свого Сина купала, у шовкове словивала.

Габа—*окравка, облямівка*. Хустка з золотими китицями, з золотою габою. Плахту червоною окравкою підв'язала.

57. Заяць і ведмідь.

Казка ІВ. ФРАНКА.

Був собі в однім лісі ведмідь, та такий дужий та лютий, що не приведи, Господи! Піде було по лісі і душить та роздирає все, що здибле. Ліс був великий і звірини в нім багато. Та проте страх пішов на всіх. Адже-ж так і року не мине, а в цілім лісі души живої не лишиться, коли Бурмало буде так господарювати. Рада в раду, присудили звірі вислати до ведмедя посланців і сказати йому:

— Вельможний пане ведмедю! Що ти так знущаєшся? Одного з'їси, а десятох зо злости роздереш і покинеш! Адже так до року, то й душі живої в лісі не стане. Ліпше ти ось що зроби: сиди собі спокійно в своїй гаврі, а ми тобі будемо щодня присилати одного споміж нас, щоб ти його з'їв.

Вислухав ведмідь тої мови та й каже:

— Добре! Але пам'ятайте собі: як мене хоч одного дня одурите, то я вас усіх пороздираю!—Від того дня почали звір

чень по-за день посилати ведмедеві одного споміж себе, почали кидати день-у-день жереба: на кого впав, той мусів іти до ведмедя і датися йому із'їстись. Одного дня випав жереб на зайця. Перелякався бідний заяць так, що не суди, ~~Боже~~, та що було робити? Ходили другі, мусить і він. І не змагався, тільки випросив собі годинку часу, щоб із жінкою й дітсчками попрощатись. Та поки там жінку знайшов, поки всю сім'ю скликав, поки попрощались та наплакались та наобіймались, то вже сонце геть з полудня звернуло. Врешті прийшлося зайцеві рушати в дорогу. Іде бідолашний до ведмежої гаври. Та не думайте, що йде зайчим кроком-скоком, що біжить вітрові на здогін! Гай, гай!. Тепер бідному зайцеві не до скоків. Іде нога по-за ногу, іде та й поскакує та все рясні сльози втирає та зігхає так, що аж лісом луна йде. Аж ось бачить—серед лісу криниця кам'яна, оцямрована, а внизу вода глибока. Став заяць над цямриною, заглядає вниз, а його сльози тільки кап-кап у воду. Та побачив в воді свою подобу, почав придивляться та й зразу повеселів і аж підскочив від радости. В його голові з'явилася щастлива думка. Як-би йому самому від смерти врятуватися і всіх звірів вибавити від цього лютого та безрозумного ведмедя? І вже не плачучи і не зігхаючи, що духу біжучи, він поспішав до ведмежої гаври.

Було вже над вечір. Ведмід весь день сидів у своїй гаврі та ждав, коли то звірі пришлють йому когось на обід. Ждав і не міг нікого діждатися. Голод почав йому докучати і разом з голодом почала злість підступати під серце.

— Що-ж це—ревів ведмідь:— Що вони собі думають? Чи забули про мене, чи може їм здається одною вороною я маю бути два дні ситий? О, прокляті звірі! Коли мені зараз не прийде від них страва, то клянусь буком і берестом, що завтра, скоро світ, рушу до лісу і повидушую все, що в нім є живого, і одного хвоста не лишу!

Та минала хвиля за хвилею, година за годиною, а страва не йшла. Над вечір ведмідь не знав, що з собою робити з голоду й лютої. В такому настрою застав його заяць.

— Га, ти, хлистику, ти, гусяче повітря!—кричав на нього ведмідь.—Що ти собі думаєш, що так пізно приходиш? То я тебе, такого комаря, маю цілий день голодний ждати?

Затремтів заяць, почувши ведмежий крик і люті слова скоро отямився і, ставши на задніх лапках перед ведмедем, промовив, як міг найчемніше:

— Вельможний пане! Не моя в тім вина, що пізно пріхожу. І звірів не можеш винуватить. Сьогодні, в день твоєго іменин, вони, ще до світа зібравшиєся, послали до тебе нас чотирьох, і ми всі вітром пустилися до тебе, щоб ти, вельможний паночку, мав сьогодні добрий балъ.

— Ну і що-ж? Чому так пізно приходиш і де тамті три? зачитав ведмідь.

— Травилася нам дуже погана пригода,—мовив заяць. Міркуючи, що в цім лісі нема иншого пана, крім тебе, йдемо собі спокійнісінько стежкою, коли із кам'яного замку вискочив величезний ведмідь, та й до нас „Стійте!“—кричить. Ми стали. „Куди йдете?“ Ми розказали по правді. „Го, го“ крикнув він: „Нічого з того не буде. Се мій ліс і я не позволю, щоб ви своїм м'ясом годували якогось приبلуду, що тут немає ніякого права. Ви мої і я беру вас собі на обід. Почали ми просити, благати, почали говорити, що нині твоє іменини, і дуже негарно буде, коли ти в такий день лишишиєся без обіду,—та де тобі, а ні слухати не хоче! „Я тут пан,“ кричить,—і я один маю до вас право, і ніхто мені тут не сміє втручатися.“ І взяв нас усіх чотирьох до свого замку. Ледве, ледве я упросив його, щоб хоч мене одного пустив до тебе. Тепер, вельможний пане, сам поміркуй, чи ми винні тому, що ти сьогодні з голоду намлівєся, і що тобі далі робити.

Почувши се, ведмідь аж увесь наїживєся. Вся його злість обернулася на того нового ворога, що так несподівано вийшов йому в дорогу.

— Се що за який непотріб непотрібний посмів сюди вдертися,—ревів він, дряпаючи землю пазурями.—Гей, зайче, зараз веди мене до нього, нехай його розірву на дрібні шматочки!

— Вельможний пане!—мовив заяць,—се дуже могутчий пан, такий страшний!

—Що? Ти думаєш, що я буду його боятися? Зараз веди до нього, побачимо, хто дужчий.

— Вельможний пане, але він живе в кам'янім замку.

— Е, що там мені його замок! Веди мене до нього, вже я його досягну, хоч-би він сховався на самий вершок найвищого дерева.

Попровадив заяць ведмедя до криниці та й каже:

— Велика твоя сила! Бач, твій ворог, як тільки побачив, що ти наближаєшся, зараз драпнув і сховався до свого замку.

— Де він? Де він?—кричав ведмідь, оглядаючись навкруги і не бачучи нічого.

— Ходи сюди і заглянь ось тут!—мовив заяць і підвів ведмедя до криниці.

Став ведмідь над цямриною, глянув у низ, аж там справді ведмідь.

— Бачиш свого ворога,—мовив заяць,—як заглядає з свого укріплення.

— Я не буду, коли його звідти не доставу!—мовив ведмідь і як рикне з цілого ведмежого горла вниз у криницю! А з криниці як не відіб'ється його голос ще вдвоє сильніше, мов з величезної труби!

— Га, так!—скрикнув ведмідь.—Ти мені ще погрожуєш? Чекай-же я тобі покажу!

Та й за сим словом ведмідь ба-бах до криниці та й там і потонув. А заяць скочив що духу до звірів і розповів їм, яким-то способом він змудрував ведмедя і збавив їх всіх від

тяжкого нещастя. Не треба вам казати, яка радість заїва
вала в цілім лісі.

Господарювати — *хозяйїнувати*. А хто дома, той господарює.

Знищатися — *злузувати*. Слуги знищались із його.

Гавра — *нора, берма*. Спить, як ведмідь в берлозі.

Змагатися — *сперечатися, споритися*. Змагались тоді між
бою. Та се було тоді, як ми з ним сперечались за землю.

Цямрина — *дошка з колодези, колодезь*.

Страва — *їжа*. Ой вате-ж вам, рибалоньки, ще й солі
страву.

Благати — *дуже просити*. Коли зле гадаєшь, чом же Бо
благаєшь?

Міркувати — *думати, гадати*. Не все-ж Віг дарує, про що д
міркує. Ой ти, козаче, що ти думаєш-гадаєш?

Втручатися — *вмішуватися, встрягати*. Бороню тобі, кня
втручатись в наші справи. В суєту він не встряває.

Пазурі — *кітї*.

Росповісти — *розказати*. Усе, що бачила, я їм розповіла.

57. Чи далеко до Київа.

С. РУДАНСЬКОГО

Питаються якось хлопця

Подорожні люде:

— Чи багато верстов, сину,

До Київа буде?

— То так люде: того року

Було вісімнадцять,

А тепер, — говорить хлопець:

Лічимо сімнадцять:

— Що-ж то, сину, за пригода

Така приключилась?

— Та пригода — не пригода:

Верства повалилась!

58. Порада.

Вірш. Я. ЩОГОЛІВА.

Вчиться, діти! мудра книжка
Скаже вам чогось багато
З того, що колись другими
І посіяно й пожато.

Тільки ви не озивайтесь
У книжках на кожний голос:
Геть відкиньте чорний кукіль,
Вибірайте чистий колос!

Та і те запам'ятайте,
Що для всякого народа
Ще одна є з книжок книжка,—
То, що ми звемо природа.

Йдіть на гори й тихий беріг,
В гай, зеленую діброву:
Там ви вчуєте щось друге,
Інші річі, іншу мову.

На траві й квітках росинка,
Шелестіння й гомін гілки,
Щебетання й пісня пташки,
Скрип жука, гудіння бджілки,—

Там, де гаму не буває,—
Другим чимесь на вас подишуть
І в душі добра і правди
Свій святий закон напишуть.

Надзвичайно—*незвичайно, нещоденно.*

Пофортунити—*пощастити.* Йому пофортунило в його ділі.
Мені пощастило дешево купити.

Нісенітниця—*дурниця, казнащо, теревені.* Вигадує нісенітниці.
Бач, теревені розпустила, тікай поки ще ціла.

Пильнувати—*доглядати, клопотатись, дбати, старатися.* Взявшись
за діло, пильнуй, щоб нічого не микуть. Панська ласка лі-
том гріє, а на зиму кожуха треба старатися.

Парахвія—*прихід.* Який піп—така його і парохвія.

Рожевою пеленою,
Мов мати дитину...
Очам любо... Годиночку,
Малую годину,

— Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить...
А туман, неначе ворог
Закрив є море

І хмароцьку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою німою

Оповие тобі душу
Й не знаєш, де дітись.
І ждеш його, того світу,
Мов матері діти.

— Чи багато верстов, сину,
До Київа буде?
— То так люде: того року
Було вісімнадцять,
А тепер,—говорить хлопець:
Лічимо сімнадцять:
— Що-ж то, сину, за пригода
Така приключилась?
— Та пригода—не пригода:
Верства повалилась!

Дрантя — *шмаття, лахміття, лахманина*. Не в'їв, не вшив, а дрантям світить. А сам, вернувшись в будинки, своє лахміття позбірив. У таку лахманину вдяглася, наче справді старчиха.

Животіти — *жити*. Чую, чую, мої діти, що мені не животіти.

Мріяти — *марити, химерувати*. Пропало все, нема про що й мріяти. Що се ти химеруеш? Якісь панські розкоші в тебе на думі.

Збагнути — *зміркувати, зрозуміти, догадатись*. Не можна всього того жадним розумом збагнути. Зміркувала, зрачувала, що з козака буде.

Шана — *пошина, шаноба, повага*. Життя панське, шана собача. Па що й тая шаноба, як добрес слово. Старець старцем, а повагу любить.

Поступ — *прогрес, рух вперед*. За правду, поступ, волю кожен з нас на смерть готов.

Спалахнути — *спалахкотіти, зайнятись, зашаритись*. Земля запалиться і згорить ціла, спалахкотить небо з сонцем, місяцем і зіздами. Еней ввесь зашаривсь, мов жар в печі.

Пуття — *лад, користь, зиск пожиток*. Не буде вже їм ні пуття, ні добра. У полі-полі військо стояло, військо стояло ладу не знало.

Пожиточний — *корисний*. Замужний хліб добрий, та не пожиточний.

Тіпати — *трлясти, трусити*. Тіпати за бороду. Не диво багатим скарбом трясти.

Дратівля — *катування, мука*.

Надзвичайно — *незвичайно, нещодокино*.

Пофортуни — *пощастити*. Йому пофортунило в його ділі. Мені пощастило дешево купити.

Нісенітниця — *дурниця, казнацо, теревені*. Вигадує нісенітниці. Бач, теревені розпустила, тікай поки ще ціла.

Пильнувати — *доглядати, клопотатись, дбати, старатися*. Взавшись за діло, пильнуй, щоб нічого не минуть. Панська ласка літом гріє, а на зиму кожуха треба старатися.

Парахвія — *прихід*. Який піп — така його і парохвія.

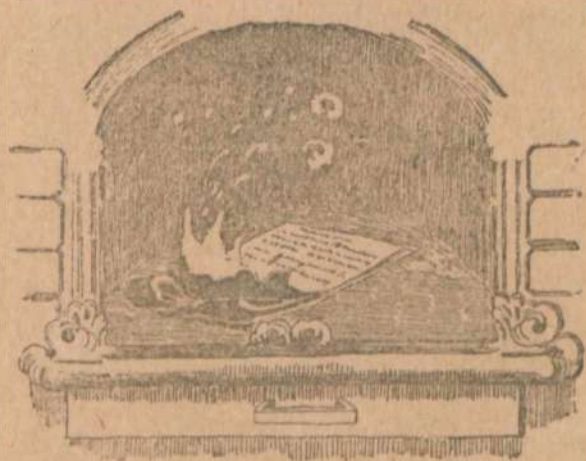
Призначення—*назначення*. Він одержав від генерального цисаря призначення.

Тривати—*продовжуватися, тлітися, точитися, жити*. Комета тривала дві неділі. Гульба точилася до самого світу. Війт нами добре тривав.

Оберемок—*в'язка*. Оберемок дров. От вам казка, мені бубликів в'язка.

Димарь—*комін*. Тільки вітер свище у димарі. Наверх коміна вертиться по вітру залізний півень.

Суцник—*мало помітна суценька паплетка*.

61. Ранок.

Вірн. Т. ШЕВЧЕНКА.

Світає... край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє;
Стени, лани мріють;
Між ярами, над сгавами,
Верби зеленіють;
Сади рясні похилились;
Тополі на волі
Стоягь собі, мов сторожа,

Розмовляють в полі.
І все то те, вся країна
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Ранньою росою.
Вмивається, красується,
Сонце зустрічає,
І нема тому почину,
І краю немає.

Лан—поле, нива, рілля. Ходім на лан жито жати.

Мріти—малчити, заледве видко. А під лісом, край дороги, ли-
боць курінь мріє. Нехай мене той забачить, що в полі
маячить.

62. * * *

Віри ОЛЕСЯ

Літній вечір... Гори в млі... Гасне вечір... Сон обняв
В золоті вершини... Гори і долини...
А під ними ллється десь А між горами літа
Пісня України. Пісня України.

Ніч давно... Заснуло все,
Тільки море хлине,
Та щебече по-над ним
Пісня України.

63. Правда й неправда.

Народня казка

Раз правда зустрілась з неправдою.

— Здорова, сестрице! каже Правда Неправді.

— Здорова була! одказує Неправда.

— Коли по одній дорозі іти, так ходім, коли хочеш,
разом.

— Так і ходімо.

— Тільки он що, сестрице, я тобі скажу, як будемо разом
іти, так перше твоє будемо їсти, а тоді мое.

— Про мене, сестрице,—каже Правда.

От ідуть вони та й ідуть. У Правди торба уже й спорож-
нилася. Захотілось Правді їсти, так нема вже нічого. „Ну,
сестрице,—каже вона Неправді,—моє поїли, нум-же тепер твоє
їсти“.

— „Е, ні! вже сього не буде; я не люблю по правді ро-
бить, і ти дурна, що поправді робиш. Не дам, хоть з голоду
умри.“ Гірко стало Правді, та треба терпіти. Терпіла вона.

терпіла, далі вже не втерпить: попросила знов у Неправди їсти. „Коли ти хочеш, що-б я дала тобі їсти, так дай одне око виколю“. Заплакала Правда та й дала око виколоти. „Кращо дума вона, дам око виколоти, ніж умерти з голоду“.

Шли вони та й шли, а Правді знову захотілось їсти. „Дай сестро, їсти!“ просить вона у Неправди. „Дай друге око виколю“. Дала Правда й друге око виколоти. Як виколола друге око, то й пішла собі Неправда від Правди. „Прощай, сестро каже вона Правді: тепер мені не йти з тобою!“

Зосталась собі одна Правда, іде вона та гірко плаче. Іде іде, коли чує—ліс шумить. „Що-ж мені робить тепер“?—дума вона, бідненька, сама собі. „Злізу на яке-небудь дерево, та переночую, що б звірюка яка не напала на мене“.

От і злізла вона на дерево, та й сидить там.

Коли чує—ідуть дівчата й парубки; співають, жартують. Прийшли вони до того дерева, де селіла Правда. „А де, куди жуть вони, будемо гуляти?“—„А хоч і під сим деревом“,—одказують. „Та на сьому дереві, кажуть, така роса, що як помазати сліпому очи, то він враз зрячим стане“.

Почула Правда сії слова, та й дожидається уже ранку щоб роси попробувати. Дождавшись ранку, помазала собі очи росою з того дерева і стала бачити. Тоді вона помолилась Богу, та й пішла собі у дорогу.

Під вечір увійшла вона знову у ліс. Так як і вчора злізла на дерево і чує знову, що йдуть та співають хлопці і дівчатами.—„А де будемо гуляти?“ гукають хлопці.—„А хоч і під цим деревом“.—одказують дівчата. „Та се ще й дерево не просте, обізвався хтось. На йому роса така, що як-би помазати якому сліпому очи, так він би й світ Божий побачив. От як-би знайшовся такий, щоб, набравши роси з сього дерева пішов у таке-то царство,—у тому царстві царь, а у царя дочка та сліпа. Казав царь, що як-би хто відрятував його дочку так нічого не пожалів-би для того з свого добра“.

Правда се все чула „Мені дав так Бог, що я стала видющою“,—дума вона собі, „поможу-ж я й тій царевні, що сліпа“. На ранок Правда, як і вчора, злізла з дерева, знайшла під ним пляшку, назбирала в неї цілющої роси та й пішла в те царство, де була сліпа царівна.

Довго чи не довго йшла вона до того города, де жив царь з сліпою дочкою, а нарешті прийшла. Зараз донесли царю, що в його город прийшла молодиця, що береться відрятувати його дочку. Царь звелів покликати її. Прийшла Правда у хату до царя, коли дивиться—тут і Неправда. „Се й ти тут, сестро?“—питає Правда Неправду. „Еге! коли-б ти знала,—я уже і світ увесь пройшла“, отказує Неправда,—„а ти чого тут?“—„Того та того!“—каже Правда, та й розказала, чого вона прийшла і що з нею було. Після сього помастила вона цілющою росою очи царівні—і ся стала бачити усе так, як-би не була і сліпа.

А царь бачить, що Правда з Неправдою розказують, як давнішні знайомі, та й пита у сії: „Де ти з нею бачилась, і що, і як, і коли?“ Правда і розказала царю цеє по правді. Царь, як кінчила Правда розказувати, звелів узять Неправду, прив'язать її коню до хвоста, та й пустить його на волю, що б розніс її.

— „Оттак,—сказала Правда,—пройшла вона світ—назад не вернулась“!

64. Ведмідь.

Опов. МАРКО-ВОВЧКА.

Стояла собі у полі, коло гаю, одна козача пасіка. Ся пасіка була загорожена лісою. З води, і в огород загородив козак сім високих, старих, коренастих дубів і восьму вербу гіл-

лясту—хто побачить було вербу тую, то кожен спитає, як вона уросла тут сама, поміж дубів величних, проста та весела а верба що-весни давала виду, що хоч сама вона поміж дубами, та добре їй рости тутеньки, бо росла вона, уганяла хутче козакового внука Михайла, кажу Михайла, бо він не лабить, як хто його покличе Михалко і не дочуває, хоч удесь те гукніть; а як покликати: „Михайло“!—зараз він наче вродиться поперед вами у широкорукавій білій сорочці, у незмірних шароварах, у червоному поясі—у тому самому поясі, що він його сам купив у ярмарку аж у Кролевіці. Тоді-ж покупи він і чоботи свої з червоними закатами і ту шапку чорну, що він її дуже прилюблив і омалененько бере на себе і як як візьме її, то дід сміється й каже: „Гляди, Михайло, гляди рознесуть твою славу шапку ласі бджолі на мед!“. Білявенька русявенька босоніжка, Михайлова маленька сестричка Мелася як почує, що дід говорить і сміється, зараз собі теж під дзвонює... Тільки Михайло поєміху не потурає, низько насува шапку чорну на чорні брови й похожає сам оддалік, як гетьман поперед ворогом. Отсе-ж, кажу, як покликати його поважненько: „Михайло“!—зараз він наче вродиться й одтру шаючи своє чорнорусе волосся й поглядаючи своїм хорошим поглядом, спитає звичайненько: „Чого вам треба“?—і коли вам діда треба, він зараз побіжить і приведе старого од вуллії а коли вам треба сестрички Меласі, він примчить Меласю сестричку; часом Мелася буде соромитись і сховається в траві, або за вулії, бо Мелася маленька, як вузлик, і скрізь може приховатись, а де того ще вона має надію, що як собі затулить хоч одне вічко (обох вона ніколи в світі не затулить,—хоче усе бачити), хоч одне вічко затулить, то й ні знайде її ніхто. А Михайло таки відшукає і як не вговорити іти доброхіть—Мелася своєю волею живе—то схопить її та принесе жваво й браво, й сміючись, хоч, може, Мелася й щипнула по дорозі... Чому ні? Мелася не з гніву так чи так беронилася, а тільки з самого сорому, бо страх була Мелася соромлива і, як заглядить чужого чоловіка, то не те що личечко а й ніжечки, здається, малесенькі порум'яніють, утікаючи. А яких пісень славних вона співала, яких казочок потішних уміла і не то що дорогу у Київ—знала вона навіть, кудюю Херсон братись.

Отсе-ж козак старий—звали його Загайний—погородивши загорідь, постановив вуллів чимало: було їх там, наче сноп

ків на добрій ниві—і вже не полічу, мабуть, скільки багато тепер у його придбано: мабуть, багато та й пребагато, бо рої там роїлися виборно, так що тільки—не подивуйте у лиху годину—виборно роїлися! Було раз-у-раз чути: „рій!“, „летить!“ „від поля! від гаю!“ То Михайло крикне: „рій!“ а Мелася з ним, як у дзвоники перебива „рій-рій! рій-рій!“ То знов Мелася закричить: „летить-летить! летить-летить!“ а Михайло біжить вивірати, чи правда; то знов дід, плетячи кошик, наче духом вгадає, що рій надлітує і йде його накривати.. Страх якого діла було у пасіці! У кутку там дід заплів хижку з лози, Михайло покрив її соломкою гарно, а Мелася промела коло дверей і сказала: „отсе вже й зовсім теперки!“ Дід насадив і калину, і бузину, і рожу гожу з Михайлом, а Мелася насіяла всячини, і усе прийнялося, зійшло і проквітало одмішне й перемішне, як у празнику люде, на диво Меласі що каже, сіяла усе окремішне, ряд по рядочку, а зійшла така мішанина. Михайло на цю річ сестриччину мовчить, бо не хоче змагатися з дівчиною маленькою,—мовчить та тільки дивиться, як рожа, хилячись із гіллячки, наче питає, чого це так підкотивсь до неї, хорошої, низенький васильочок? Листатий любисток тут побрася з жменькою коноцель, а коноплі знов побралися між маки повні, а маки знову угнали у волоський горох, а скрізь усюди колоски постріляли житні,—де один, де два, а де й посемейкою, і вже як де посемейка, то перенадила за собою і кукілю червоного і синіх волошків. Чи теж мало зілля несіяного, непроханого й некоханого нагодилось у дідову пасіку—і над усім літають бджоли, гудучи. Славно у тій пасіці! Дихать—не надихається! Лехко, вільно! Куди глянешь—усе поля широкі, чисті і по полях дуби, зрідка дуб од дуба, як намети проти сонця розкинуті; у село шлях звивається, а села самого не видати за могилу стрімчасною—видко тільки від схід сонця гаї здоровенний, темний....

Славно було літувати у пасіці Михайлові з дідом, і Мелася, покинувши матір з старшою сестрою домовати, сама прилетілася до дідуся і хазайнувала у його в пасіці: співала пісень, ходила по полю збирати полуниці, розбила два горшата і одну мисочку, теж бджоли доглядала так, що аж, незвичайні, кусали її і тим робили часом з любенького личенька не-знать-що: з одного боку глянь—Мелася: її щічка, її вічко; а з другого боку глянь—якийсь дутик. Вставала Ме-

лася раніш од усіх і лягала од усіх пізніш, бо пораючись у дідусевім хазайстві, було їй, вже казано вам, такого діла що ой-ой!

Отже одного вечора, втомившись, лежав Михайло в траві у пасіці і дививсь у небо. Місяць вже блищав над дубом, ніби зачепивсь за кучеряву гіллячку. Мелася теж, втомившись, лежала й ворушилася, дрімала й питалася: чого досі діда нема. А діда, як нема, то й нема—і в далині видко.

Пішов дід того вечора у село, та чогось довго забарив у селі, бо вже ніч глуха, зорі зорють, серпок високо піднявся, Михайло заснув, а діда усе нема. І не чути—усе тихо! Коли-ж разом земля загула від гаю, і щось важке наближується до пасіки. Таке важке, таке важке, що й не зважити на вазі! От воно, от воно!.. поронило лісу суне поміж вулиць—і вулля валить, і квітки давить, і рожу, й калину да

де, і дуба кріпкого втрухнуло минаючи.—Господи-світе! Що-ж ви думаєте?—Страшений, патлатий, важкій ведмідь одвідав!

Що робити Меласі? Дрімота одлетіла, немов злякана птиця і рученьки у жаху, у страху счепилися. Сграшвий-страшний гість! Нема порягунку! Братік Михайло коханий! як тебе рятувати? Михайло спав солодким сном коло самої хижки, коло дверей, коли чує—трепещучі малесенькі рученята обвилися коло його, наче чіпка хмелинонька, і голосочок шепоче: „братіку, братіку!“—А що?—спитав він, не відмикаючи очей сонливих.

— Ходи, ходи, братіку! О, ходи-ж бо ходи у хижку, бо я тут сама боюся... Ходи братіку, ходи!

І малесенькі рученята тягли його сонного з усієї своєї маленької сили, і сльози палючі падали на його від жаху та від тусу, і сердечко маленьке колотилося коло його, вірненьке та щиреньке; а він, сонний, переступив два ступні ті у хижку безважливо і знов припав, сном поклонений. Він не чув, як трепещучі рученята дурно мучилися і хрустіли, щоб його піднести, і не чув тихенького гіркого плачу.

А ведмідь, наче господарь, посува та оглядає, де кращий вулій, солодший мед і, як упав йому в око такий, зараз він лацу патлату гуди, видира й ласує.

О, Боже-Боже! Коли-б же Михайло спав, не прокинувся, коли-б же!.. Що буде, як він прокинеться? Він не послуха маленької, піде на ведмедя... Боже-Боже! Зараз ведмідь з'їсть її, зараз! Чи-ж буде ситий він із неї? Хоч-би ситий він був та братіка не заняв... Дарма, пехай її з'їсть—нехай братіка не займає!

Рученятка маленькі счіплялися міцніш, і сльози лилися ревнш. А страшний ласач патлатий учища та й учища мед собі по волі й по роздоллі; часом подивиться на серпок місяцевий у горі, ніби кажучи: „ти, серпику, добре мені світиш“, часом ніби поприслухає: „здається мені, дівчинка тут десь плаче“...

Лихо-лихо! як уже не розбилось у дріб'язочки маленьке сердечко, колотячись такеньки швидко та довго! Коли ведмідь кашлянув—ждати, що зареве... Ні! він пав долі, та як почне, необачний патлач, викочуватись та вивалюватись по траві!

Маленькі рученятка вхопилися за сонного брата, трохи не вломилися, а піднесли його трохи й сунули у хижку й зачинили його там.

— Що таке? Що таке?—скрикнув молодий козак, прокинувшись. Може, трохи злякавшись і потрушуючи двері.—Відчиніть-бо! Що таке?

— Братіку коханий, нічого... се я, се я!—одказував йому голосочок.

— Відчини-бо, Меласю!—скрикнув знов Махайло,—нехай я дверей не псую! І знов потрушує дверима.

— Братіку,—каже маленька,—братіку!—й оглядається обидвома руками і бачить—ведмідь устав і слухає і наче чекає на неї. От, наче засміявсь—клацнув зубами білими.—Пусти, пусти Меласю!—кричить Михайло, і двері відскочили, маленька, як снопок, упала, а ведмідь знов клацнув білими зубами... Тут такий розкоївсь викрик голосенький та дзвінкий, та тонкий, що Михайло митнувсь назад, а ведмідь чим дуж покотивсь до гаю, вгинаючи під ступою землю...

І як Михайло схаменувсь і підвів малу сестричку й розпитав вже не було нікого а ні видко, а ні чути, і дарма вони насторожили вуха і здержувалися дихати, прислухаючись та сидючи у купі близьенько. Тихо усе було. Місяць світить, зорі сяють.

— Розкажи-бо, Меласю, розкажи усе мені, усю подробицю як було,—говорив Михайло до сестрички.

— Ні, ні! О, ще ні! ще боюсь!—одказувала Мелася.

— Яка-ж ти жахлива, Меласю!—каже Михайло всміхаючись.

— Ой-ой! ой-ой!—одказує Мелася й пригортається ближче та тісніш, як до скарбу одрятованого, знайденого. Місяць уже ледве легенько світив, зорі вже ледве помаленьку блискали, коли вони зачули пісню козацьку, наче дзвінок розбитий, або струну перервану, і зобачили в долині постать людинську,—се дід ішов та співав.

— Діду! діду!—каже Мелася,—в нас ведмідь був!

— От, діду,—говорить Михайло,—Мелася завіряє, що ведмідь був у пасіці... Я спав міцно дуже, коли вона мене схватила, вкинула у хижку і зачинила і перелякала... Кричу-

„випусти!“ не випуска,—мусів попусати двері у хижці,— вискочив, а вона як скрикне, як верескне, аж у очах мені ясно зробилося, наче встрилили у вухо; схаменувсь, бачу— вона лежить у мене під ногами, нікого нема, вуллі долі попадали, трава пом'ята, куші поламлені... Каже вона, присягається, що ведмідь ніби був.

Дід усе приспівував спершу та всіхавсь, а як дійшло до „вуллі долі, куші поламлені“, то дід промовив: „гай, гай!“ і прибавив ходи.

— А щоб ти не діждав до віку вже меду й покуштувати, лихий патлачу!—проклинав дід, підносячи та ставлячи вуллі, як треба,—бач якого наробив клопоту та шкоди! А Михайло, помагаючи дідові, радив, рушницю придбати добру на прийшли часи і в думці вже націлював у ведмедя страшного з великою втіхою. А Мелася малесенька, ходячи за обома їми у слідок, удесяте оповідала, як той усе трошив і валяв, як качувався і цокав зубами білими, і як мед вчищав, і як наближувався-наближувався... ближче-ближче... а в самої Меласі оченята блищали й сяли племенистіше, ніж ті зірочки у небі, що вже їх виблиск згасав та згасав, бо вже починало дніти—хутко й стяга рожева запалала від схід сонця.

— Ну-ж Мелася! дівчина, так дівчина на диво здатна! Каже дід, усміхаючись та глядячи у сяюще личенько перемучене.—Дарма, що з личенька спала, а справдешня козачка! Чи-ж не диво, що така цяпочка хотіла ще брата боронити та визволяти проти ведмежого зуба? Чи-ж не диво, що така безсилочка прогнала й настрахала ведмедя страшного?! Перше, то не диво здавалося Меласі, бо братик коханий і любий—як же його не боронити? А друге, то, мабуть Мелася, уважала за диво потішне й не нікчемне, бо як згадувала про його, зараз червоніла і зараз сміялася веселенько і може трохи хвастливенько.

— Меласю-сестричко! коли-ж я тебе боронитиму?—питав часом Михайло, як розпалений оглядаючись, чи нема де-чого страшного або трудного, щоб його знівечити.—Коли мені доведеться тебе визволяти?

І лягав спати Михайло вже не раз із потайною надією, що от ведмідь знов одвідає, і вночі не спав, прислухавсь і бравсь за рушницю, що собі купив—тільки ще й досі, чутно, не діждав патлатого він гостя-одвідача.

— О, братіку, братіку, не дай Боже, щоб... Мати-Заступниця нехай заступить!—промовляє Мелася, як почує Михайлові слова ті палкі й утрівожитья такеньки, що аж із личенька спаде.

Отже й кінець тут—далі що було й буде, не знаю, я можу казати, не знаючи сама.

Вибачайте та бувайте здорові, та дай, Боже, нам, вам мені таку сестричку Меласю, щоб боронила та визволяла від усякого страшного ведмеда вас, вас та мене, що ми, може зміряємо й проти зайця-стрибача, як хоробрий....

Ліса—*тиш, пхит, загородь*. Звір лісу пролома та в хлів убреться. Ні в тил, ні в ворота. Ходить сон коло вікон, а дрота мота коло плота.

Величний—*пишний, поважний*. Діла твої святі, величні. У мене рід гордий та пишний. Трохи засоромилась перед ним важним гостем.

Доброхить—*охотою, своєю волею*. Не підешь доброхить—силою поведем.

Придбати—*дістати, добути*. Худоби діждалися, придбали хутір, став і млини.

Хижа—*комора*. Лагодила баба хижу: то тільки кішки лазили, а то вже й собаки стали лазити. В брата є в коморі, на дворі, і весело в хаті.

Змагатися—*сперечатися, спорити*. Змагались тоді між собою. Та се було, тоді, як ми з ним сперечалися за землю.

Перенадити—*переваблювати, переманювати*.

Нагодитися—*поспіти, прийти вчасно*. Чумаченько із дороги на те й нагодився.

Намет—*шатро, ятка*. А в полі, полі біленький намет. Шатро край шляху рози'яли. Нема тих яток, що продають рідних маток.

Стримчастий—*стрімкий, крутий, високий та тонкий*. Стрімка хата.

Поратись—*возитися, хазіймувати, прляпати*. Де-які поралися біля печі. Возиться, як кіт з сазом. Попрятали усі кімнати.

Забаритися—*опізнитися*. Пусти, мати, погуляти,—я не забарюся.

Схаменутися—*опам'ятатися, счутися*. О тут то вітри схаменулись і ну всі драла до нори. Голова закрутилася і не опам'ятався, як упав. І не счувся, як на волі опинився.

Насторожувати—*прислухатися*. Еней наш насторожив вуха. Вона прислухалася: чи не йде хто?

Завіряти—*упевнити*. Мене завіряли люди, що тебе вже нема на нім світі. Його прибічники нас упевняли.

Прийшлий—*майбутній*. Дай, Боже, діждати прийшлаго року.

Стяга—*сма, полоса*. Сарана летить довгою стягою. На спині знать кривавіі смуги.

Дніти—*розвиднятися*.

Цяпочна—*п'ятка, точка, крихта*.

Приказки: Нащо ліпший клад, коли в дітках лад

65. Ячмінь.

Байка Є. ГРЕБІНКИ.

С и н.

— Скажи мені, будь ласкав, тату,
Чого ячмінь наш так поріс,
Що колосків прямих я бачу тут багато,

А де-які зовсім схилилися униз,
Мов ми, неграмотні, перед великим паном,
Мов перед судовим на стійці козаки?

Б а т ь к о .

О ті прямії колоски
Зовсім пустісінькі, ростуть на ниві даром;
Котрі-ж поклякнули—то Божа благодать:
Їх зерно гне, вони нас мусять годувать.

Стійка—*варта, сторожа*. Видно мого миленького в Козельці на стійці. Всюди постановив варту, щоб ніхто вночі з тора бора не вештався. І на сторожі коло їх поставлю слово.

Поклякнути—*нахалитися, напнутися*. Колос позолотів, набув явів, покляк.

66

Вірш. Т. ШЕВЧЕНКА

Тече вода з-під явора
Яром на долину,
Пишається калинонька
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Ї лози зеленіють.
Тече вода із-за гаю
Та по-під горою;

Пишається над водою
Червона калина;
Хлюпошуться качаточка
По-між осокою,
А качечка випливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

67. Біда навчить.

Отповідання Л. УКРАЇНКИ.

Був собі горобець. І був-би він нічого собі горобчик, та тільки біда, що дурнений він був. Як вилупився з яйця, так з того часу ні трішки не порозумнів. Нічого він не тямив,—а ні гніздечка помостити, а ні зерна доброго знайти: де сяде, там і засне; що на очі навернеться, то і з'їсть. Тільки й того, що завзятий був дуже: є чого, нема чого, а він вже й до бійки береться. Одного разу літав він з своїм товаришем, теж молодим горобчиком, по дворі одного господаря. Літали вони, грались, по смітничку громадили та й знайшли три конопляних зернятка. От наш горобчик і каже: „Мої зернятка! я знайшов!“ А чужий собі: „Мої! Коли мої! коли мої!“ І почали битися. Та так б'ються, та так скубуться, аж до гори скачуть, аж пір'я з їх летить. Бились, бились, поки потимились; сіли один проти одного, надулись і сидять—та вже й забулись, за що бійка була. Коли згадали: „а де-ж наші зернята?“ Зирк,—а зернят уже немає. По дворі ходить квочка з курчатами, квочке та промовляє: „Дурні бились, а розумні поживились!“—„Що ти кажеш?“ питають горобці: „Та то я дякую вам, що ви такі дурні: от поки ви здуру бились, то я з моїми курчатами поснідали вашими зернятками! Що то сказано, як хто дурний!.. Нікому було вас вчити! Якби вас хто взяв у добру науку, то може-б з вас і птахи були!“ Чужий горобчик розсердився за таку мову.—„Вчи своїх дур-

них курчат розуму, а з мене й мого розуму досить!" Підско-
чив, тріпнув крильцем, цвірінкнув та й геть полетів. А наші
горобчик зостався та й замислився. „А правда, — думає він, —
краще бути розумним. От курка розумна — наїлась собі, а
мушу голодний сидіти“. Подумав, подумав та й став проси-
ти курку: „Навчіть мене розуму, пані-матусю! Би-ж такі ро-
зумні“. — „Е, ні, вибачай, серденько! — каже курка. — Маю я
без тебе клопоту доволі — он своїх діточок чималенько, поки-
то їх всіх до розуму доведеш! Шукай собі інших учителів!“
Та й пішла собі в курник. Зістався горобчик сам. „Ну, що-ж
робить? Треба когось іншого питати, бо вже я таки не хочу
без розуму жити“. — і полетів у гай.

Прилетів у гай, коли бачить — сидить зозуля на калині
та все: „ку-ку! ку-ку!“ От він до неї:

— Тіточко, що я вас проситиму! Навчіть мене розуму! У
вас-же нема своїх дітей, а то курки просив, та вона каже,
що у неї й так багато клопоту.

— А я тобі от що скажу, — відповіла зозуля: — як у мене
свого клопоту нема, то чужого я й сама не хочу! От не ма-
ла-б роботи чужих дітей розуму вчити! Се не мое діло! А
от, коли хочеш знати, скільки тобі літ жити, то се я можу
тобі сказати.

— Аби ти була жива, а за мене не турбуйся! — відрізає
горобець і полетів геть.

Полетів він геть аж на болото, а там ходив бузько і жа-
ловив. От підлетів горобчик до нього та й каже несміло:

— Пане, навчіть мене розуму. Ви-ж такі розумні...

— Що, що, що? — заклекотів бузько, — тікай-но, поки жи-
вий! Я вашого брата...

Горобчик мерщій від його, ледве живий від страху.

Бачить він, — сидить на ріллі гава і сумує. От він до неї:

— Дядино, чому ви так зажурились?

— Сама не знаю, синочку, сама не знаю!

— Чи не можете, дядиночко, мене розуму навчити?

— Та ні, синочку, я й сама його не маю. А от, коли вже
ти так хочеш, то полети до сови: вона кажуть, вельми ро-

зумна, то може вона тобі що й порадить. А я до того розуму не дуже, Бог з ним!

— Прощавайте, дядино!—сказав горобчик.—Щасливо!

Полетів горобчик питати, де сова сидить; сказали йому, що вона в сухому дубі в дуплі мешкає. От він туди,—бачить—справді сидить сова в дуплі, тільки спить. Горобчик до неї.

— Пані! Чи ви спите? Пані, пані!

Сова, як кинеться, як затріпоче крилами.

— Га? що? хто?—кричить, витріщаючи очі. Горобчик і собі трошки злякався, а все-таки хоче свого дійти.

— Та се я, горобець...

— Горобець! який горобець? не бачу! Чого притирився? І яка вас лиха година подневі носить? Отже нападсть—і в день не дадуть заснути!..—і сова знов заснула.

Горобчик не посмів її вдруге будити, сів собі на дубі та й почав ждати ночі. Ждав, ждав, аж йому обридло. Коли се, як стало вже добре темніти, прокинулась сова, та як заведе: „гу-у-у! Гу-гу-гу-у-у!“ Горобчик аж отерп зо страху, хотів уже тікати, та якось задержався. Вилізла сова з дупла, глянула на горобчика, а очі в неї світять. Страх та й годі!

— Ти чого тут?—спитала.

— Та я, —вибачайте, моя пані, ще зранку тут спжу...

— І чого?

— Та чекаю, поки ви встанете...

— Та я-ж встала! ну, чого тобі треба, чого стремиш?

— Я хотів-би вас просити, вибачайте ласкаві, —чи не могли-б ви мене розуму навчити? Адже ви такі мудрі.

— Не на те я мудра, щоб дурнів розуму навчати! Хто дурнем родився, то й дурнем і згине. Тікай-но ти, а то я го-до-о-одна,—гукнула сова, та як засвітить очима...

Горобчик миттю, як схопиться, полетів світ за очі, десь у гущавину заховавсь, то там і проспав аж до самого ранку. Спить горобчик, та так міцно; коли-це у нього над головою щось як застрекоче: „Че-че-че!“ Горобчик прокинувся, сидить на сучку сорока-білобока, та так стрекоче, як очі заплющила.

— З ким ви, панянку, так розмовляєте? спитав її горобець.

— А тобі що до того? Чи-ба який цікавий! А хоч-би й з тобою?

— То я дуже радий, як зо мною. Я-б вас просив, моя панно, щоб ви мене розуму навчили.

— А нащо тобі, молодчику, розум? Без розуму легше в світі жити, та таки й веселіше. А ти, голубчику, ліпше крести вчись, от як я, то тоді й розуму не треба. З великого розуму не тяжко й з глузду зсунутись, ось ти поговори зо мною, то я тебе навчу, як і без розуму прожити...—і заскрекотала сорока, та що далі, то все хутчіш, та все дрібніш..

— А бодай тебе заціпило, скрекотухо!—скрикнув горобець,—ото глушить! цур тобі!—та скоріш від неї геть.

Сів собі горобчик на полі та й думає: „Де я того розуму навчуся? Скільки світа злітав, а щось не багато навчився, хіба вже воно так і зостанеться... Зажурився він, поглядає сумно круг себе, а по полю чорний крук похожає та так поважно.

— Ну ще в сього поспитаю; се вже в-останнє,—подумав горобчик.

— Навчїть мене розуму!—звернувся він просити до крука,—я вже давно його шукаю, та ніяк не знайду.

— Розум, молодче, по дорозі не валяється,—мовив поважно крук,—не так-то його легко знайти. А я тобі ось що скажу: поки біди не знатимеш, то й розуму не матимеш. От тобі моя наука! А тепер іди—мені ніколи.

Полетів горобчик, засмутився: „Що то мені така наука?—гадає собі. Однак ні в кого розуму більше вже не питав—обридло вже. Посумував трохи, що мусить без розуму жити, а там і забув. Почав знову гуляти веселенько. Ні гадки йому. І не зогледівся горобчик, як і літєчко минуло. Настала осїнь з вітрами холодними, з дощами дрібними, а де далі і сніжок почав перепадати. Біда горобчикові,—холод, голод! Вночі де не сяде—спати не може—так холодний вітер і пронизує; вдень їсти нічого, бо все зібрано в клуні, а як що і знайде, то за сваркою теряє. От і почав наш горобчик до розуму доходити—годі сваритися! Куди горобці летять, і

він за ними: що вони знайдуть, і він поживиться, та все без сварки, без бійки, то горобці його й не женуть од себе,—а перше то й близько не підпускали. Побачив горобчик, як інші пташки в теплих гніздечках сидять, почав він і собі придивлятися, як-то гнізда будуються. Почав він пір'ячко до пір'ячка збирати, соломку до соломки складати та гніздечко мостити. Так статкує наш горобець, так дбає! Де далі почали його всі горобці поважати; куди зберуться на раду, то вже й його кличуть,—так він все славився між ними своїм розумом. Перезімував він зиму щасливо, а на весну вже став великим та розумним горобцем; сидів він у гніздечку не сам, а з горобличкою, і четверо ячок в гніздечку лежало. Як виклюнулися горобенята, то горобцеві новий клопіт—годувати діточок та вкривати, та глядіти, та від хижого птаства боронити—не до гулянок було! А вже що господарний був горобець, то було аж сусіди горобці дивуються: „Які ви, пане сусідоньку, мудрі! А де ви того розуму навчилися?“—питають було його. А він було тільки головою хитає: „Віда навчила!“—каже.

Тямити—розуміти, второпати. Коли не пиріг, то й не пирожилися; коли не тямив, то й не берися. Не розумію нічого не знаю, не пам'ятаю. Я щось не второпав, що він співав.

Поживитися—користуватися. Пожививсь, як собака мухою. І благо тому чоловікові, котрий користується з свого світла.

Замислитися—задуматися. Замислився козак.

Доволі—досить, буде, годі. На волі плачу доволі. Мудрій голові досить дві слові. Ждала, ждала та й годі сказала.

Клопіт—турба, турбота, турбація. Не мала баба клопоту, та купила поросся. Та й спать ляже, втомившись турбою такою. От мені велика турбація.

Турбуватися—клопотатися. Купуй сукню шиту і хату криту, та й не турбуйся. Повеселішала панночка, клопочеться своїм посагом.

Бузьно—делєка, бусель, гайстер (птиця).

Мерщій—швидче, скоріше.

Вельми—*дужв.* Ішов козак на лінію і вельми надувся.

Стреміти—*стирчати.* Була на йому біла свита, на бакир шапочка стреміла. Колос повний гнеться до землі, а нустиї до гори стирчить.

Міцний—*кріпкій, цупкий.* Міцний, як з клоччя батіг. Скниь цупкії пуга.

Глузд—*розум.* Глузд останній потеряла.

Заціпити—*відняти мову.* Бодай тобі заціпило.

Статкувати—*добре поводити себе, добре господарювати.* Як я буду статкувати, то він буде шанувати.

Двати—*пильнувати, старатися.* Хто дбає, той і має. Взившись за діло, пильнуй, щоб нічого не минуть—щоб свого дойти. Старається, що піт кривавий його обливає.

Приказки: *Навчить біда попити, як нічого захопити. Кому біда докучить, той ся розуму научить.*

68. Квіткове весілля.

Вірш Л. ГЛІБОВА.

У вишневому садочку,
Під вербою, в холодочку,
Щоб лихо прогнать
І щоб долю звеселити,
Заходились наші квіти
Весілля гулять.
Не було-б таких новинок,
Та хрещатенький Барвінок
Усіх здивував—
Він Фіялочку блакитну,
Наче панночку тендітну,
За себе узяв.
Посередині в таночку
У зеленому віночку
Танцює Будяк.
Кругом свашки і сусідки,
І Фасолі, і Нагідки,
І між ними Мак.
Наче справжній музики,
Грають Півні та Індики,
Деренчить Гусак.
А Будяк всіх потішає,
Підморгне і промовляє:
„Отак, квіти, так!

Танцювала Риба з Раком,
А Морковця з Постернаком,
Та не краще нас!
Нуте-ж швидко, шпарко, квіти,
Молодих повеселити—
Один тому час!
Ой козаче молоденький,
Наш Барвінку зелененький,
Потіш Будяка,
І у парі з молодою,
Між своєю перезвою,
Утніть тропака!
Нехай гляне Редька в дірку,
Переверне долю тірку
До-гори хвостом,
І музиченьку почує,
Потанцює, пожартує
З товстим Будяком.
Тільки й пасть, тільки й жити
Покіль буде сонце гріти,—
Пов'янем колісь!
Як там буде—знає доля,
А ще покіль наша воля—
Гуляй, не журись”!

Де взялись Чижі й Сивинці, Будяк скаче, не вгаває.
Прищобетують музиці, Підморгне і промовляє:
Ще пристав і Шпак. „Оттак, квіти, так“!

Перезва — веселі гості у батьків молодцю. Щитайте, скільки душ у вас перезви.

69. Лебідь і Гуси.

Байка Є. ГРЕБІНКИ.

На ставі пишно Лебідь плив,
А Гуси сірі край його поринали.
„Хіба оцей біляк вас з глузду звів?“
Один гусак загомонів.
„Чого ви, братця, так баньки повітріщали?
Ми попелясті всі, а він один між нас
Своє пиндючить пір'я біле!
Коли-б ви тільки захотіли,
Щоб разом, стало-буть, вся бесіда взялась,
Ми-б панича сього як-раз перемастили“.
І завелась на ставі геркотня.

Гусине діло закипіло:

Таскають грязь і глей зо дна,

Да мажуть Лебеда, щоб пір'я посіріло,

Обмазали кругом—і галає трохи стіх:

А Лебідь плиє на дно—і винурнув, як сніг.

Баньки—очи (вирачені, дуже великі)

Попелястий— сирій (подібний до попелу). Ви кури білі, чорні попелясті.

Бесіда—товариство, компанія, гості. Там унокоях сидить царська чесна бесіда.

Приказки: З чорної кішки білої не зробиш. Добре, то обере й буде, а лихе, то й лихе буде.

70. Записки Куропатви.

Опов. А. КРИМСЬКОГО.

Гніздо, в якому я виклюнулася з яечка, було на ниві: татко та мама збудували його в невеличкій ямці. Як гарно було навкруги іншої осені! Зелені стебельця жита, голубі волошки й інші пестряві квітки при найменшому вітрі хитали своїми голівками. Тисячі комашок, з яких ми готували собі такий смачний обід, літали, лазили та плигали побіля нас.

Я була найстарша в сім'ї та й їла більш усіх. Татуньо й мамуня раділи, як я расту та гладшаю.

— Дивись,—сказав татко одної днини:—в нашої старшої доньки замісто дитинячого пуху починає вже рости пір'я!
— Які радощі та втіха!—відказала мама. Бідолаха, вона й не предчувала тоді, яка нещаслива пригода впаде на всіх нас незабаром за кілька днів.

Збіжжя, де було звите наше кубло, взяло достигати. Повні колоски хилилися до долу, стовбурі жовтіли, цвіти повідцвітали.

— Курр-курр-курр... Скоро розпочнуться жнива—завважила якось мама. „Коби швидче діти попідростали, щоб можна було відлетіти. А то попадемося в руки женцям!“

Ми не зрозуміли слів: „жнива“, „руки“ та „женці“, та все-таки бажали й сами, щоб мершій підростати.

Одного дня на горі почувся на шляху якийсь надзвичайний віддалений гомін.

— „Т-е-р-т!“...—крикнула ненька, а це значило—женці Гук усе зближався. Зиркнувши на перелякане обличчя маму та на її дріжачі крильця, котрими вона нас пригортала, ми зміркували, що нам грозить небезпека.

— „Спробуй хоч ти підлетіти!“—збентежено шепотіла мені мати. Я змоглася та й, махнувши своїми молодими крильцями, відлетіла на де-кілки ступенів від гнізда.

— „Бач! лови! куроп'ятко!“—гукнув людський голос. Я щільно притиснулася до землі, сподіваючися що може мені не помітять, бо моє пір'я було полове, під барву землі.

— „Р-и-п-р-и-п-р-и-п!“ розпучливо зарепетували батько та ненька. Що було зо мною потім—не пам'ятаю. Коли я стала милася, я відчула, що знаходжуся в тісному темному гнізді—то була міцна гарна широка рука селянина-женчика, що мені кудись ніс. Мені було невідібно і болюче. Нарешті селянин трошки розсунув свої пальці так, що поміж ними зробилася щилинка. Я залюбки просунула туди свого дзьобика та одне око. Ми входили у велике подвір'я.—„Чого тобі треба?“—спитався хтось сердито у мужика.—„Викосив маленьку куропочку та несу подарувати панні „Лесі“.—„А ну, покажи!“—Ще й пір'ячком не підросла гаразд—здохне!“ Селянин повів мене далі. Ми увійшли в господу. Нас перестріло кілька гарно одягнутих дітей.—„Ой, яка-ж гарненька куропаточка!“—„Ой, що за втішна!“—одноголосно закричали вони, обдивляючи мене зо всіх боків. Я почала переходити з рук до рук.

— „Диви: спинка сіренька та геть уся в чорних і рудих плямках та смужечках“.—„А на білому животикові чорно-руді пляма, неначе підкова“.—„Ніжки бурі!“—„Дзьобик сірий!“

Мене голубили, цілували, притуляли до своїх рожевих щічок, та знов цілували. Через усе те мені сильно закрутілася голова, і я примкнула очі.

— Ох, вона натомилася і хоче спатоньки! Лишіть її! сказала моя пані, Леся, загорнувши мене в пелену; вона віднесла мене до своєї мами. — „Я вже тобі багато разів казала, що пташки не люблять, щоб їх цілувати. Як що ти бажаєш, щоб куріпочка зосталась живенька, то роби так, як я тобі пораджу: в нас є книжка Брема про звірят; подивись у ній, чим люблять куропатви живитись та й що-ранку переміною воду й корм. Далі, не муч її, не цілуй! Вона в тебе виживе осінь та зиму, а на весну ми її випустимо в поле, де вона знайде собі пару, зів'є собі кубелечко й понаносить ячочк“.

— „Справді? так“? — радісно крикнула моя пані і взяла підгопцювати мене в своїй пелені. Я залюбки підлітала. Мені самій стало весело на гадку, що весною я знову поверну в поле і у мене буде власне гніздечко.

Від найпершої днини я стала загальна любимиця в домі. Не тільки мала Леся та її малі гості кохали мене, а навіть бабуся-няня — і та не інакше кликала мене, як: ціпонька, куроп'ятонька. Як бачите, мені жилося не погано.

Раз якось нехотячи зачепила я крилом за щось дуже тверде та товсте. Я озирнулась: „Кухарська книжка“ — стояло на заголовці. З цікавості я взяла перегортати її картки та остовпіла. Я саме попала на розділ „Куропатви“. Там було надруковано:

„Смажені куропатви“.

А даліше: „Сос із куропаток“.

„Зарізавши та обпатравши, розрізати вповдовж спинки, покласти на пательню, присмажити на сильному огні, потім загорнути петрушкою за-для окраси і т. и., і т. и.“.

Яково було мені читати усе те?

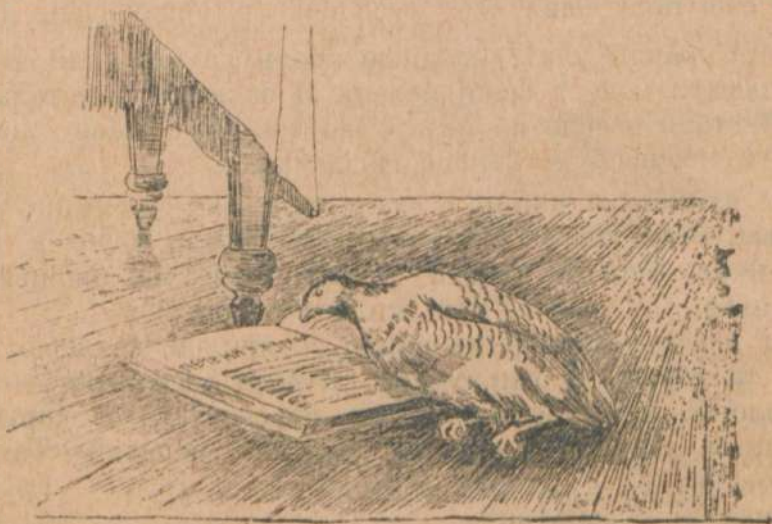
Бачучи милування Лесі, її подружок та геть усіх, хто був у хаті, та споминаючи своє життя в полі, я було похвалила, що усі куроп'ята або живуть собі сумирно у своїх гніздах, або як що дістаються в неволю, то до таких добрих людей, як Леся та її мати. Мені і в голову не приходило, що можна піймати куропатву на те, щоб її зарізати та спарити на сильнім огні!..

Я сховалася в кутку і, загорнувши дзьобик по-під крильце, задумалася. Коли прийшла Леся, вона почала скрізь шукати мене, а я трусилася всім тілом і боялась навернутися людям

на очі. Мені так і вбилися слова: „зарізати, обпатрати та спражити на сильнім огні“.

Вже пізно ввечері відшукала мене Леся і напів-ласково напів-сердито почала мене лаяти. Вона занесла мене до свого покоїка і примостила в кошикові.

Коли знову зазеленіла трава і дерева стали одягатися листячком, я була вже цілком дорослою куропатвою.

— „Ох, чом я тепер не в полі з моїми братами та сестрами?“ подумала я, цибнувши якось на відчинене вікно. Ярке весняне сонце гралося на зеленіючих деревах. Горобі радісно цвірінькали; в повітрі пахло молодою травою.

— „Леся добра, і я дуже її кохала,— гадала я,— але мені бажається опинитися тепер на волі, в полі!“ Несподівано вчула я дзвінкий голосок якоїсь незнайомої мени куропатви. Я здригнулася і відгукнулася до неї таким самим радісним криком.

— „К-у-р-у-к! к-у-р-у-к!“ залунала відповідь, котра в перекладі на людську мову значила: „Здорово була; моя дівчонько! Ходи до нас, у нас тепер весело. Я нашукав собі чудове місце за-для кубла.“ „К-і-е-р-р-е-к-к! К-і-е-р-р-е-к-к!“
Хочеш, ходім зо мною! Матимешь м'яжке гніздечко, де ти будеш

кладеш яєчка. З них потім повилуплюються маленькі куроп'ятка. Ми вкупі годуватимем їх і навчитимем. Ходи!"

Не пам'ятаю, як і виплигнула з вікна та й подалася в поблизькі куші. Голова мені холором ходила, серце радієно лускотіло.

— „Ой-ой-ой! А деж моя куріпочка? Я її покинула тут на вікні“, плачучим голосом говорила Леся.

— „Адже-ж я тобі казала, що коли надійде весна, то треба буде її випустити на волю. Ще перед тижнем варто було се зробити. Ми забулися, так тепер вона сама пішла від нас“... От так гамувала Лесю її мама.

Леся гірко плакала. Я чула те, і мені стало її шкода.

— „А може вернути?“ подумала я. Та знов почувала:

— „Мила моя! Іди-ж бо! Я здибав велике муравлище: в нім багато смачних білих яєчок, пообідаємо вкупі. Іди-ж бо, любко моя!“

Я прожогом пустилася бігти по саду просто до сусіднього ланка, звідки лунав ніжний голос, що кликав мене.

Лесіня мамуня казала правду.

Тепер у мене є своє тепле гніздечко на ниві. Воно вимощено м'якими стебельцями. В кінці квітня я поклала в ньому дев'ятеро яєчок. Всі вони скидались на маленьку грушку; вони були гладенькі, ледве блискучи, блідої зелено-буро-сірої краски. Я на них висиділа аж три тижні. Під конець того часу мені повилізало все пір'я на череві.

Увесь той час я вставала тільки на те, щоб пошукати собі корму. Мій чоловік був дома: він стеріг гніздо.

Коли з яєць почали виходити молоді куроп'ятка, вони були дуже вродливі. Сірий пушок, що вкривав їх тілечко, був плямистий та смужастий. Першої-ж днини, навіть не зовсім обсохнувши від яєчного білка, із шматочками яєчної шкорлуці, що поналипали їм на спині, вони гуртом взяли бігати коло кубла.

„Т-ю-п-е-п-р-р...т-ю-п!“ гукнуть вони мені інколи. Тоді я спокійно виходжу з ними і, підтягнувши шию та зігнувши спинку, нашукаю їм їжи. Батько охоронює їх від лихих птахів та звірят.

Треба вам сказати, що в нас є велика сила ворогів: шуліки та соколи полюють на нас старих, ворони випивають

наші яйця та хапають наших молодят. Сими днями ми думаємо перейти на картоплище, бо хліб достигає; швидко вже поприходять сюди жінці і можуть нас зруйнувати.

Тепер мені один клопіт: чим ми годуватимемся в зими? Чоловік мене потішає—каже, що вже торік він вивчився зручно нишпорити в снігу та знаходити по-під ним ті зернята, що позоставалися на полі.

Ото-ж, аби не було дуже лихої зими та аби не попасти під рушницю стрільця, то в весну знов гарно заживемо.

Гладчати—*товстити, грубувати*. Гладчасш що-дня, півроку тобі. Дерево грубне.

Незабаром—*швидко, негайно, хутко, прутко*. Незабаром після цього вернувся з війни мій батько. Негайно приведіть посла до мене. Подиви, утко, проти берега прутко.

Збіжжя—*пашыл, пашиниця (хліб в зерні)*. Курка збіжжя розгрібає, а в сміттю зерно шукає. Роди, Боже, жито, пшеницю і всяку пашинцю.

Гомін—*глас, шум, гамір*. Гомін, гомін по діброві. В містечку почався... гамір.

Збентежувати—*тривожити*. Збентежила ся річ Латина.

Половий—*жовто-сірий, ясно-рудий*. Ой, воли мої та полові! чом-же ви не орете?

Розлучливий—*розначливий, безнадійний, безпорядний*. Уже в хаті ридання голосне та гірке розначливе. Безнадійна неволя.

Примкнути—*заплющити*.

Залюбки—*охоче, радо*. Ну, там вода! залюбки напиться. Та гарно, моя дитино,—одказує Мотря радо.

Обпатрати—*видерти пір'я у птиці, після того, як її поварити окропом*.

Пательня—*сковорода (кухенній посуд)*.

Сумірно—*тихо, спокійно*.

Цибнути—*стрибнути, плинути, йти*. Як цибне через рів.

Лунати, залунати—*відлукнутись*.

Здибати—*зустріти, спіткати, натрапити*. Ідуть, ідуть—здигають пана. Цила та гуляла, поки лихо не спіткало. Натрапила коса на камінь.

Кубло—*міздр*. На Благовіщення і птиця не несеться і кубла не в'є.

Малюнок Т. ШЕВЧЕНКА

71. Ой, гаю мій, гаю.

Цісл.

Ой, гаю мій, гаю, та густий — не прогляну.
 Що по тобі, гаю, та і вітер не віє,
 І вітер не віє і гілля не колише,
 Тільки брат до сестри та часті листи пише:
 „Сестро моя, сестро, та сестро україно!
 Чи привикла, сестро, та на чужині жити?“
 — Ой, хоч не привикла, та треба привикати.
 Коли породила та нещасною мати.
 Мати наша, мати, та де нам тебе взяти?
 Малярів наняти, матір змалювати;
 Поставити матір на божничок в хаті,
 На божничок гляню — та матір спом'яну.

*Приказки: Чужая країна — не весела година! Отець вмер, то
 сироти дитина, а — мати, то вже ціла сиротина.*

72. Дніпро.

Віри Т. ШЕВЧЕНКА

Рече та стогне Дніпр широ- кий,	Неначе човен в синім морю То виринав, то потопав.
Сердитий вітер завива.	Ще треті півні не співали.
До-долу верби гне високі,	Ніхто ніде не гомонів,
Горами хвилі підійма.	Сичі в гаю перекликались,
І блідний місяць на ту пору	Та ясень раз-у-раз скрипів.
Із хмари де-де виглядав.—	

73. Як мене зачували.

Опов. О. КОНИСЬКОГО

Учити мене почали, либонь, на сьомому, коли не на шостому році мого віку. Давно те було; півсотні літ минуло! От вже в старій пам'яті моїй той перший день мого вчення стоїть таким живим, немов-би то вчора було!

Батько мої хоч і були „панком“, а не цурались старосвітських народніх звичаїв. А по народньому звичаю „зачувати“ дитину треба було на Наума, себ-то 1-го грудня. В той день і мене почали учити.

Встав я ото на Наума, умився, убрався, як звичайно, Богу помолвився, прошу у нені поснідати і думаю: зараз поснідавши, на ковзанку побіжу, поковзаюсь, пограюся з хлопцями в сніжки. А неня застеляють стіл білою чистою скатертиною та й кажуть до мене:

— Підожди з сніданням; от зараз дідус прийде і принесе тобі гостинця на снідання. Я швидче до вікна, визирати діда. І так мені цікаво стало, якого-то він мені гостинця принесе.

Кортить мене, а дід не йде.

Дивлюсь я то в вікно, то на маму. Мама засвітили перед образами, положили на стіл цілий хліб, по верх його дрібок соли і сі и біля вікна. На столі ні ложок, ні тарілок нема.

„Що-ж оце ми будемо так снідати?“ — думаю собі, і подивився на шафу, на стіл, на полицю,—чи нема там чого

приготовленого на снідання. Ні, нічого не видно!... Кортить мене ще більше, а дід не йде... Мені вже вельми їсти хочеться.

Аж ось відчиняються двері: в хату ввійшов дід, а за ним тато й дяк. Старенький був дяк, старіший ще за отця Корній. Я прискочив до діда, поцілував його в руку.

А де-ж, дідусю, ваш гостинець?—кажу до його, —давайте швидче, бо я досі ще не снідав: їсти хочу.

— Зараз, зараз і гостинця дам!—відповів отець Корній.—та ще й якого! Ти такого ще й не бачив.—Та з цим словом дістав книжку і каже до мене:—„Дивись!“

Я хотів взяти в руки ту книжечку, а він не дав.

— Тривай,—каже,—трошки, твоя буде. А лепська книжечка?

— Лепська!.. Про що вона?..

— Про те, що треба кожному знати. Ця книжечка навчить тебе читати. Хочеш?

— Хочу, дідусю!

— Добре, добре, люба дитино. От з оцієї книжечки і будеш учитися; зараз і почнемо.

— А де-ж, дідусю, ваш гостинець?—допитувався я.

— Та оце-ж він і є,—відповів дід, кладучи на стіл зелену книжечку.

— Та й годі!—промовив я, трохи не плачучи: я сподівався не того.

Мама засвітили воскову свічку. Отець Корній надяг на себе епитрахиль, став біля столу, а мене постановив зараз біля себе; за ним стояли тато, мама, сестри мої і старенький дяк. Отець Корній прочитав кілька молитов, потім казав мені положити три земних поклони; приложився до хреста. Тоді розгорнув на столі книжечку, постановив мене перед нею, дав мені в руки указку і каже.

— Ну, дивись-же, от сюди, в книжку: оце літери, чи букви, замічай добре, як яка пишеться, яка вона на вид, як називається і як вимовляється.

У мене забігали очі по всіх літерах; я не тямив, на якій зупинитися: найбільшу увагу звернув я, і більше за всіх подобалося мені О, бо воно нагадувало мені бублик.

— Ну, замічай-же та говори за мною, і я проказувати-му тобі,—мовив отець Корній.—Оце перша літера зоветься „аз“, за нею „буки“, далі — „віди“ і проказав мені усю азбуку, а я говорив за ним. Потім так само проказували тато, а за ним мама, за нею обидві сестри, а нарешті—дяк.

На цьому скінчилося „заучування“. Отець Корній оддав мені той зелений букварь, звелів знов положити три земних поклони, тричі осінив мене хрестом і казав подякувати усім, хто „заучував“ мене.

Тоді вже мама подала снідання. Поснідавши, я зараз метнувся до хлопців, щоб похвалитися хлопцям, що мене ночали учити, розповісти їм, як мене „заучували“.

Визирати—*шлядати*. Не виглядай, не визирай, а зальше ховайся.

Дрібня—*крихта, крихткя, жменька, дуже мало*. В хаті не було ні дрібка соли, ні сухого сухаря. Приніс я тобі грошенят крихту. В мене в хазяйстві жадна крихткя не пропадає. Чуже візьмеш жменькою, то чорт твоє міркою.

Тривати—*чекати, ждати*. Ох, тривай, я й забула.

Лепський—*гарний, гожий, вродливий, хороший, красивий*. Жив я собі недалеко од цього лепського города. Ой мій синну гожий! Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий!

Указна—*маленька палиця, якою показували літери*.

74. Та забіліли сніги

Народна пісня.

Та забіліли сніги, заболіло тіло, В вишневім садочку, на жов-
Ще й головонька! тім пісочку,
Та ніхто не заплаче по білому Під калиною...
тілу, Та рости, рости, дерево, тонке
По бурлацькому: та високе,
Ні отець, ні мати, ні брат, Кучерявее!
ні сестриця. Роспусти гілля та аж до ко-
Ні жона його: ріння,
А тільки й заплаче по білому Лист до долоньку,
тілу Укрий мое тіло, бурлацькее
Товариш його біле,
— Та прости-ж мені, брате, Ще й головоньку.
вірний товаришу, Та щоб мое тіло, бурлацькее
Може я й умру! біле,
Зроби-ж мені, брате, вірний Та і не чорніло.
товаришу. Од ясного сонця, од буйного
З клин-древа труну: вітру
Та сховай мене, брате, вірний Та і не марніло.
товаришу.
В вишневім саду,

75. Украла.

Опов. Б. ГРИНЧЕНКА.

Тільки вчитель увійшов у клас, зараз побачив, що там робиться щось непевне. Школярки та школяри юрмою оточили когось і про щось палко і голосно балакали. Балакання було неласкаве, сердите. Зрозуміти поки нічого не можна було. Чуть тільки було, що на когось діти сердились, комусь докоряли.

Зараз-же де-хто побачив учителя і почулось проміж дітьми:

— Василь Митрович прийшов... Учитель прийшов. Діти стихли і всі повернулись до вчителя.

Учитель підійшов і спитавсь:

— Що тут у вас таке?

Усі мовчали, стоячи колом біля однієї парти. На тій парті сиділа Олександра. Олександра була школярка першого року, дочка сільського писарчука п'янички. Вона сиділа, низько похнюпивши голову і втупивши очі у свій стіл. Її біляве, усе в веснянках обличчя було біле, як крейда. Вона ухопилась руками за стіл, мов боялася, що її тягнутимуть кудись си-ломиць.

Учитель ще раз спитавсь:

— Що тут у вас таке?

Забалакала Приська. Приська була подруга і товаришка Олександрина.

— Та Олександра...—Приська почала і засміялась, не добалакавши.

Учитель спитавсь:

— Що Олександра?

— Украла в мене хліб!—доказала Приська і зовсім зареготалася, і її нерозумні сіро-сині очі з сміху аж сховалися за ситими щоками.

Ся звістка дуже вразила і здивувала учителя. Такого в школі ще не було. На Олександрю він теж ніколи нічого не думав.

Учитель глянув на Олександрю і спитавсь:

— Олександро, правда сьому?

Вона мовчала і сиділа непорушно, як кам'яна. Учитель зрозумів, що Приська казала правду. А Приська вже не мовчала, а торохтіла:

— Вона не перше се краде. Вона кілька разів у мене тягала. Тільки кинеш торбу з пирогами—так і потягне. Та я все мовчала. А отсе вже сьогодні. Бачу, ухопила хліб та й побігла з школи у двір та зайшла за дерево та й їсть. Я прибігла до неї, а вона злякалась. Не кажи, важе, учителєві, я тобі малюнок дам...

Учитель ще раз спитався.

— Олександро, правда сьому?

Але і тепер Олександра мовчала і сиділа непорушно. Один великий школяр, не зовсім розумний і не дуже жалисливий, загомонів:

— Та що там її питаться? Хіба і так не видно, що правда. Бач, що вигадала—красти! Її треба прогнати з школи!

Школяри загукали:

— Треба, треба!

Учитель сказав:

— Чому-ж се так?

— А тому, що вона краде, а ви або ми на кого іншого думатимемо подурному.

Други казали:—Се нічого не можна буде й положити у школі, як що крастимуть.

— А хіба воно гарно, як казатимуть на школярів, що вони крадуть?—додали треті.

Учитель сказав:

— Ось що, дівчата й хлопці. Ви он уже налагодилися ви гоняти Олександру з школи, а ще й не знаєте до пуття діла. А може воно й не так було? Треба послухати уперед, що Олександра скаже.

Олександрине обличчя похилилося аж до столу.

— Запевне то ти свій хліб їла—бо я ніколи не повірю, що ти можеш украсти.

Голосне, гірке ридання розітнулося у школі. Се плакала Олександра, припавши головою до столу. Школяри одразу притихли. А вчитель казав:

— Не плач! Коли сьому не правда...

— Правда! Правда!.. скрикнула Олександра.—Я вкрала! І вона заридала ще дужче. У великій класовій хаті стояли шістьдесят школярів мовчки, не ворущачись, а серед їх, припавши головою до столу, гірко плакала маленька білява дівчина.

Довго вона плакала, і всі мовчали, аж поки вона трохи заспокоїлася. Тоді учитель, сівши біля неї, спитавсь:

— На що-ж ти се зробила?

Вона мовчала знову і знову похнюпилася. Учитель бачив, що сказати те, через віщо вона се зробила, їй так саме важко, як було важко признаватися. Але вона перемогла себе. Де-

кільки разів вона починала казати, ворушила губами; але зупинялася. Нарешті промовила:

- Я їсти хотіла.
- Хіба ти дома не їла?
- Не їла.
- Чому?

Вона знов змовкла і... зовсім несподівано уп'ять заридала.

— У нас... у нас... нема чого їсти... Батько нічого... не приносять з волости... усе пропивають... Ми їмо су...су...сухарі уже другий тиждень.

І більше вона нічого не могла сказати за слізьми.

Давно був час починати вчиття. Учитель тихо взяв Олександру за руку і, сказавши їй кілька ласкових слів, повів її у свою хату, що-б вона там заспокоїлася. Як повернувся він у клас, то з десяток рук простяглося до нього і в кожній руці була якась їжа.

— Натє! Дайте їй! Хай попоїєть!

Учитель глянув на дітей: хлопці були ні в сих, ні в тих; дівчата де-яки плакали. Він забрав усе, що діти надавали, поніс Олександрі. Але вона нічого не хотіла їсти і все плакала. Він, скільки міг розважив її, а сам пішов у клас і звелів співати молитву перед учиттям. Як заспівали молитву, він непомітно ввів у клас Олександру.

Олександра після свого довго соромилась глянути учителеві у вічі. Але ні він, ні школярі ніколи не нагадали їй про те що було. Та й не треба було їй нагадувати. Вона сама бачила свій гріх і з того часу вже ніщо не могло спокусити її. Дівчата—товаришки її люблять і часто дають їй чого їсти—такого, що з дому приносять. Але вона зрідка бере, та й то тільки, що-б не образити подруг, хоч і часто сидить на сухому хлібові. Сього року вона здасть останнього екзамену і вийде з школи розумною, правдивою і чесною дівчиною.

76. Федько-Халамидник.

Уривок з опов. В. ВІНИЩЕНКА.

Настала весна. Сніг зробився жовтий і брудний, а лід на річці такий, як намочений сахар. Потім почали текти річечки по вулицях, і стала парувати земля на сонечку.

Раз під вечір Стьопка, Грицик, Спірка та інші хлопці пускали кораблики по улиці.

В сей час вийшов Толя на ганок і дивився на їх. Він сам не пускав, бо йому строго заборонено було гратись з вуличними хлопцями, але стояти на ганку можна було.

Раптом звідкись прийшов Федько. Кожушок його був весь мокрий, чобітки аж порижіли од води, шапка в болоті. Але він весь сявав і махав величезною палицею, яка була вдвоє більша за його.

— Хлопці! А де я був! — закричав він ще здалеку.

Всі кинули кораблики і підбігли до його. — А де? А де? Федько ловко заткнув палицю в купу мокрого снігу, зняв шапку і витер піт.

— Ху! От так наморився, братця! Ну, так і робота була.

— Та де-ж ти був? Яка робота?

— На річці був. Там таке!.. Крига йде страшенна. Ба-

зарний місток знесла к бісу. Он як! Ми ловили дошки... Я

такого дуба витягнув, що ой-ой-ой!

Хлопцям аж дух захопило. А вони й не знали!

— Та брешеш? Правда?

— Підди подивись. Сидять тут, кораблики пускають... Я

завтра у школу не піду, зранку на річку збираюсь...

— Як у школу не підеш? А батько?

— От штука! Візьму та й не піду. Здоров, Только!

Толя чув усю розмову і йому страшенно кортіло розпитатись, як там на річці крига йде. Але він терпить не міг, як йому сей Федько говорив „Толька“. Наче він йому то-варии.

Толя одвернувся і нічого не сказав, немов не чув Федька. Але так було цікаво послухати, як крига йде на річці, що він зараз-же повернувся знов і сказав:

— Здоров? Ти був на річці?

— Був.

— Здорово йде?

— Біжи подивись, як мама пустить—посміхнувся Федько і одвернувся від Толі.

Толя почервонів,—як він сміє насміхатись, мурля погане! Як пожаліється татові, йому зададуть!

А Федько розказував тим часом далі:

— Вся річка йде. Страшенно так суне та тріщить... А наро-о-ду на березі, повно! Один хлопець хотів поїхати на кризі та злякався, а я завтра поїду.

Толя хотів іти до-дому, але, зачувши сі слова, навіть зійшов униз до хлопців.

Хлопці теж були вражені,—от скажений сей Федько! Там десь, дивитись страшно, а він полізе туди.

— Та на саму кригу полізеш?

— А тож куди! От і палиця вже є,—показав Федько на застромлену палицю.—Весело на кригах! Я бачив, як торік їздив Антошка... Та я тоді не достав палиці... Гайда завтра разом? Га?

Спірка й Стюпка почухались: у школу треба.

— Е, в школу! один день пропустимо, от біда велика!

Толі страшно було слухати такі розмові, але він не мав сили одійти.

Хлопці почухались і таки рішили іти завтра до річки. Умовились, що всі трое зійдуться на сьому самому місці рівно о восьмій годині.

Коли Федько прийшов на другий день на назначений пункт, він застав там Спірку, Стюпку і... Толю. Толя був увесь закутаний у шарфики, з-за яких визирав тільки кінчик носа та оченята. Оченята йому були якісь чудні, не то винувати, не то злякані.

Федько Толі здивувався.

— А ти чого? Може, теж з нами?

Толя трошки почервонів і сказав:

— Я тільки підйду подивлюсь, а потім піду в школу.

— Іди, дивись,—згодився Федько і почав витягати з снігу палицю. Він її сховав туди ще вчора ввечері.

Палиця чудесна була! На кінці гостра, ще й з гвіздком, як устромиш у кригу, не посковзнеться. Книжки Федько прив'язав собі на живіт і закрив колушом. Смішно було дивитись, що він став такий пузатий.

— Наче твій тато...—сказав Спірка Толі.

То була правда, сам Толя се бачив, але йому все-ж таки досадно стало. „Тато“... Зовсім не „тато“, а „папа“. А потім, що-ж тут такого, що у його папи більший живіт, ніж у їхніх *тат*? Бо його папа багатий, от і все.

Толя їм нічого все-ж таки не сказав, він був хлопчик делікатний, вихований. Федько, той, якби зачепили його тата, зразу-б грубости почав говорити, а то й битись поліз-би.

А Толя навіть щось сказав до Спірки. Але Спірка не чув, бо вони в той час підійшли до спуску з гори. Тут уже не до балочок,—стало видно річку. Повіді ще не було, але яка стала чудна річка. Вся сіра, покопирсана, ряба. На березі комашньою стоять і ходять люде,.. Сонце хитро виглядає з-за парового млина. Галки кудись летять довгими рядами і кричать. А як блищить кінчик хреста на Богоявленській церкві! Ух, гарно...

— А ну, на ввипередки!—раптом закричав Федько і як вихор зірвався з місця.

Стьопка й Спірка заверещали й побігли за ним.

Толі теж хотілось і заверещати, і побігти, і навіть фицнути так саме ногою, як зробив Стьопка. Але він того не міг зробити—кричати на улиці не личить благородним дітям, бігти-ж трудно, бо колушок його такий довгий та тяжкий, і на ногах глибокі галоши. Та ще на спині ранець з книжками.

Толя тільки дивився, як миготіли ноги Спірки та Стьопки. Ось Стьопка загубив книжки. Зупинився, підхопив, знов фицнув і полетів за передніми.

Толя нагнав їх аж коло самої річки. Зблизька річка здавалась ще чуднішою. Видно було, як помалу, тяжко йшла

крига. Лід тріщав, лускався, крижини лізли одна на одну. Чисто було схоже на те, як женуть великий гурт волів. Вся сіра маса худоби сунеться помалу, але де-коли один віл вилізе на другого і тоді в тому місці починається гармидер. Воли налізають один на одного, стоять, крутяться, аж поки ті, що почали гармидер, не проштовхнуться наперед.

По всьому берези стоїть народ. Хлопці живчиками просуваються поміж дорослими, і без перестанку кричать дзвінкими веселими голосами. Скільки тут школярів, які завтра скажуть учителю, що їм у сей день „голова боліла“ і вони не могли прийти „в клас“!

А річка все суне вперед. Крижини з мокрим рипом труться одна об одну. Вони такі поважні та старі, аж жовті. Звідки вони припливали сюди? І куди попливуть? От сісти-б на одну з них і їхати на ній десь далеко-далеко. Кругом другі крижини, їх треба одпихати, щоб не лізли на сю, а як налізуть, то потоплять. Добре, як встигнеш перестрибнути на другу, а то як шубовстнеш в воду. А вода, ух, чорна, глибока та холодна, аж пищить.

Але знаходяться смільчаки, що стрибають на крижини і їдуть на них якийсь час. Десятки хлопчачих очей з заздрістю слідкують за молодцями. А молодці візьмуть та ще й ногами потупають по льоду, от, мовляв, крига яка, не провалиться. Де-які з них перестрибують на другі лідяки і навмисне зупиняються на самому кінчику над чорно-синьою, густою водою.

— А ну, ти там! Хочеш раків половити? — кричить хто-небудь з дорослих на молодця. — Злізай на беріг!.. Шубовстне в воду, витягай його.

Молодець ніби не чує, але, потопавши на кризі, сходить на беріг.

Толя часто подивлявся на Федька, — ну, що-ж він не йде на кригу. Федько щось говорив Стюпці й Спірці і показував на річку головою.

Толя підійшов ближче і почав слухати.

— ...А то що! стрибають тут... — говорив Федько, — подумаш, яка шутка. Ні, нехай хто на той бік по кризі перейде, от буде герой!

— Ну, на той бік! — покрутив головою Стьопка, — як затре кригою. що будеш робити?

— А ти на другу! — блиснув очима Федько. — А з тої ще на другу!.. От зроби так! Зробиш? Га?

— А ти зробиш?

— Може й зроблю...

Толі страшенно хотілось подивитись, як Федько буде стрибати з крижини на крижину. Він пострибає і, розуміється, злякається і почне плакати: його знімуть з криги, а всі потім будуть з його сміятися. Хай не задається.

— Ні за що не зробиш! — сказав Толя Федькові, киваючи на річку.

Федько мовчки подивився на його і нічого не сказав. А Толя бачив, як у Федька навіть губи побіліли, а очі стали такі чудні, гострі, коли він вдивлявся в кригу. Ага! мабуть, боїться.

— А ну, спробуй! — знов сказав Толя. — Ти-ж хвалився, що будеш їздити на крижинах. А ну!

А крижини сунули та сунули. Іноді вони розривалися, і між ними робилась чорна, страшна латка води. В тій воді плила солома й трісочки. І солома й трісочки крутилися і десь зникали, — так вертіло там воду.

— А давай об заклад, що перейду на той бік! — вмить звернувся Федько до Толі.

— Ба не перейдеш!

— Ну, давай! Об що йдеш! Як перейду, даси мені свій ніжик, що з костяною ручкою. А як не перейду, я тобі дам свого чижика. Хочеш?

Толі зовсім не хотілось чижика, — на віщо йому чижик, — але він згодився.

— Ну, добре! Давай руку! Спірка, перебивай!

Спірка перебив, і Федько став тісніше підперезуватись, оддавши Стьопці свої книжки.

— Тільки ви мовчіть... — тенором сказав усім Федько. — А то як побачать, що я хочу переходити на той бік, то не пустять. Нехай думають, що я хочу коло берега походити.

— Добре!..

Федько підперезався, взяв у руку палицю, спробував її і насунав щільніше шапку.

— Ну, гляди-ж!—промовив він до Толі якимсь чудним голосом і пішов просто на кригу.

— Федько пішов! Федько пішов!—закричали хлопці, які вже давно зачіпали його, щоб ішов на кригу.

Федько стрибнув на лід і, наче пробуючи його, потопавав ногами. Крижина добра була, товста, міцна.

Федько потрошки наблизився до другої, походив і палицею зміряв, чи товста. Потім озирнувся до берега і раптом стрибнув на другу крижину.

Спірка, Стюпка й Толя дивилися за ним з замиранням серця.

— А куди ти там,—закричав до Федька якийсь робочий збоку,—куди понесло тебе? Вертайсь назад!

Але Федько, мов не чуючи, підбіг на край своєї крижини і знов став тикати під нову крижину. Та була зовсім тонка. Спробував надушити її палицею,—угинається. А позаду кричать і махають руками, щоб вертався. Федько вибрав іншу,—ся товща. Розбігся і стрибнув. Крижина тільки злегка хитнулася і заспокоїлася.

— Та що він сказився, паршивець!—закричали вже інші на березі,—куди його потягла нечиста сила?! Ей, ти, вертайся сюди зараз!

— Ну, дивіться, на сього одурілого хлопця!

— Та біжіть стягніть його! Але бігти було вже пізно. Федька несло вниз, і він був уже насередині. Він часом оглядався, піднімав на палиці шапку, весело крутив нею і кричав щось. Розібрати не можна було, що він саме кричав, але чути, щось веселе і завзяте.

— Та чий він?—питалися кругом.

— Федько, Івана типографщика син, Халамидро звісне.

— Ну й пробийголова... Ач, яке виробляє! Ах, ти-ж Боже наш!

А Федько, справді, щось надзвичайне виробляв на річці. Він то повз на животі по тонких крижинах, то впірався палицею і перестрибував через водяні латки, то бігав з кінця в кінець криги, не маючи виходу. Здавалось, ось-ось налетить на його ота кучугура криги, зітре, зімне й сліду не зостанеться од комахинки-хлопчинка. Але комахинка, якимсь чудом, ловко видряпувалася на самий гребінь кучугури, скоренько зїзжала з неї і бігла знову, з крижини на крижину.

На березі було тихо. Хлопчики замерли з роззявленими ротами і широкими очима. Старші хвилювались і пильно слідували за кожним рухом „шибеника“. Як той щось замнеться, так всі зараз затурбуються, де-які починають кричати всякі поради:

— Вправо! вправо бери!

— Куди вправо?—махає на порадника другою рукою.— Там вода, хай жде, друга крижина підпливає... Не рушся, стій на місці!

На щастя, Федько не може чути ніяких порад і щасливо добірається до берега.

Хлопчики починають од щастя пищати, боротись, кидати каміннями у кригу. Дорослі легше зітхають і, хитаючи головами, лають Федька-Халамидника. Але в лайках нема ні злости, ні досади. Ловкий хлопчак, що й говорити. Як пробрався, собака, га?

Федько з того боку махає надітою на палицю шапкою. Той беріг пустий, бо туди не можна пройти з улиць—чийсь мури і тини.

— А як-же він назад добереться? Невже знов по крижинах?

— А так і є, він знов по крижинах!

Справді, Федько стрибнув на крижину, потім на другу, і знов на березі усі притихли, сліdkуючи за одчаяним хлопцем. Ніхто вже не кричав порад, ніхто не лайвся, тільки не зводили очей з маленької комашинки, яка драпалась, бігала серед страшних сірих крижин, стрибала, метушилася. Така маленька комашинка, а як вона ловко, безстрашно обдурювала величезні шматки льоду, що з тріском лізли на неї, немов збірались розчавчити нахабне живе створіння. Як се створіння топтало ту сіру купу криги і ще навіть часом вимахувало своєю малюсенькою паличкою.

— Ну, й шибеник!—зітхав хто-небудь, як Федько видряпувався з крутого місця.

А „шибеник“ все ближче й ближче присувався.

Ось уже недалеко. Видно вже, як швидко оченята його бігають на всі боки, вишукуючи місце, де перестрибнути. Найшов. Вперся палицею. Палиця сприснула. Ударив дуже в лід і знов уперся! Стоїть добре. Раз! і вже на другій крижині. Жилаве чортове хлопча. Стриба, як кішка.

І от хлопча уже на березі. Круг його крик, піск товаришів. От-це молодець так молодець! От як треба!

— Ну, щастя твоє, що ловкий!—качають головами дорослі. Але не лають і не сердяться,—що говорити такому зайдиголові!

Толя аж задихався, дивлячись, як Федько перебірався по крижинах. Оченята йому розгорілися, серце билось міцно і гаряче. Нічого там страшного нема, на тих крижинах. А за те як интересно, як весело! От-би взять та собі побігти. Тільки скинуть калози, а то в них в'язко. То зовсім не трудно. Узять у Федьки палицю, встромляти у лід і стрибать. Велика штука!

А коли Федько вийшов на беріг, коли його отовпили хлопці і з радістю та захватом дивились на його, як на героя, Толя почув, що він теж може перейти. І не тільки може, а от візьме й перейде!

І він, нічого нікому не кажучи, хутенько скинув калози, зструсив ранець з плеч на землю і підійшов до Федька.

— Дай мені свою палицю!—сказав він. Федько здивовано подивився на панича.

— На що тобі?

— Я теж хочу йти на той бік.

— Куди?

— На той бік.

Спірка й Стьонка так і фиркнули. Але Федько не засміявся.

— А як упадеш у воду?

— Не бійсь, не впаду. Давай!

— Лучче не треба, Только.. Ти не вмієш.

— Овва! Ти один умієш. Ну, давай палицю. Що може жалко?

— На...—стиснув плечима Федько,—тільки гляди...

Толя взяв палицю і пішов на кригу.

— А куди знає? Чого? Хто?—раптом закричали люди побачивши Толю на льоду.

Але Толя, так само як Федько, побіг далі і стрибнув на другу крижинку. В сей час насунула ціла куна льоду і одрізала Толю від берега.

Толя опинився сам серед страшних, холодних крижин, які всі ворухились, лізли одна на одну, тріщали, крутились.

На березі щось кричали, бігали. Толя розтервся—хотів бігти назад, але не можна—перед ним ціла смуга води. А ззаду суне величезна скеля льоду. Вона наче спеціально хоче налізти на Толю, так весь час напірає на його кригу.

Толі зробилось страшно. В руки стало якось дуже холодно, ноги ослабли і скобзались по льоду. Хотілось упасти на лід, притулитись до його всім тілом і кричати, кликати на поміч.

Але він і те боявся зробити. Тільки стояв і тихенько став плакати.

А люде на березі хвилювались, кричали, радились, як вирятувати Толю і не знали, що зробити. бо кожний радив одне, другий друге, третій третє. Всі йшли разом з крижиною, на якій стояв і плакав Толя, кричали, махали руками, кудись, когось посилали. А Толя тим часом все плив далі. Він уже випустив палицю з рук і хукав на червоні пальці, обливаючи їх сльозами.

Де-які з дорослих пробували зайти по крижинах до Толі з другого боку, але крига угиналась, ломилась під ними, і один швець навіть трохи не впав у воду.

В сей час звідкись узався Федько. Він, як тільки Толя розтервся на льоду і всі побачили, що злякався,—десь зразу зник. Його навіть хотіли вилаяти, що призвів панича до такої біди. Але Федько як під кригу пішов.

— Ага! Злякався! Шибеник чортів, навчив хлопця та й утік.

Усі вже знали, що Толя—хазяйський синок, а де-які навіть побігли за його папою.

І от, коли всі метушились, бігали і не знали, як вирятувати Толю, несподівано з'явився Федько. В руках йому була довжелезна палиця, в яку він почав забивати гвіздка, раз-по-раз заклопотано подивляючись на Толю. Спірка й Стьопка всіма силами старались помагати йому.

Ну, гвіздок забитий, держитесь добре.

— А ну, гей, дайте дорогу... З дороги-же?!

Всі розступились на крик. А диви—знов сей шибеник!

Але він з палицею, чи не рятувать панича збірається?

— Ти куди, халамидро?

— Дорогу!.. А ну, дайте дорогу!

Федько продерся крізь юрбу, вибрав крижину і стрибнув.

— Держись, Только! Я зараз буду коло тебе! Держись, не бігай, стій на місці!

Толя, забачивши Федька, захвилювався і хотів бігти йому назустріч, але приказ Федька зупинив його.

Хвилини через п'ять Федько вже був на Толіній крижині.

— Ну, дай руку... Іди за мною. Та не бійсь, іди сміливо. Палицю візьми та впірайсь. Ну, так... Держись... Стій... Я перестрибну, а ти подожди...

— Ой, не ходи!.. Я боюсь...—ухопився за його Толя.

— Та стій! От дурне... Я перестрибну і присуну до тебе свою крижину, а ти перейдеш... Во сам-же не перестрибнеш...

Федько перескочив, підбіг на край своєї крижинки і вперся палицею в сусідню купу льоду. Крига зашаруділа і підсунулась до Толі.

— Тепер переходь сюди!.. Ну, от бачиш... Тепер іди на сей край. Іди сміливо, не бійсь... Ставай тут. Стій, не бійсь. Я піду назад, підштовхну тепер до берега.

Федько перебіг на другий кінець крижини і тільки хотів упертись палицею в дно річки, як раптом під ним почувся тріск, крижка крижина розломилась на двоє, і Федько зник з льоду.

Всі так і замерли.

Але Федько не потерявся, він ухопивсь руками за кригу і зо всієї сили пнувсь, щоб його не знесло. Але на латку води, яка сталася від сього, вже сунула нова крига. Вона знесе Федька.

Толя побачив се і з криком забігав по крижині!

— Толю, Толю!—кричав Федько.—Подай мені палицю свою... Подай палицю... Я вилізу.

Але крижину в сей час підбило до берега, і Толя як стріла вилетів з неї.

Стьопка, Спірка й інші хлопці кинулись до Федька і протягнули йому палицю. Федько весь посинів уже і хотів взятись за палицю, але рука не слухалась, залякла.

А підійти до його не можна, бо крижина угинається заливается водою і може розломитись знов.

— Стьопка, ляж на лід та підсунься до мене—прохрипів Федько.

З берега дорослі щось кричали, але хлопці їх не слухали, Стьопка ліг і став підсуватись до Федька.

— Зійдїть там з криги, хто лишній—крикнув Стьопка озирнувшись.

Але в сей час один з хлопчиків подав Стьопці шворку, з'язану з поясів. Стьопка кинув її Федькові.

— Хватай, Федю! Хватай... Швидче, Федю, бо-крига йде. Федько протягнув руку, але знов ухопився нею за лід.

— Не можу...—прошипів він—руки не держать, упаду...

І раптом вхопивъ зубами за шворку, набрав повен рот, міцно стиснув зуби і мотнув головою, мовляв, — „тягни“!

Стьопка, хлопці і дорослі з берега почали тягти Федька.

— Держись, Федю, держись, нічого... Ех, держись ще трошки! Браво!

Федько був весь синій од холоду і того, що держався зубами за пояс. Але, як тільки витягнули його на тверде, він став на ноги і почав швидко-швидко топтати й махати руками. Вода лилася з нього, зуби йому цокали, але він на те не вважав.

Крига—лід. **Крижина**—шматок льоду.

Згодитися—поладнатися, поєднатися. І той згодився, сів та й полетіли. З товаришами зараз поладнав.

Повідь—розлив, водопілля. Порозтаввали сніги, зійшла повідь.

Гурт—череда, табун, зів, стадо.

Гармидер—шарворок, розгардіяш, непорядок. Гармидер, галас. гаму гаї. Такий шарворок збили, що й годі! Ти-ж отаман наш, не дбаєш про нас, та вже-ж наше товариство, як розгардіяш.

Живчик—вітрогон, пустотливий, пустун.

Слідкувати.—стежити, слідити, пильнувати. Ми слідком за нею слідкували. Вона пильнує нілу ніч над ним.

Щільно—міцно, тісно. А зачепи двері, да щоб щільно.

Завзятий—запеклий, упертий. Наш отаман Гамалія, отаман завзятий. Запеклий ворог.

Кучугура—купа, грудка, куча. Кучугура і три оберемки.

Розчавити—роздушити. Розчавив таракана.

Радити—*совітувати, раяти*. Добре той радить, хто людей не звадить. Мені раjali, щоб я поїхав на три роки у Січ.

Зашарудіти—*зашамотіти, зашелестіти*. Зашаруділа машина. Жита зашамотіли.

77. Маківка.

Байка Є. ГРЕБІНКИ.

У лузі маківка весною зацвіла,
Промеж других квіток, як жаром червоніла;
До єї раз-у-раз літа бджола,
Бабок, метеликів над нею грає сила...
Пройшов день—два і з неї цвіт опав,
І маківка осиротіла;
Бджола на иншій квітці сіла,
Ту погань—метелів, мов-би лихий забрав.

87. Літня ніч.

Вірш С. РУДАНСЬКОГО.

Тече річка невеличка,
Гори підмиває.
А над річкою могила
Мохом поростає.
І в долині, край дороги,
Там хати біліють;
За хатами, коло ставу,
Сади зеленіють.

Нічка тиха, зорі світять;
Місяць впливає;
Туман встає по долині.
Село вповиває.
І сповилось село тихе,
Сном опочиває;
Лиш в одній іще хатині
Світло не згасає.

79. Муштрований кінь.

Опов. Данила МЛАКА.

I.

У нашій зеленій Буковині відбуваються славні ярмарки: на Петра в Чернівцях, на зімнього Миколи і Спаса в Сереті, на Михайла в Радівцях, на Івана у Сучаві, а в Садогурі то без ліку.

Кажуть раз до мене батько в осени якось:

— Знаєш що, сину?—на Михайла в Радівцях славний ярмарок: буває на товар і вівиці; пожену і я сього року хоть зо сто овечок на продаж. Я поїду на ярмарок, а ти доглядай господарства, синку; привчайся, що-бъ на своїм колись знав гадзувати.

— Добре, — кажу, — буду пильнувати, доглядати, самі побачете як мудро!

Вирядили батько чабанів з овечками, — а самі вже прощаються з сестрами і з ненькою. А сестри, як бджоли обступили їх: „мені, батечко, сее, а мені тее“... Бог знає, що там вигадують. А я знов своє: „мені красний кресак, черес широкий і пару пістолів“.

— Добре, диточки, бувайте здорові!...

Сів на мурого вірхівця, і полинув сердечний.—

Минула одна днина, друга і третя. Четвертої днини сестри такі нетерпеливі стали: вертяться, крутяться і робота їм не складно йде. Раз у раз лиш у віконце дивляться або на двір вибігають: стануть коло воріт та визирають, чи батько не їде...

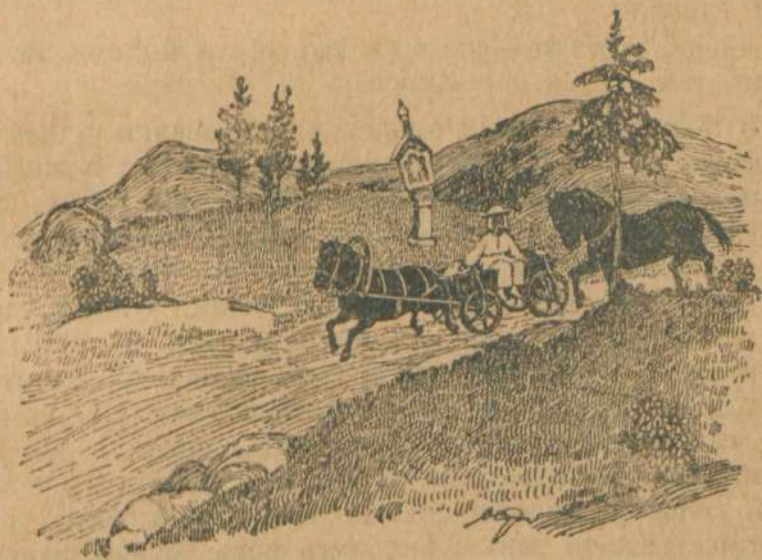
Сонце вже низче і низче хилилося, поцілувало високі смереки і лягло нічку проспати там за чорну-гору, де то, знаєте, славний Добуш гуляв... Корови за телятами ревуть, коні левадами скачуть, а овечки за городами блеють. Холодний вітрець долинами протягає, зівялі, жовті листочки навперед себе гонить, не заносить з полонини ні зіль запаху, ні жалосливої ноти вівчарової флюяри та трембіти... Чабани—гуцули з верховини, з полонин у села поспускалися, птичок не чувати: одні поніміли, други полетіли у краї далекі, де, як люде кажуть, Боже літо, коли у нас зима. Там на скалі береза зігнулася і сумне листечко у черемозі полоче, мабуть щось з ним розмовляє... На синім небі зірочка вечірня розгорілася самотня, мов та сирітка без сестриць, без дружечок

по безкрайому просторі блукає, та мов завзиває, що-б і други яснолички з'явилися... от і розсіялися вони небом густо, а там з-за горбочка вже і місяць з червоним своїм личком виглядає.

Така ясна нічка погідна, тільки холодна вже та сумна. Стоймо ми всі: я і ненька і сестрички біля воріт, виглядаємо батька.

Аж разом чуємо, що дуснув батіжок, коник з-далеку заїржав, і чеше, креше копитами.

Дивимось на дорогу: батько сидить на нашому мургім, а за ними біжить чорний кінь без їздця, а такий великий-великий, як змії, наш мургій то би йому й попід черево проліз.

Перехрестився я, тай думаю: з-відки той кінь узався?

Непокоюся, гадками перебираю... батько вже коло воріт скочили з коня і цілують нас, та розпитуються: „чи здорові, чи миром мої пташенята?—А гляньте но, яке я вам чудо привів!

— Та видимо: але як ви його, батенько, раздобули?

— В хаті вам розкажу, бо утомлений від дороги, кульбака надоїла,—сказали батько і самі у хату:

Ненька і сестри пішли за татом, а я шатнувся до коней. Бідна-ж моя голівко! мургій зайшов до стайні, а змія й друками не вихнеш. Буде треба стайню розбивати, погадав я

собі, та сьогодні ніколи. Завтра пораджу вже собі з тим, а цю ніч нехай велечезний гість на дворі перебуває. Приєднав я його на дворі до ясел, кинув зеленого пахучого сіна, тай шусть у хату, щоб, знаєте, розвідатись, звідки то батько ту кінську прочвару роздобули.

Уходжу до хати, а в хаті радість, гомін такий, що слова не розбиреш. Сестрички тішуться гостинцями, як малі діти: а мені не те на думці, мені в голові короводиться лиш той кінський змії, що для нього стайню разбивати треба.

— І тобі привіз я гостиня, мій сплнку,—кажуть до мене батько. А я мов не чую, так той змії мене розцікавив. Приступив я до батька, цілую руку і прошу їх, що-б про того коня нам оповіли.

— Добре, діточки,—сказали батько,—а ми мов до лавок прилипли, такі цікаві довідатися.

— В понеділок з-рана продав я мої овечки одному жидові з молдави, післав чабани наперед до дому, я сам пішов склепами гостинців вам покупувати. На самім ринку, виджу, таких людей купую стоїть, що аж чорно, а бубни гудять-гудять! Приблизився я туди, а там коні цисарські стоять рядами; великі, бачу, та що з того? один сліпий, другий кривий, а третій вже дуже старий видається. Тут їх вивели на розпродаж, а жидки, не дивляться навіть! Бачите, на Радівцях цисарські ремунди викохуються, там стайні як двори, а коней тих так вже вовки даглядають, що ну! До того-ж учені такі, що коли труба заголосить, то ступом ідуть, а зновже на іншій голос—навздогін летять. Як-же який з них калічає, або постаріється, то так і виведуть його: бубни загудять і купуй собі хто хоч. Подивився я на ті ряди, тай міркую: чи не добре-б було вимушрованого коня собі купити? Моє життя більше дорогами минає, до сідла, вже за слабий, на що маю старі кості так трусити? Такий кінь великого зросту ширше ступає, скоріше я де небудь ним заїду, ніж нашими гуцуляками. У кишені є, славити Бога, трохи гроша; попробую куплю. Провадять по ринку сього коня, що я його купив, сюди й туди! Дивлюся—ноги здорові! лиш на правім оці більмо. Трохи худенький та все здоровіше від наших. Подумав я собі: сього куплю, або жадного. Жиди зачали як на нього лиш десять—двадцять левів як на сміх давати: я вже і стерпіти не міг і крикнув на всю силу: сорок реньських, паночку!

— Все умовкло, бубни загуділи, мені коня в руки дали, і торг скінчився. От так то я, діточки, того коня роздобув. Дозирай його, синку,—кажуть батько до мене,—чеши його кожної днини, спізнаєш по часі, що такого бігунця-коня на цій нашій стороні не буде!

Скінчили батько свою історію, повечеряли ми разом, помолилися Богу, полягали спати уже пізно, а пробудилися такі з зорею. Берем, я і батько, в руки сокіри тай гайда до роботи: розбиваєм двері до стайні, вертемо, тешемо цілісеньку Вожу днинку. Поладнали, уже і двері готові, і кінь у стайні.

Доглядав я того коня, як ока в голові, а він з днини на днину усе кращій, повнійшій та гладшій робився, що аж любо було глянути.

Візочок венгерський, легкий, кований, шівшорка московська, а кінь бистрий, що вітри перегоняв-би.

Ото-ж і радість моя була, як бувало з батьком чи до Віжниць, чи до Косова за сілю чи до Коломиї поїдемо; як-то на нас люде дивляться, як кожний жид, кожний панок на нашого коня спозирає та прицмокує: купили-б, видно, та батькові і не згадуї про се.

II

Минула зима, минула і весна, і літечко Боже настало... Черемош шепоче радісно, бо поверх його ластівки шмигають... Лугами соловї цілу нічку заводять, чудно та чудно! Вітрець заносить з полонин любий запах з квіток та зіля. Бджілки літають та бренять. Зозуля там у гаю ще докувує, бузьки багнами та мочарами мандрують, худібка роскішно пасеться, а гуцульські флюяри та трембіти голосять далеко-далеко!..

Вже і Петрівка кінчиться, скрізь такої роботи, що і відотхнути нема коли.—Одного вечора кажуть до мене батько:

— Знаєш, Грицю, на Петра у Чернівцях славний ярмарок, там людей з цілого світу зходиться; треба нам наші воли полові продати, бо вже старіються. До того треба мені ще що інше купити. Допильнуй же мені добре коня, обізри шори і візочок: в суботу поїдемо, що б в понеділок на торзі бути.

— Добре, тату,—кажу, а сам то вже так тішуся, як мала дитина, бо, бачите, я не був ще ніколи в Чернівцях, та лиш

чув, що там такі церкви, будинки та двори пишні, що дивишся, дивишся тай надивиться годі. А тож вже і виглядаю той днина, коня годую вівсом, півшорки мащу. колеса в дьогтю купаю.

Прийшла субота, упряг я мого коника, виїхав на подвір'я, батько виходять, прощаються із всіма, а я скокнув з візочка, поцілував нені руку, із сестрами теж попрощався, сіли з батьком, кінь зібрав копитами, тай погнали ми як вітром.

У неділю рано перевіз нас порон чарез синій Прут; гір вже не видати, лиш хіба ген-ген далеко, сині і мрачні,—ледве їх спізнати, а тут лиш поле, вічне поле, і такого збіжак, що аж земля гнеться. Ото ж їдемо, село за селом минаючи, а в кінець доїхали до мосту—великого, переїхали його, і дивлюся: а перед очима вже і Чернівці.

Я з дворів і очей не зводжу, забув зовсім на візок та на коня: не раз зачепив в другий візок так дуже, що аж вісь заскрепіла і трохи не поламалася, а раз навіть батою по лицю дістав, що аж в очах потемніло. „В Чернівцях так, а у нас інакше“,—гадаю собі, та мовчу тихо.

Переїхали ми місто і стали на торговниці, а там люде звиваються як мурашки, такий шум, такий галас!—тільки того народу зійшлося. Воли наші були вже на торговниці, бо їх батько передом вирядили, а купці аж набиваються, так то раді їх купити, та батько були дуже богобоязливі і святкували неділеньку святу, як правдивий христіанин: одпустили купців, кажуть:

— Я в неділю не торгую, прийдете завтра та купите.

От і розішлися поволі купці. Дали батько юня на руки Якова, наймита щирого, а сами зо мною в місто.

Тут з корчми музика відзивається, купці з крамниць визирають, а червононосі перекупки таки не дають дороги перейти.

Аж тут—дивлюся, дивлюся і очам віри не даю: якісь звірі, якісь змії, що й на світі може не живуть, намальовані на полотні. Питаюся батька, що то за диво?—а вони мені кажуть:

— То бач, синку, у тій буді є такі звірі, що далеко з чужих краях живуть; я вже їх раз бачив.

— Таточку, голубчику, поведіть мене туди! Поведіть, я так рад би їх видіти!

— Добре, сину,—сказали; заплатили якомусь Італьяну, тай зі мною у середину.

Господи! як гляну: аж тут звіря—звіря такого різного та страшного, що аж волос тобі у гору здіймається; а все мабуть з далеких країв, бо зроду таких у нас не бачив: якісь леви, тигри, гієни, страшні та люті; був і ведмідь, та зовсім інший від того, що я в наших горах бачив. Тут знов якісь ящури велики та гадини довгі та гідки, а там птахи красно-пірі, а кричать, півкають, що слухати не мило. Довго роздивлявся я на ту страшну та чудну звірину, а далі вийшли ми звідтам, повечеряли в якийсь халабуді і лягли спати на наш візочок;—а в моїй голові все таки снуються то ті тигри та гієни, і у сні мене таки лякали.

Ледві зазоріло, вже і купці на наші волики,—бо, бачте дуже кохані були,—мов роєм обступили. Добру ціну давали,—батько не багато думали, ударили в руку, продали волики і всунули гроши в кишеню. А потому кажуть до мене:

— Упряжи-но, Грицю, нашого коня, проїдемо трохи—толока широка: не то у Віжниці, але і в Чернівцях будуть на нас люде здивляться!

Не кому було так два рази казати: такій рад з батькової думки, що загадали; хутко півшорку на коня вкладаю, насилаю орчиків, ліци в руки, тай вже прошу батька що-б сідали. Посідали, поїхали... толока широка і рівна є конем куди величатися.

А в Чернівцях стоїть все багато війська вселякого і піхота і кіннота. Як би на наше щастя, тої днини певна ціла кумпанія гусарів на тій толоці огляд робила.

Ідемо ми толокою, не знаємо нічого, а наш кінь нащурив вуха, мов-би якого вовка чув: спотикається; удариш батагом, а він мов у землю зарився, з місця не рушить. Затрубили труби, а наш кінь—як заїржав, давай просто на гусарів! Я стягаю його, так що аж руки омлівають і батагом чешу, а він все своє: жене на гусарів! Дігнав тай став з возиком таки самім ряді. Аж тепер ми спізнали, що то кінь муштрований, царський, научений до труб військових, то його і витігне до того війська, як вовка в ліс.

Що батько не налаялися та не гейкали, таки ні!—кінчак прикований, з місця не рушає...

А гусари сміються, дарма що на муштрі. А люде позбалилися зі всіх боків, собі сміються. От так, думаю, вчора ти дивився на кумедію, а ниньки на тебе ак на кумедію дивляться. Голівонько моя бідна! Клопоте-ж мій лихий; що ти діяти!? А тут старший наказав до штурму затрубити: гусари летять, а наш летить із ними, візочок скаче, мов скажений, землі не досягає, що й самі трохи не повелитаємо. Стануть гусари—і він стане, розбіжаться—і він з ними, а ми що клепаємо, що б'ємо—все пусто та дурно: він свого пильнує...

Що тут робити, кричи хочь до неба! Батько ледве дихають, а я так утомився, так ліци в руки в'їлися, що хороша мати Божа!..

Знов труби голосять, знов летимо на вздогін в гору та долину, таки на безголов'є! Вже і молимо, трохи не плачемо „станьте, панове, бійтеся Бога, у нас душі ледве стає!“—вони тільки сміються, та далі угоняють.

На наше щастя кінчилась та муштра. Гусари в місто, наш кінчак все-таки за ними: нема тої голови, на іншу дорогу його звернути, лиш до стайні біду не пустили. Заїржав кінчак жалко, обернувся і став такий млявий як дитина.

Так-то скінчилася наша Черновецька гірська вихвала отим муштрованим конем.

Погнівалися батько дуже на того коня, бо тільки вернулися ми на торговицю, а вже його продали за півдармо возиком і півшорками. Приїхали до міста по паньски, а вернулися до дому пішки, тай до того з оббитими боками...

Черес—*полоса* (шкурятяний, в якому носять гроши). *Паньський перелок*. Мав грошей два череси. Од спаса бери рукави за паса.

Смерек—*дерево*: європейська піхта.

Флюяра—*соніжка*, лудка вівчарна.

Трембіта—*музичний струмент цюцліс*: довга, біля 3-х метрів, дерев'яна лудка.

Кульбана—сідо Якій кінь, така й кульбака. Кінь знає му сідо долягає.

Короводитися—сирванися.

Склеп—крамниця.

Ремунд—бракований військовий кінь.

Лев або ренскій—австрійська монета.

Півшорна—частина шор.

Мочара—болото, вкрите зеленою травою, трасовина.

Лици—віжки.

80. Заповіт.

умру, то поховайте
Мене на могилі,
Пред степу широкого,
На Україні милій:
Об лани широкополі
І Дніпро і кручі

Було видно,—було чути,
Як реве ревучий!
І мене в семьї великій
В семьї вольній, новій,
Не забудьте помянути
Незлим тихим словом!

81. Верба та зірка.

Переклад з одмінами Б. ГРІНЧЕНКА.

Я знаю одну казку старовинну про хлопця і про дівчи-
ну, що в своєму житті йшли не збочивши до однієї мети. А
багато знайшлося-б з нас таких, що можуть те-ж саме про
це сказати?

Давно-давно в одній країні було страшне лихоліття. Війна лютувала по всьому краю, городи й села горіли, хліб у полі увесь витолочено й десятки тисяч людей загинули з шаблі, з голоду, у вигнанню і з страшних хвороб. Нічого тоді не видко й не чуть було—тільки зітхання та сльози та ридання, та пожарини та кров. Той, хто чого-небудь ще сподівався, упевнився, що не було вже й налії вирятуватися, бо настигли на країну біди великі, що ніколи не забуде їх пам'ять народня. Тоді багато людей тікало з рідного краю, де-яких у бран забрано, а де-які поховалися по лісах та по пущах, або вийшли у чужий край. Було так, що жінка не знала, де чоловік пробуває, брат сестру губив, батько й мати дітей своїх, і ніхто не знав, чи живі були його рідні, чи ні. А як уже запанувала згода і де-які, що живі позоставалися, до своїх поверталися, то виявилось, що кожне шукало когось і плакало не знаходячи. Багато тоді людей дивилося на свої хати-пустки, що нема тепер у них людей, серця любих, і питалося, тяжко сумуючи: „Чи не видко, не йде хто? Чи вже-ж ніхто не йде?“ і ото найбільш їм казано, що ніхто не йде. Але бувало й так, що здалека на шляху замріє курява, а з куряви тоді відрізнялися купки втікачів, що до своїх просятували. Тоді батьки й матері шукали своїх дітей і як що часом після довгої шуканини, знаходили, то радощам і впину не було, а лихо десь щезало. І знову швидко, мов з землі виростали хати, поля житами й пшеницями вкривалися і новий щасливіший час надходив після проминулого лихоліття.

Заведено тоді далеко у чужу землю двох маненьких дітей: хлопчика й дівчинку. Там їх узято до добрих людей. Минали літа, діти виростали, ніякого лиха не знаючи. Але хоч і гарно їм було жити, не могли ні гратися, ні співати, ні танцювати на чужині, бо серцем своїм завсігди були у рідному краї.

А як нарешті пройшли чуття, що у рідній землі вже згода і що всі, хто хоче, може туди до-дому вернутися, то дітям ще тяжче стало zostаватися на чужині, й вони почали проситися до-дому.

Чужі люде, що діти у них жили, усміхулися й сказали:

— До-дому хочете? От дурні діти, чи знаєте-ж ви, вам далеко треба йти? Аж чотиріста верстов!

— Нам це однаково,—одмовили діти,—нам аби тільки до-дому дійти.

— А хіба-ж ви у нас не дома?—це-ж вам рідний край ваш! Єсть тут вам що спити, що ззісти і в чому хороше походити і хата у вас гарна, і у людей ви у добрих, що вас щирим серцем люблять. Чого-ж вам ще треба?

— Еге, це все так,—сказали діти,—але ми хочемо вернутися до-дому.

— Та у вас дома тепер великі недостатки. Там ви будете жити у вбожестві, спатимете долі, доведеться самий хліб сухий їсти, та й того може ще не буде, житимете у куріні з голодом та з холодом. Ваш батько й мати, брати й сестри і всі ваші друзі давно повмірали; шукатимете сліду їхнього, а замість того тільки слід вовчий знайдете, бо там уже вовки бігають, де стояла колись ваша хата,

— Еге,—сказали діти,—але ми все-ж хочемо вернутися до-дому.

— Але-ж десять літ минуло, як вас узято відтіля. Тоді ви були ще маненькими, нерозумними дітьми—братові п'ять, а сестрі чотирі роки було. Тепер вам п'ятнадцять і чотирнадцять років і ви ще мало світ знаєте. Ви усе забули,—не то шлях туди, а й батька, й матір ваших, а вони так саме вас забули.

— Еге, але ми все-ж хочемо до-дому вернутися,—одмовили діти.

— Хто ж вам шлях туди покаже?

— Я пам'ятаю,—сказав хлпець,—що на нашому дворі стоїть велика верба, а на ній уранці соловейко співає.

— А я згадую,—додала дівчинка,—що увечері крізь листя тієї верби сяє ясна зірочка.

— От дурні діти!—сказали добрі люде,—нерозумне ваше бажання і тільки занапастить вас. І вони заборонили дітям навіть думати про це. Але що більш їм заборонювано, то частіш діти думали про те, як-би вернутися до-дому—і це зовсім не з того, що неслухняні вони були, а тим, що думка ця не виходила у них з голови. Нарешті, одр'єї місяшної ночі, як хлпець за думками своїми не міг і очей ступити, він обіз-вався до сестри.

— Ти спиш?

— Ні, сказала вона, мені не спиться: я думаю про наш рідний край.

— І я, каже хлопець.— Давай повстаємо, поз'язуємо свою одежу у вузол та й утечемо відціля. Мені здається, немов щось раз-у-раз каже у моему серці: „іди до-дому! іди до-дому!“

— Еге, ходим! Згодилась дівчинка, і вони тихенько вийшли.

Ніч була гарна й місяць ясно світив їм на шляхи й на стежки. Мовчки йшли вони кілька часу.

— Знаєш що, братіку,— каже дівчинка,— боюся я, що не потрамимо ми до-дому.

— А ми все йтимемо на південь—там наша хата; та й ще у нас є признака: як побачимо у дворі вербу, а поміж лісьям у неї ясно зірочка блищить, тоді ми й пізнаємо свою хату.

І ото вони жваво й сміливо йшли все далі. Хлопець вирізав собі добру палицю з молодого дубка, щоб у пригоді оборонити сестру й себе. Але їм не трапилось ніякої пригоди.

Через кілька день прийшли вони на розпутьтя.—там два шляхи розходилися на два боки. Тут вони зупинилися, не знаючи, яким шляхом простувати. Коли це на шляху ліворуч заспівало двоє маненьких пташок.

Ходім,— каже брат:— оце наш шлях, бо там пташки щебечуть.

— Еге,— сказала сестра,— ходім.

І вони пішли тим шляхом, а пташки тим часом почали попередку їх з гілки на гілку перелітати, немов дорогу їм показуючи. Діти йшли за ними, годувалися вони овочем лісовим та ягідми, пили з криниць воду чисту, а вночі спали на м'якій траві. Дуже їм дивно було, що де вони не стануть удень, там собі й їсти знайдуть, увечері завжди траплялось їм таке місце, де могли вони одпочити. І так вони йшли все далі.

Нарешті дівчинка почала приставати.

— Коли-ж ми почнемо нашу вербу шукати?—спитала вона у брата.

— А тоді тільки, як почуємо круг себе людей, що тією-ж мовою розмовляють, що нею до нас батько й мати говорили,— каже брат.

І знову вони йшли усе далі на південь; літо вже минало, і в лісі робилося трохи холодно.

— Чи не видно нашої верби?—спитала дівчинка.

— Ні, ще,—одмовив хлопець.

Країна, що по ній вони йшли, почала одмінятися. То йшли вони лісами й болотами, а тепер простяглися перед ними степи, забовваніли могили, а іноді й гори, заблищали ріки.

— Як-же ми перейдемо через ці круті гори?—питається дівчинка.

— Я перенесу тебе,—каже хлопець. І він переносив її через гори.

— Як ми перейдемо через ці бистрі ріки?—знову питається дівчинка.

— Ми перейдемо човном,—каже хлопець. І він перевозив її через ріки, бо тільки вони прийдуть до якої річки, усюди край берега єсть човен, немов назмарошки хто їм покинув. Але через де-які ріки брат і сестра пливли у плин і перепливали їх легко, бо надія побачити край рідний допомагала їм.

Одного разу так їм було, що йшли вони не одпочиваючи усесь день і дуже втомилися. Увечері підійшли вони до одиної хатки, що на пожарині її тільки що зроблено, ще й не обмазано. На дворі хлоп'я мило огірки.

— Чи не дав-би ти нам хоч одного огірочка?—спитався хлопець.

— Авже-ж,—ідіть у хату,—каже хлоп'я,—мама дадуть вам попоїсти.

Тільки почув це брат, кинувся до хлоп'яти, обняв малого, почав цілувати його й заплакав з радощів.

— Чого ти так зрадив, братику?—питається дівчинка.

— Як-же мені не радіти?—каже хлопець.—Адже це хлоп'я говорить тією мовою, що й наші батько й мати. Тепер ми почнемо шукати нашу вербу й зірочку.

Тоді вони увійшли у хату й люде ласкаво їх привітали й спиталися їх, відкіля вони йдуть.

— Ми вертаємося з чужого краю й шукаємо свою рідну хату; але у нас є тільки одна признака: що у нас у дворі стоїть велика верба, і вранці на ній співа соловейко, а у вечері крізь її листя миготить ясна зірочка.

— Відолашні діти!—сказали добрі люде, жаліючи їх.— На землі ростуть тисячі великих верб, а на небі сяють тисячі зірок. Чи то-ж можна, щоб проміж тими тисячами верб і зірок ви знайшли те, що вам треба?

— Якось-то буде—сказали хлопець і дівчина.—Адже-ж знайшли ми рідну країну то може знайдемо і рідну хату.

— Наш рідний край великий!... казали люде, головами похитуючи.

— Що буде, те-й буде,—одказав хлопець. І вони подякували господареві і господині та й пішли далі.

Тепер їм уже не диводилось ідучи лісовими ягідьми живитися і по лісах почувати. Вони йшли од однієї оселі до другої і хоч великі цустирі розлягались проміж людськими житлами і скрізь видко було велике вбожество, їм таки усюди було де притулитися й попоїсти у добрих людей, що приймали їх жаліючи. Але-ж верби і зірочки вони досі не знаходили. Вони йшли од хати до хати і шукали їх і багато бачили верб і зірок, та все це були не ті, що вони шукали.

— Ох, зітхнула дівчина, наш рідний край такий великий, а ми ще такі малі! Ніколи не найдемо ми своєї рідної хати.

— Аби ми вірили, що найдемо,—то й побачимо свою зірочку,—сказав брат.—Треба тільки вірити.

— Це правда, правда—сказала дівчинка. Вона-бо звичайно завсїгди згоджувалася з братом. І ото, повні надій, ішли вони далі.

Так проминув уже рік з того часу, як вони пішли.

Нарешті, одного разу, ввечері вони підійшли до одинової селитьби. То було перед Великоднем, як на деревах уже порозвивалося найперше листя.

Як увійшли вони у двір, то побачили серед двору вербу велику з рясним верхівіттям молодолістим, а крізь те листя сяла блискуча зірочка вечірня—найбільша й найясніша проміж усіма.

— Се наша верба!—крукнув хлопець.

— Се наша зірочка!—додала дівчинка.

І вони заплакали з радощів.

Ось загорода, що тато у неї воли загонили,—каже хлопець, немов пригадуючи щось.

— А це наш колодязь, що з його мати воду брали, говорить дівчинка.

— Глянь, ондечки під вербою стоять два маленьких хрести. Що се значить?— промовив хлопець.

— Мені страшно увійти у хату, — сказала дівчинка, — а що як наших татка й мами нема вже й на світі, або вони не пізнають нас! Увійди ти спершу, братіку!

— Послухаємо уперед під вікном, — каже хлопець, а серце у його так і тремтить у грудях.

А в хаті сидів пристарілий уже чоловік з своєю жінкою, але видко було, що не літа, а горе й недостатки завчасу постаріли його.

— Ось і Великдень надходе, — каже чоловік жінці: — у цей день усім смутним Бог радість посилає, а нам нівідкіль радості сподіватися. Усіх наших чотирьох дітей нема; двоє сплять у ями під вербою, а двох у ворожу землю узято і мабуть вони вже ніколи не вернуться до нас. Ой, тяжко старітися одним!

— Може коли й повернуться наші діти. А скільки літ було-б старшим дітям, якби вони були живі? — сказала жінка.

— Хлопцеві було-б тепер шіснадцять, дівчині п'ятнадцять років, — каже він. — Мабуть не заслужили ми в Бога такого щастя, щоб коли-небудь бачити свої любі діти.

Тільки він це сказав, аж відчинилися двері, і в хату увійшли хлопець і дівчинка. Вони сказали, що йдуть здалека і прохали дати їм шматок хліба.

— Ідть ближче, діти, — каже батько: — і переночуйте у нас. — Ох, такі були-б тепер і наші старші діти.

— Глянь, — говорить жінка, — які гарні діти. Ох, були-би й наші такі, як-би були живі й були з нами.

І кажучи це, бідолашні батько і мати гірко заплакали. Тоді діти вже не втерпіли більш. Плачучи кинулись вони на шию батькові й матері й скрикнули:

— Хіба ви нас не пізнаєте? Адже ми ваші діти, що вернулися до вас із чужої землі.

Батько з матіррю обняли дітей і не знали, що сказати з радості.

Діти розказали їм про все, що вони зазнали з того часу, як їх у бран узято, а батько й мати й собі розповідали їм, як вони пережили увесь цей час і хоч їм усім довелось зазнати дуже багато горя, але тепер, здавалось, те горе зовсім забувалось і на радість обернулось. Залюбки дививсь батько на дужі руки синові, а мати втішалася темним волоссям доччиним і хто-й зна, якого разу вже знову починала цілувати її щоки рожеві.

— Ходім, подивимось на вербу і на зірочку,—сказав хлопець. Глянь, сестричко, під нею спочивають наші маненькі братик і сестричка.

— Не судилося нам їх побачити,—промовила сестра.— Та будемо любити їх і не бачивши.

— Се правда,—сказав хлопець.— А подивись, як крізь листя ясно сяє на небі зірочка! Тепер, сестричко, ми вже не підемо далі!

— Діти мої милі, діти мої любі,—каже батько: життя людське на землі—то єсть повсякчасне прямування до мети довічної. Ідть же уперед, прямуйте завсігди до довічної мети! Ви йшли нехибно наперед—хай-же далі так буде у вашому житті. Ви поривалися до верби, що вам рідний край ваш визначала, — хай-же вона по-вік вічний нагадує вам, як треба любити свій рідний край. Ви поривалися до зірки, — вона визнача життя довічне. Хай-же вона по-вік ясно вам світить!

Лихоліття—горе, тяжкі часи, біда. Розказали кобзарі нам про війни і чвари, про тяжке лихоліття, про люті карі.

Упевнитися—переконатися, досвідчитися. З того я упевнився, що ти мене не кинув. Я в цьому переконався. Перемогала свій жаль, як тільки могла, аби люде не досвідчились.

Бран—полон, неволя. Села палили, людей у бран брали.

Простувати—примувати, іти просто. Хто простує, той дома не ночує. Товариство на Січ прямувало.

Вплив—зупин, перестан, перерва. Робить без вини. Гуля собі, неча йому на світі зупину. Без перестану я о тім думаю.

Тралити—*попасти, влучити*. Його в ступі не потрапиш. Коли б'є, то вже влучає.

Завчасу—*загоді, заздалегідь*. Гляди-ж, прихось загоді. Готовили заздалегідь багато всякого снаряду.

Нех бний—*непохитливий, непомиловий*. Я за правду, за нехобну буду Бога прославляти.

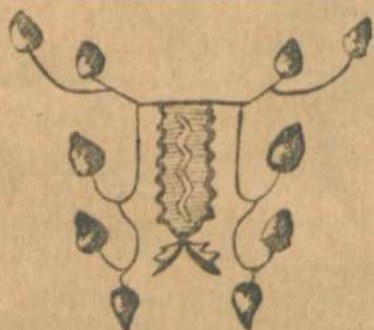
Визначати—*означати, позначати*. Границю визначив.

Нарешті—*накінець, наслідок, наостанку*. Нарешті пін Кирика ударив кулаком у стіну. Може-б я ще здужав наостанку віку вам заграти.

Повсякчасний—*шоденний, завсідній*. Зрушили завсідній спокій життя.

Забовваніти—*замалчити, ледве видко*. Де-де забовваніли і люде.

Приказки: *Лучше на родині кістками полати, ніж на чужині слави нажити. Хто свій край забуває, того Бог карає.*

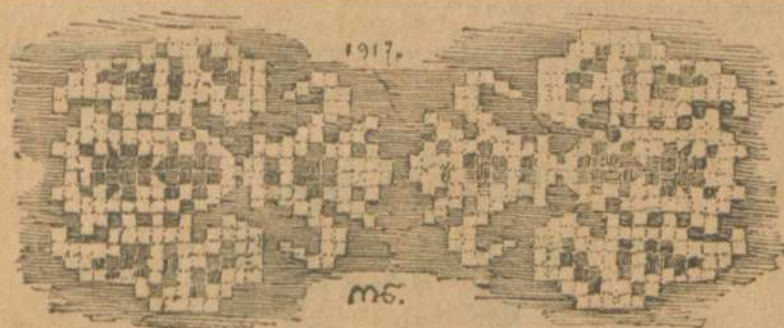

82. Смерть козака.

Народня пісня.

Ой на горі вогонь горить,	Та біжи, коню, дорогою,
А в долині козак лежить.	Степовою, широкою.
Накрив очі китайкою,	Щоб татари не піймали,
Заслугою козацькою.	Сіделечка не здіймали.
Що в головах ворон кряче,	Сіделечка золотого,
А в ніженьках коник плаче.	З тебе, коня вороного,

Як прибїжиш під ворота,   А де-ж мій син молоденький?²
Стукни, грякни біля плота.   „Та не плач, мати, не журися,
Вийде сестра—рознуздає,   Та вже твій син ожинився,
Вийде мати—розпитає: Та взяв собі паняночку,
— „Ой, коню мій вороненький, В чистім полі земляночку“.

83. Ведмежий суд.

Байка В. ГРЕБІНКИ.

Лисичка подала у суд таку бумагу:
Що бачила вона, як попелястий віл
На панській винниці пив, як мошеник, брагу,
Ів сіно, і овес, і сіль.

Суддею був Ведмідь, вовки були підсудки.
Давай вони його по своєму судить—
Трохи не цілі сутки!

„Як можна гріх такий зробіть?
Воно було-б зовсім не диво.
Коли-б він їв собі м'ясиво“.

Ведмідь сердито став ревіть.
— „А то він сіно їв!“ вовки заявили,
Віл щось почав був говорить,
Та судді річ його спочатку перебили.
Бо він ситенький був—і так опредїлили
І приказали записать:

„Понеже він признався, попелястий,
Що він їв сіно, сіль, овес і всякі сласти,
Так за такі гріхи його четвертувать
І м'ясо розідрать судням на рівні часті,
Лисичці-ж ратиці оддать“.

Четвертувати—покарати на смерть, розсікти тіло на чотири частини
Ратиця—кописто, ракотниця.

Приказки: Коза з бовком тлалася; тільки шкура зосталася.

84. Два брати

Оповід. О СТОРОЖЕНКО.

У багатого пана було двоє синів. За життя вітця то жили вони вкупі; як батько помер, то сини поділились худобою, поженились і сами стали жити панами. Старшому Бог у всім помагає: посіє пшеницю, то вона виросте заввишки чоловіка і по корцеві з копи зерна дасть; а у меншого—або виб'є, або і не вродиться. Старший брат і гадки собі не давав, лежить та загребує гроші лопатою: усе йому Бог дає; а менший працює, як риба об кригу побивається, а нічого не вдіє, ні в чім йому талану. Все спродав, що в нього було: і ріллю, і гаї, і так знищив, що нема у нього ні одежини, ні шматка хліба. Голодна дівтора голосить, а він з жінкою сидить та плаче. Плакав, плакав, а далі й просить свого янгола-хранителя: „Змилуйся, — каже, — хоч ти надо мною! Полети до Господа та вимолі мені з діточками хоч по шматочку хліба!“ — „Добре“, — каже Бог, — „нехай-же він іде до старшого брата і по-

просить хліба; як не дасть, то нехай з ним так згодиться: щоб тільки те зерно для меншого лишилось, котре впаде йому в постолі, як він у старшого молотити стане“.

Прийшов менший брат до старшого, а той сидить на дворі коло хати такий гладкий та ситий, сказано — багатий: тільки вздрів свого брата, зараз встав і сховався в будинок. Через яку там годину висилає спитати, чого братові треба? От менший і каже: „Прийшов до брата просити хліба собі і діткам своїм“. А старший брат вибіг на ганок та й крикнув. „Женить його з двору!“ Молодший знов просить: „Братіку мій, дай мені хоч молотити у тебе“, — „Не дам“, — каже старший, — „який з тебе молотильник? Ти мені тільки понівечив пшеницю!“ — „Ну, як так, — каже менший, — то нехай тільки те-зерно буде мое, яке попаде в мої постолі!“ Старший брат засміявся та й каже: „Добре, дайте йому молотити з тої стирти, що затекла й миші поточили!“.

Молотив бідолаха цілісінький день: увечорі роззувся, дивиться — в постолі тільки два зерна. На другий день молотив, — приніс три зерняточка, на третій — чотири; що-дня прибувало тільки по одному зернятку. Отак сердега молотив цілу зіму, а намолотив з пригоршню зерна.

Вернувся до-дому: жінка з дітьми вийшла на-зустріч і не пізнала сердечного: від праці висох, змарнів, аж очі йому в лобі позападали і так ослаб, що ледве до своєї хати праволікся. Голодні діти обетупили батька, а він їм показує пригоршню пшениці, що вимолотив — тільки сльози капають на неї. „Вачите, діточки, — каже, — більше сліз витекло і трудового поту, як тих зернят що для вас намолотив; сльозами-ж, — каже, — нікого не нагодуєш, а від труду та поту ніхто не сидів голодний, тільки я з вами, мої безталанні діточки!“ Далі й каже янголові свому: „Що-ж мені на світі зробити з цією пшеницею: змолоти та й спекти, то й одному їсти нема що!“ Полетів янгол до Бога та й питає: „Що робити молодшому братові з пшеницею, що вимолотив?“ — „Нехай, — каже Бог, — попросить у брата землі, та й посіє“.

Знову пішов менший брат до старшого. „А чого тобі треба? — пита старший, — чи не хотілось ще молотити?“ — „Ні, — каже молодший, — прийшов до тебе просити землиці, щоб посіяти ту пшеницю, що з ласки твоєї намолотив“. „А багато намолотив?“ — пита старший. „Ось скільки“, — каже менший

і показує йому ту пригорошню. „Добре“— каже старший, а сам регочеться, аж за живіт береться,— дам тобі землі, скільки душі твоєї завгодно. Іди-же у царину, там є лан на корців з десять, а може й більше буде: то коли вистаче тої пшениці, то хоч цілий засівай, нехай тобі Бог помагає!“.

Подякував менший брат старшому, пішов собі до того лану та й почав сіяти. Сіє та й сіє, відкіля то у Господа пшениця береться, як дощ шумить. Ціліснійкий день сіяв, аж поки лану не засіяв, ще й осталося з пригорщу, стільки скільки й було. Так вже, бачите, дав йому Бог милосердний.

— „А що?“—спитав старший брат, побачивши меншого, — чи стало тобі лану?“ А сам сміється. „Ні, не стало,— каже менший,— ось скільки ще осталося пшениці“. Поїхав старший на царину, аж справді цілий лан сасіяний і заволочений. „Що-ж воно за причина з того?“— подумав собі та й каже:— Побачимо, який з сього буде квас?“.

Незабавком виїшла пшениця така густа та рясна, як щітка— аж весело глянути на неї; а та, що на лану старшого брата, ледве з землі вилазить, жовта й позакручувалася. Завидно стало старшому братові, от він і каже: „Ні, вже вибачай, брате, не віддам тобі лану, бери мій!“

Нічого робити меншому, прийшов до-дому та плаче. Полетів янгол до Бога. „Так і так“, каже, „старший брат кривдить молодшого; що звелиш робити бідоласі?“ А Бог і каже: „Нехай бере братів лан, а сей я градом виб'ю“.

Недовго і тишився старший брат відобраним ланом: набігла хмарка, як учистить град, мов куряче яйце, всю пшеницю до стебла вибив. Розсердився старший брат. „Се“, каже, „ти мені таке нещастя приніс: зроду сього зі мною не було; не хочу твого лану, я свій назад беру“. Знов заплакав менший брат і знов полетів янгол до Бога за порадою, а Бог і каже: „Нехай не журиться! Я зроблю його лан таким, як був“.

Послав Господь хмарку на витолочений лан, вона його теплими дощами скрапляє і вкриває по холодних зорях і вітерцем продуває, стереже його, пестить, як рідна мати свою дитину. У Бога, кажуть, усе за дверима. Та й от звідки і взялося: і пшениця розрослась і заколосилась на-вдивовижу,

З тої пори перевернулося щастя братів. Менший став багатіти, а старший все стратив і прийшов до меншого голод-

ний і холодний за шматком хліба. Менший прийняв його, як брата рідного, бо знав сам на своєму віку великої бідноти та нужди—наділив його землею, скотиною, поставив йому хату, а сам ще багатший та щасливіший став.

Гадна—думка, мисля. Що хатка, то няша гадка. Рукою захвем (на молитві), а думкою скрізь літаем. Мислі до суду не позивають.

Талан—доля, щастя, фортуна. Не то талан, що лежить, а то, що біжить. Нема йому щастя-долі. Я Бога молила, щоб моему казаченьку фортуна служила.

Понівечити—понищити, погубити, збавити. Усяке садиво понівечило градом. Запаски мої найкращі погубили. Силу втратила, здоров'я збавила.

Кривдити—образити, зобідити. Хто кривдить людей, той кривдить своїх дітей. Коли кого образив, то перепрошаю. Як же ти міг так зобідити чоловіка?

Приказки: Кому добре—той співає, кому зле—той плаче... Тоді чоловік весело співає, як п'ятериком погоняє. Слбий з дужим не борись, юлий з багатим не дружись. Чужа кривда боком вилазить. Лучче кривду терпіти, як кривду чинити. В нещастю нема ні брата, ні свата.

85. Ялинка.

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.

Музика, сміх, веселий гомін.
Влищить ялинка вся в огнях.
Далеких літ солодкий спомин

В старших палає у очах;
А дітвора стриба, пурхає,
Мов рій метеликів прудких,

І гомонить, і коливає
У хвилях радісних, живих.
Між неї зряжена на диво,
Стоїть ялиночка рясна
І віти звисла звабливо
З ваги тих ласопів вона.
І вся горить вона огнями,
І сниться їй останній сон:
І рідний бір з його снігами,

І блиск кришталювих короп,
Міцних владик глухої пущі,
І весь її короткий вік
По час, коли із петрів гущі
Ї сюди взяв чоловік.—
Останні мрії чарівничі...
Ще мить одна—і обнесуть
Ї усю, погасять свічі
І мертву геть десь зашпурнуть.

МБ 97р

86. Ялинка.

Казка Андерсена. Переклав М. СТАРИЦЬКИЙ.

На полі геть в однім борі росла собі гарнесенька маленька ялиночка. Стояла вона на краснім моріжку; воздуху було досить, сонечко ogrівало зусюди, а навколо багато росло підстарших і старших подружок—ялинок та сосен. Так отій ялиночці бажалося так нетерпляче підрости та підбільшати! Чи до теплого сонечка, чи до ласкавого повітря—звертала вона мало уваги; байдуже було їй і до діток селянських, що було так весело навколо неї гомонять та скакають, як коли прибігали у ліс по суніці. Часто було назбирають вони суніць тих повнісінький глечик, та й посідають під ялинкою, кажучи: „Гляньте! яка бо гарна отся малесенька!“ А вона-ж сього слова й знести не приміла. От на другий рік підбільшала вона на цілий парост, а на тамтої ще на один; то завжди у тих ялин так робиться, що скільки паростів, стільки, мовляв, і років прожило дерево.

„Ох, коли-то я вже буду таким великим деревом, як другі!“ зітхало деревце манесеньке. „Як-би розкинулась тоді я своїми вітами широко-широко, та з високостей позирала-б верхів'ями своїми на світ той далеко навколо! Птаство мостило-б гніздечка по моїх гідлях, а в вітер і я-б змогла тоді так пишно та гордо, як другі, хитать головою!“

А як стала зима і услав геть усе білий-білий та яскравий епіжок, то зайко було перескочить ялинку легесенько, та й сяде під нею. Ох, як-же їй те було прикро! Але минуло дві зими, і на третю деревце так угору підбилося, що зайко мусів обігати його навколо. „О! зростати, більшати й висшати—нема над се кращого в світі!“ воно думало. В-осени було завжди у ліс наїздить тих дроворубів, і рубають вони де-які з найбільших дерев; що-року бачила се молода ялиночка, що вже піросла геть до волі, та було так тріпоче з перестрашу, як ото падали ті великі роскішні дерева з гуком та грюком на землю! Обтинали їм геть усі віти, і вони обголені, як цівки, простягались-лежали: не пізнати було, де й краса ділася! Потім їх на колеса ложили, і коні вивозили з ліса.

Куди-ж пак завозили їх, і що з ними діялось? На проведені ото, як прилітали ластівки та лелеки, питалась їх ялиночка: „Чи не знаєте ви, куди повезли ті дерева, чи не спотикали часом?“

Ластівки-ж нічого не знали, а лелека подивилась так думно, кивнула головою та й каже:— „Ет! кому й знати: ми здибали, летячи до Єгипта, багато нових кораблів; на їх стояли щогли, такі тарні та величні; от-ті пак на мою думку й були з ялового дерева, бо пахли бором“. „Ох, коли вже то я доросту, щоб по тому морю гуляти! А скажіть-но, будь ласка, що-ж се такого за море й яке воно?“— „Ет! дуже довго з тобою розказувати про се!“ заклекотіла лелека та й полинула геть. „Радій з молодости своєї!“ казали їй соняшні проміні;— „радій з свого здорового зросту, радій з життя молодого, що в тобі розквітає!“ І вітер цілував деревце, а роса кропляла його сльозами; але-ж не тямилу сього нерозумне!

От настали й свята Різдвяні; почали й маленькі деревця рубатись, молодші і менші навіть за нашу ялинку, що не мала ні супокою, ні спочиву за своїми бажаннями, аби ото вирватись з лісу. У сих молоденьких ялинок гіллок не обтинали, а так прямо і клали їх на вози, а коні й вивозили з лісу.— „Куди везуть їх?“ питалась ялиночка,— вони-ж не більші за мене, а он те, так ще далеко і менше! Чому не обтинають їм гіллок? Куди вони йдуть?“— „А ми знаємо,“ цвірінькали горобці: „ми були в місті і зазирали по вікнах! Ми знаємо, куди вони йдуть. Світе! які їх тривають пишноти, що й ні здумати, ні згадати. Ми через вікна дивились і бачили, як вони красують по теплих панських покоях, а повбирані які. Господи! На їх висіли яблука золотисті, цукерки, пундики, забавки, цяцьки,—а свічечок тих, наче зірок миготіло.“ „А дали?“ допитувалася ялинка і тріпотіла своїми вітами: „а дали? що-ж потім ставалося з ними?“ „Не бачили вже ми більше... Але як-же то було пишно!“

— „Невже й мене виведе моя доленька на ту дорогу?“ раділа ялинка. „Се ще краще, ніж на морі плавати.“

— „Радій нами,—казало повітря й ясне сонечко,—радій молодістю своєю та волею.“ Але вона радіти своїм рідним і в гадці не клала: одно—росла та росла, літо і зиму стояла вона все в своїм убранні зеленім-зеленім; люде, дивлячись на неї, казали: „от красиве дерево!“

Прийшли ото Різдвяні святки; Її на сам перед і зрубали. Сокира глибоко врубалась у цівку: застогнала ялинка і впала на землю непритомною з страшного болю. Тепер одумалась ялинка тільки тоді, як опинилась уже на якімсь дво-

рищі; чує—чоловік якийсь каже: „Ось де найкраще гільце! Ми його і візьмемо!“

От, прийшло двох лакеїх—та такі повбирані, і перенесли ту ялинку до гарної великої світлиці. Встромили нашу ялинку в великого кадоба й піском засипали вщерть: але ніхто й пізнати не міг, що то кадіб, бо його чисто завинули у зелену тканину, та й поставили ще на великого пестрявого килима. Ох, як-же то тріпотіло гільце! Що-то буде далі? Коли се прислужниці й панночки почали її прибірати. На її віти порозкидали вони кілька кубелець з колірового папіру, кожне кубелечко було повнісіньке цукерок, а по гілlochках понавішували золотих горіхів та яблук—немов вони й справді росли тамоньки, повсюду-ж між ними визирали свічечки і лихтарики, білі, сині, червоні. В зеленині ще висіли ляльки, мовлявби ті люде живі, що ялинка й зроду такого не бачила; а на самім шпилечку красувала з золотого паперу зоря. Сказано вже—краса.

— „Сьогодні ввечері“, гомоніли всі: „усе се засяє!“

„Ох!“ думало гільце: „коли-б вже вечір той швидче! Коли-б уже свічечки ті запалювали! А за тим що? Чи-ж придуть з бору дерева на мене дивитись? Чи-ж налетять під вікна горобчики? Чи зостанусь я тут літо і зіму у таким святковім убранні?“

А се й свічечки запалили. Світе-Боже! Що-ж то за блеск, за пишности! Ялинка з радощів так затріпала своїми вітами, що в одному місці торкнулась до свічечки зеленою барвою, та й спалахнула.—„Крий Боже! Рятуйте!“ крикнули панночки і погасили мерщій полум'я. Зареклась тоді ялиночка більш і разу трепотіти: і набралася страху—Господи! Так уже пильнує ті оздоби, аби не стратити жалної, так ото... А се-як одчиняться двері, а дівтора як суне раптом на гільце,—трохи не перекинула, так пані і пантрували за ними. На мить од нестяму аж занімала дрібнота, але тільки на мить; за хвилину усе загомоніло, загоготіло, ходором заходило. Навкруги святкового гільця почали танцювати діти, і зривали один по одному з гільцевих подарунків. „Що се вони роблять?“ думала ялинка. „Що-то буде ще далі?“—А далі свічечки догоріли, їх зараз погасили, щоб не було пожежі, а дівторі дозволили й гільце розібрати. І мати моя! Як кинулась юрба на ялинку, то аж галуззя їй затріщало! І як-би часом не була

вона шпидем своїм та зорею до стелі привязана, то лежала-б долі.

Діти ще який час танцювали з своїми дивозними забавками, а на ялинку ніхто не звертав вже й уваги. Тільки й підійшла до неї стара нянька, та й то, аби подивитись між гілля, чи не лишилося там якого яблука або фіги. Вранці прийшовъ до світлиці лакей з дівчиною.

„От-от! прибиратимуть зараз!“ подумала ялинка. Але вони взяли, та й поволочили її по сходах геть із світлиці, аж у самий закуток на горіщі; та там і пхнули у такі суточки та темряву, що й світу Божого не було видно. „Що-ж би се й до чого?“ думала ялинка. „Що-ж мені тут чинити-робити? Чи-ж тут і почувеш що?“ І вона схилилась до стелі та все ото дума, та дума. А часу на се було досить; збігали дні і ночі, а до неї хоч-би хто навідався: як часом хто і приходив, то хіба аби скриню яку в куток поставити. Тепер уже гільце те святкове було зовсім затасоване; здавалось, про нього закинули й гадки.

„Тепер на дворі зима“, думало дерево: земля мерзла і вкрита геть снігом, для того людям і не можна мене посадити: от я і мушу тут у закутку до весни тривати. А все гаразд-вигадано. Таки пак добрі ті люде! Як би тільки тут не так темно, та не так сумно! Хоч-би зайко манесенький!.. Ох, як-же то було любо там, у рідному лісі: сніг, було, вкрив тебе білесенько, і зайки вистрибують поруч.. часом було якій перестрибне й через мене, як тоді се мене драгувало! А тепероньки тут на самоті—так сумно, Господи! „Ні, ні!“ писнула мишка і вилізла геть, а се.. прибігла й друга. Понюхали вони ялинку і почали між гіллям нишпорити.—„Ну, та й мороз з очима!“ мишки пищали: „коли-б він сюди не приходив, було-б добре! Чи правда, ялино стара?“—„Я не стара,“ сказала ялинка: „Є багато старших од мене!“ „Звідки ти вирвалась і що ти знаєш?“ питали мишки: вони, бач, були дуже цікаві.—„А ну розкажи нам про найкращу у світі країну, Чи ти була таменьки? Чи ти-ж пак була у коморі, де сирі лежать на полиці, а шинки висять на стелі, де на лої танцюють, і куди входиш кощавим, а виходиш товстим?“—„Сього я не знаю!“ каже ялинка, „але я знаю ліс, де пташки щебечуть, а сонечко сає!“ І вона розказала їм все, про свої літа молоденькі, а мишки перше такого й зроду не чули, та

так слухають, а далі... „Ні-бо!“ кажуть, „багато ти в світі бачила! Сказано,—була вже щасливою!“—„Я-б то?“ спиталась ялинка, та й замислилась і сама над тим, що казала: „так, справді, то були веселі часи!“ Далі вона розказала і про вечір святковий, коли вона вбрана була у свічечки та цукерки.

— „Матінко!“ пискотіли мишки—„якою-ж щасливою була ти, ялино стара!“—„І не думала бути старою!“ одрізала ялинка: „мене торішньої зими тільки й з лісу вивезли!“—„Як-же ти гарно розкажеш“, додали мишки.

От другої ночі прибігли вони з чотирма іншими ще—і всі пак слухали, про що розказувала ялинка; і чим більше розказувала вона, тим ясніше спогадувала усе своє красне минуле: „Ох були то втішні веселі часи! Але, вони вернуться ще.“

На третю ніч позбігалось їх такого!... а в неділю навіть і пацюків двох припленталось; але сим не прийшла до вподоби та казочка, а се засмутило і мишок, так що й вони уже годі їй дивувати.—„Ви тільки одну казочку й знаєте?“ питались пацюки. „Тільки одну!“ каже ялинка.—„Се дуже сумна казка! От чи не знаєте нічого про лій, чи про сало? Якої-небудь харчової казочки?“—„Ні,“ каже ялинка. „Ну, то й бувайте здорові!“ Свиснули пацюки й повернулись до братії. А мишки за ними й собі. От зосталася знов на самоті ялинка, та так ото зітхає: „хоч то було охвітніш, як мишки ті тамки по мені нишпорили та слухали про мої бувальщини. А тепер—минулось й се!.. Але я буду гадками радіти і тривати слухного часу, коли мене винесуть звідси.“ Коли-ж се станеться? А от одного ранку прийшли люди і почали прибирати на горищі; одсунули скрині, витягли ялинку, та й кинули її геть до-дслу недбало; а се один служка узяв таки та й поволик її вниз по сходах до Божого світу.—„От, коли повертається життя мое!“ думала ялинка. Вона спочула свіже повітря і теплий соняшний промінь, як опинилась на дворі. Усе се так скоїлось швидко, що ялинка й забула про себе, а роздивлялась тільки навколо, а й справді було на що подивитись! Бік дворища тулився садок, всі дерева, немов молоком, були цвітом укриті; вишні, пахучі троянди визирали з-поза штахетів; липи цвіли, а ластівки нишкали по повітрі та щebetали—„здорові були!“ Але-ж сею пісенькою вітали вони не ялинку!—„Тепер я почну жити“, раділа ялинка і розчепірила свої віти: але—світе мій! Вони були до крихти по-

сохлі й пожовклі, а само дерево боком лежало в кутку між сміттям та бур'яном! Тільки й красувала ще в його на самім шишечку з золотого паперу зоря та виліскувалась на яєнім соняшнім сьйві.

На тому-ж самому дворіщі гулялось два паничка жвавих,—ті самі, що на Різдвяних святках круг гільця танцювали, та так втішалися ним. Менший ото підскачів до його, та й зірвав геть зодоту зірку.

— „Чи ба? Що лишилось ще на старій сій поганій ялинці!“ сказав хлопчик та так наступив чобітками на неї, що аж гілля затріщало.

Сумно позирала ялинка на розквітлий та пишний садочок, сумно позирала на себе... та так їй сталося шкода навіть того темного закутка, де вона досі супокійно лежала; вона згадувала про своє молоде дівування у лісі, про пишний святковий той вечір, про мишок манесеньких, що радісно слухали її казочки... „Минулось! минулось!“ шамутіло сухе дерево: „хочби довелось мені ще хоч раз попишати! Минулось, минулось!“

А се прийшов служака та й порубав її чисто на цурпалочки, і цілий оберемок їх спалахнув мерщій під казаном у пекарні... Ялинка зітхала—стогнала та так глибоко, що кожне зітхання її було до пострілу подібне. Прибігли й панички ті, що на дворіщі гралися; зараз до печі та так радісно викрикують: „піф! піф!“ Але за кожним вилуском,—а се не що було, як її зітхання—згадувала ялинка в-останнє про літошні дні в ріднім лісі, про зімові ночі, що яєними зорями сяли... Згадала вона і той панський вечір святковий і зітхнула ото, та й до крихти згоріла.

Скінчилася й наша казочка! Минулося—усе пак на світі минає.

Красний—гарний, красивий. Не родися красна, та родися щасна.

Моріжок—травиця. Вівця прожогом почесала з шляху до зеленого моріжку.

Парост—відросток. Зелена та дїбрівонько, чого в тебе таборів много, зеленого та ні одного, пароста ні од одного. Який корінь, такий і одросток.

Верхів'я — *верх, вершок*. Бог узяв рукою того дуба за верхів'я. Ой на горі конопельки. На дуба зліз на самий вершок.

Навиоло — *крут, кругом, навкруги, округ*. В Луцьку все не по людську: навколо вода, а всередині біда. На ріках круг Вавилона сиділи ми. Золотоноша кругом хороша. Куди понесли його: чи через город, чи навкруги? Обійде круг хати.

Яскравий — *ясний, блискучий*.

Обтинати — *відрубати, відтяти*. Мечами гілля обтенали.

Спотинати — *здибати, зустрічати*. Піла та гуляла, поки лихо не спіткало. Біда здибає легко, а трудно її збутися.

Щогла — *високий стовб на кораблі, до якого прив'язують парус (вітрила)*.

Заклокотіти — *закричати, заговорити*. У святу неділю не свиз орли заклекотали. „Обділяй мерщій!“ заклекотіла громада.

Суповій — *спокій*. Святий супокою! гаразд з тобою.

Спочив — *відпочинок, спочин*. Погоня вставала, мене в тернах на спочиві минала.

Пундики — *масоці*.

Надіб (р. в. кадоба) — *діжка, кадуб, кадка*. Наше просо в кадобі. Тут в винницькій кадці місяць тісто. Тебе і за кадубами чуто.

Вщерть — *вкрай, врівні*. Іхала пані вкрай города.

Оздоба — *покраса*.

Пантрувати — *стежити, пильнувати, назирати*. Цесарської служби було пантрую, як ока в голові. Не кусай, не стежи й не лежи.

Нестям — *непритомність*.

Сількісь — *добре, згода, так*. Та вже сількісь нехай б'ють.

Нишпорити — *пильно шукати*. Чого ти нишпориш у соломі?

Юрба — *товпа, юрма, громада*. Коло хати сиділа... юрба людей. Народу юрма там стояла.

Галузь — *вітка, гілка*.

Лій — *овече сало*.

Охвітно — *присмиво*

Штахети—*трапи*. Перед двором великий пляц, штахетами обгороджений.

Цурпалок—*кіл, колода*.

Приказки: Усє тїнь минуча, одна річє живуча—світ з Богом.

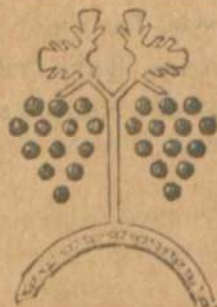

87. На Новий Рік.

З новим роком, з новим щастям,
Щиро ми вітаєм вас
Дайже, Боже, щоб багато
Було грошеньят у вас.

Щоб ви всі були здорові
Аж від мами до дочки,
Навіть свині і корови
Навіть гуси і качки.

Всяке горе, всяке лихо,
Ви забудьте хоч на час,
З Новим Роком, з новим щастям
Щиро ми вітаєм вас.

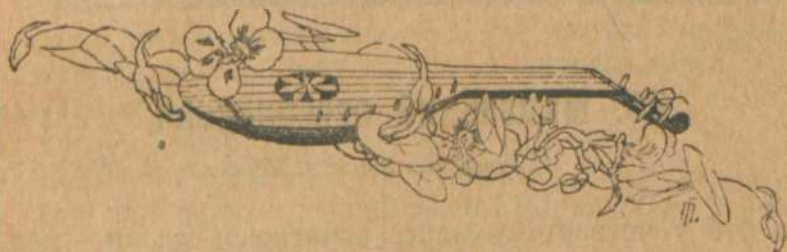

88. Кобзарь.

Віри Т. ШЕВЧЕНКА.)

Ішов кобзарь до Київѧ
Та сїв спочивати;
Торбинками обвішаний
Його повожатий;
Мале дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзарь
„Ісуса“ співає.

Хто йде, їде,—не минає:
Хто—бублик, хто—грошик—
Хто старому, а дівчата—
Шажок міхоноші,
Задивляться чорноброві:
І босе і голе.
„Дала“, кажуть, „бровенята,
Та не дала долі!“

89. Зімою

Віри ШЕВЧЕНКА.

По-під горою ярм-долом,
Мов ті діди високочолі,
Дуби з гетьманщини стоять;
В яру гребелька, герби в-ряд,
Ставок під кригою в неволі,
І ополонка—воду брать.
Мов покотьоло червоніє
Крізь хмару сонце занялось;
Надувся вітер,—як повіє!
Нема нічого, скрізь біліє,
Та тільки лісом загуло.

90. Маленький переписувач.

Опов. Ед. Амічіса. Переклад О. ДІХТЯР.

Він був у четвертому класі початкової школи,—цей гарний флорентинець з чорними кучерями та білим обличчям. Йому було дванадцять літ. Він був найстаршим сином в свого батька, що служив в управлінні залізних доріг і одержував таку малу плату, що її ледве-ледве вистачало, щоб прогостувати сем'ю. Батько дуже любив свого сина і був завжди ласкавий та добрий до нього у всьому, що не стосувалося до навчання. Все він міг йому пробачить, все, крім небалого відношення до науки, бо бажав, щоб син його як найшвидче став допомагати сем'ї. За-для цього хлопцеві треба було в короткий час багато взяти і хоч він ніколи не лінувався, але батько вимагав, щоб він ще більше працював. Батько був уже не молодий, а гірка праця зробила з нього лідуся. Але-ж не зважаючи на се, він, щоб прохарчувати свою сем'ю, крім звичайної праці по службі, брав ще то тут, то там переписку і працював майже всю ніч. Одне видавництво доручило йому писати на бандеролях адреси передплатників на всякі журнали та книжки; йому платили 3 ліри за 350 бандеролів і вимагали, щоб адреси були написані великими та гарними літерами. Ця праця зморявала його, і він часто говорив про це своїй сем'ї, сидючи за вечерею.

— Очі в мене стали погані,—казав він,—а ця вечірня праця зовсім заїсть мене.

Раз хлопчик сказав йому:—Тату, дозвожь мені писати замість тебе: мое писання так схоже на твоє, як дві краплі води.

Але батько відповів йому:—Ні, мій хлопчику, тобі треба учитися; твоя наука дасть більше користи, ніж мої бандеролі; я ні за що не хочу одбирати в тебе часу. Ні, дякую, тобі мій любий, про це і говорити не треба...

Хлопець знав, що в тихих випадках з батьком змагатись даремно і замовк. Опівночі батько кінчав роботу і йшов з своєї кімнати в опочивальню.

Одного разу, діждавши, коли батько ліг спати, хлопчик тихенько одягся, помацки дійшов до тієї кімнати, де працював батько, засвітив лампу, сів за стіл, де лежала купа білих бандеролів та список адресів, і почав писати, підроблюючись під батькове писання. Він писав з задоволенням і разом з острахом. Записаних бандеролів ставало все більше. Кілька разів хлопець клав перо, тер потерпілі руки, прислухався і задоволено усміхався. Він написав 160 бандеролів—на цілу ліру. Тоді він поклав перо на місце, загасив лампу, потихеньку вернувся в свою кімнату і ліг спати.

На другий день батько за обідом був дуже веселий. Він не догадався, що син йому допомагав, бо завжди працював над бандеролями, мов машина, і рахував написане тільки на другий день. Він радісно сів до свого робочого столу і, погладивши по голові сина, сказав:—А знаєш, Джулію, батько твій ще може працювати багато. Вчора за дві години я зробив на одну третину більше, ніж завжди. І рука, і очі працюють ще добре!..

Джулію не відповідав, але з радістю думав собі:—Бідний татко! Окрім заробітку, я даю йому певність в тім, що він ще досить молодий та дужий. Буду-ж і надалі так працювати!

Підбадьорений успіхом, хлопчик і на другу ніч, як тільки батько ліг спати, встав з ліжка і сів за роботу. Так працював він де-кілька ночей, а батько не помічав нічого. Тільки якось він сказав за вечерю:—Дивно, чого в останній час так багато в нас керосину вигорає!—Джулію почервонів, але далі розмова перейшла на инше і вночі хлопець знову сів за роботу. Так що-ночі Джулію не досипав, ранком почував себе

змореним, а увечері, готуючи лекції, зовсім дрімав над книжками. Раз з ним сталося таке, чого ще не було ніколи: він заснув над своїм зшитком.

— Вставай, вставай!—закричав йому батько, лясаючи в долоні,—не спи над книжками! Джулію прокинувся і врявся за лекції. А далі це траплялося частіш і частіш, він дрімав над книжками, вставав пізніш, ніж треба і взагалі почав значно гірше учитися.

Батько, коли примітив це, почав сердитись і навіть став докоряти йому, хоч цього ще ніколи не було!—Джулію, сказав він йому,—ти мене зневажаєш, ти одминився на гірше і це мене дуже турбує. Згадай тільки, що ти надія всієї сем'ї. Я дуже незадоволений тобою—розумієш? Хлопчик слухав цей перший докір у своєму житті і міркував собі:

— Так, це правда; так воно далі бути не може; далі дурити батька не буду.

Але в той вечір батько за вечерею радісно сказав:

— Чи знаєте, що я за цей місяць заробив на тридцять дві лірі більше, ніж за минулий на своїх бандеролях! По цій мзві він дістав коробку цукерків, які він купив за-для дітей, щоб вони були раді такому несподіваному заробітку. Діти з веселим криком взяли дарунок, а в душі Джулію ще більше зміцніло бажання помагати батькові і він сказав собі:—Любий тату, я буду і далі робити так, як і попереду, я постараюсь краще вчитися вдень, а вночі буду працювати за-для тебе і за-для всіх своїх рідних.

Батько знову заговорив:—Тридцять дві лірі несподіваних — як це гарно! Тільки ось цей,— і він показав на Джулію,—мені смутку завдає.—Джулію вислухав дорікани, ковтаючи сльози, що ледве не полились з очей; але-ж в ту хвилину на серці в нього було ясно та радісно.

І він почав працювати, на скільки вистачало сили. Та що далі, то все більше він стомлювався. Так минуло два місяці. Батько не перестав докоряти синові за ледарство і дивився на нього, похмуривши брови. Він пішов у школу, щоб довідатись про сина від самого вчителя.—Ні, нічого,—сказав учитель,—він не одстає од інших, бо він хлопець з хистом, але вчиться не з тою охотою, як було попереду: дрімає, позіхає, не уважно слухає, подає, коротенькі і недбало скомпоновані роботи.

В той вечір батько прикликав до себе Джуліо і зробив йому суворий докір.

— Джуліо,—сказав він,—адже-ж ти бачиш, що я через силу працюю за-для сем'ї, а ти не хочеш допомагати мені. В тебе немає серця,—ти не любиш ні мене, ні твоїх братів, ані матері!

— О, ні, не кажи цього, тату—крізь сльози заговорив хлопчик і вже хотів у всьому признатись, але батько почав знову говорити:

— Ти знаєш наше становище, знаєш, що ми всі повинні давати сем'ї свою частку праці та турботи. Я сподівався в цім місяці одержати сто лір нагороди з управління доріг, але сьогодні довідався, що не буде нічого!

Почувши це, Джуліо рішив не признаватись і так собі подумав:— Ні, мій дорогий тату, я не скажу тобі своєї таємниці. Я буду працювати замість тебе і цим я віддячу тобі за те горе, що ти зазнаєш через мене, вчитися я буду так, щоб переходити що-року в інший клас. Я хочу допомогти тобі заробляти на хліб і полегчу тобі ту працю, що так шкодлива для тебе.

І він почав працювати що-ночі впродовж цілих двох місяців. У день він почував утому, напружував усі сили, щоб краще вчитися і вислухував докори від батька.

Але найтягче було те, що батько почав менше кохати його, мало говорив з ним і навіть одвертався од нього, щоб не зустрітись очима. Джуліо бачив-це і страждав; од смутку та втоми він схуд, став блідий і чим далі, то гірше вчився. Він розумів, що повинно це колись скінчитися і що-вечора казав собі:—Цю ніч я вже не встану! Але коли надходила північ, йому здавалося, що лежучи на ліжкові, він не сповняє свого обов'язку і немов краде ліру в свого батька і сем'ї. Тоді він вставав і в той-же час думав, що колись уночі батько прокинеться і застане його несподівано, або, перед тим як ітиму спати, перерахує бандеролі і тоді все виявиться і не треба буде розказувати.

Але раз за-вечерею батько сказав таке, що здалося бідному хлопчикові присудом. Мати помітила, що в нього дуже стомлене обличчя, вигляд мов у слабого і спитала:—Джуліо, ти слабкий?—Потім, звернувшись до батька, сказала хвилюю-

чись:—Джуліо слабій. Подивися, який він блідий! Джуліо, мій хлопчику, що сталося з тобою? Батько нехотя глянув на нього і сказав:—В кого нечисте сумління, той не може бути здоровим. Він не був таким, коли з охотою вчився та був добрим сином!—Але йому зовсім погано!—сказала мати.—Це мене тепер мало турбує.—відповів батько.

Ці слова, немов гострий ніж, вразили серце бідному хлопчиківі. Батькові нема до нього діла! Його батькові, що колись тремтів над ним, зачувши його кашель! Виходить, що він його вже не кохає, як раніш, що батько не вважає вже його за сина.—Ой, тату, тату,—говорив хлопчик, в котрого серце розривалоса од жалю,—я не можу жити без твого кохання, я хочу його знову повернути, розказавши тобі все. Я не буду більше дурити і буду вчитись, як колись: що буде, те й буде, аби ти знову покохав мене, мій дорогий тату! О! на цей раз я вже признаюся!

Але він, по своїй звичці, встав в цю ніч: йому забажалося попроситися в цю тиху ніченьку з кімнаткою, де він по-тай так багато працював з серцем, повним любови та ніжності. Колиж-він сів до столу, засвітив лампу і побачив оці білі смуги паперу, він подумав, що йому більш ніколи не доведеться писати цих адрес, які він знав тепер майже на пам'ять, і йому стало дуже сумно. Він раптом вхопив перо, щоб взятись за свою працю, але в ту-ж хвилину зачепив книжку і вона з грюкотом впала до-долу. Серце хлопчиківі замерло: що як батько прокинеться? Хоч Джуліо сам порішив признатися йому, а все-ж він боявся почути батькову ходу серед ночної тиши, боявся, що мати прокинеться та злякається; йому вперше спало на думку, що може це бути зневагою батькові, коли він довідається про все. Затаївши дихання, наляканий Джуліо став прислухатись. Навкруги було тихо. Він повернувся до дверей опочивальні, що була назад нього—нічого не чути. Всі спали. Батько нічого не чув. Хлопчик заспокоївся і почав писати. Купа бандеролів все збільшувалася. Він зачув рівну ходу поліцейського на улиці; загуркотіли ломовики, проїздячи по улиці, а потім знову наступила тиша і тільки коли-не-коли почується здалеку собаче гавкання. Хлопчик все писав та писав—а в цю пору позад його стояв батько. Він чув, як упала книжка, пождав трохи, а потім встав з ліжка; гуркіт ломовиків заглушив його ходу та тихе репіння дверей. І ось він стояв, схиливши свою сиву голову. Він

бачив, як перо в синовій руці хутко бігало на папері і раптом все зрозумів. Розпачливий жаль, каяття, безмірна любов охопили його серце, і він став нерухомо позад своєї дитини, стримуючи своє дихання. Несподівано Джулію крикнув: чиєсь тремтячі руки обхопили його голову.—Тату! Татусю! Пробач мені!—закричав він, впізнавши батька.

— Ти пробач мені!—ридаючи та цілуючи його, відповів батько,—тепер я все зрозумів, я знаю все і повинен просити в тебе, мое золото, пробачення! Ходім, ходім за мною.—І він потяг його до матері, що вже прокинулася, почувши балачку. Підводячи до неї сина, він сказав:—Приголуб цього янгола, який чотирі місяці не спав уночі, та працював замість мене; а я лаяв його, коли він заробляв нам на хліб!—Мати обняла, притиснула його до серця і довго не могла заговорити, потім сказала:—Лягай негайно спати, любий мій, дитино моя, та спи спокійно. Положи його!

Батько взяв його на руки, мов маленького, відніс в кімнату, роздяг і положив на ліжку, цілуючи та голублячи; поклав йому подушку і накрив ковдрою.

— Спасибі, тату, спасибі!—говорив хлопчик,—лягай і ти тепер, іди спати, татусю!

Але батькові хотілось бачить, як він засне. Він сів біля його ліжка, взяв його руку і сказав:—Спи, спи, мій хлопчику!—І Джулію нарешті міцно заснув. Він спав дуже довго, бо давно вже йому не доводилося так спокійно спати, давно вже йому не снилося такого гарного, як ця ніч. Коли він розплющив очі, сонце було вже високо. Він поворухнувся і побачив коло себе батька, що проспав цілу ніч, поклавши свою сиву голову до серця дорогої дитини.

Вистачати—*стати—хватати*. Одних тенет вистачить на дві млі.

Коли ви будете говіть? Тоді, як хліба не стане.

Вимагати—*правити, потребувати, жидати*. Вона вимагатиме

добрих коней. Ніхто не прийде правити процент.

Помацки—*полапцем, ослив*. Гірський світ,—тато й мама ослиц,

а діти помацки ходять. От, не встаючи, полапцем намацаеш котру (грушу) біля себе та й їси.

Ліра—*італійська монета—40 коп.*

Бандероль—*поштова обліртка.*

Рахувати—лічити, числити. Рахувати сир, масло—то й ва-
репників не їсти.

Взагалі—огулом, загалом. Масти загалом усю стіну.

Докоряти—дорікати, закидати. Як будеш ти мені цими сло-
вами докоряти, не зарікеюсь я тобі голову зняти. Мені за
вас люде дорікають. Так-бо почервоніла, як їй став за-
кидати.

Хист—здіюність, дотепність, кебета. Чи-ж з його хистом ото
зробить? Постеріг я в нім велику здібноість. Не було дотеп-
ности самому додуматись. Кебети не маю!

Скомпонувати—утворити. Мене за сю не лайте мову, не я
її скомпонував. Не придумає, щоб його тут утворити таке,
щоб у чумака гроші вкрасти.

Становище—положення, стан. Поява його в такий час і в та-
кому стані несказано здивувала.

Ковдра—ліжник, бараниця (з хутра).

Негайно—зараз, вмени, духом. Негайно приведіть посла до
мене. Сів на хазийського коня, вмент прибув. Духом збігає
і принесе.

Сумління—совість. Хто чисте сумління має, той спокійно
спать лягає.

Зневага—неповага, образа, погорда. Побачив Турн собі зневагу.
Даруйте образи, які котрий має. Не видно було ні нена-
висти, ні погорди.

Приказки: Доброму сишу не збирай, а ледачому не оставляй.
То-ж мій син, мое здоров'я. Не збирай синові худоби, збери йому розум.

91. * * *

ШЕВЧЕНКО.

Весна з^іму прогоняє,
І зелений по землі
Весна килим розстилає;
Із вирію журавлі
Летять високо ключами,
А стенами та шляхами
Чумаки на Дін пішли.
І на землі і на небі
Рай. І я не знаю,
Якого ще люди раю.
У Бога благають!

---

92. Христос воскрес!

Вірш Л. ГЛІБОВА

Христос воскрес! Радійте, діти,
Біжіть у поле, у садок,
Збирайте зіллячко і квіти,
Кладіть на Божий Хрест вінок.
Нехай бреньять і пахнуть квіти,
Нехай почує Божий рай,
Як на землі радіють діти,
І звеселяють рідний край,
На вас погляне Божа Мати,
Радіючи з святих небес...
Збирайтесь діти, тут співати,
Христос воскрес! Христос воскрес!

---

93. Рідний край.

Вірш М. ЧЕРНЯВСЬКОГО.

У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай.
Рідніша їм своя святиня,
А ніж земний в чужині рай.
Ім скрасе все їх рідний край,
Нема без коріня рослини.
А нас, людей—без батьківщини.

94. Бджола та Мухи.

Байка Л. ГЛІЬОВА.

Хтось мухам набрехав,
Що на чужині краще жити,
Що слід усім туди летіти,
Хто щастя тут не мав.
Наслухались дві Мухи того дива
(Про се найбільше чміль гудів);
„Тут,—кажуть,—доля нещаслива;
Дурний, хто досі не летів!
Покиньмо, куме, Україну—
Нехай їй хрін!
Та помандруєм на чужину,
Аж до веселих тих долин,
Де доля кращая вітає
І може плаче нас ждучи...
Зіми там, кажуть, не буває,—
Гуляй, безпешно живучи!“

Так одна Муха-цокотуха
Базікала з кумою вдвох;
Коли поглянуть на горох —
Сидить Бджола та мовчки й слуха.
—Здоровенькі були!—
Обидві Мухи загули:
—От добре, що зустрілись з вами...
А ну-те й ви збирайтесь з нами!"—
На се Бджола сказала їм:
„Шкода! Я рідну Україну
Не проміняю на чужину,—
Нехай се щастя вам самим“.
А мухи разом задзижчали:
—„Ось годі, не кажіть!
Жили ми тут, добра не знали—
Бодай би так не жить!
Не то пани, дурні селяне—
Усяке шкодить нам;
Що-дня таке життя погане,—
Колись так буде й вам“.
—Ні, я сього не сподіваюсь,—
Сказала їм Бджола:
—Мені шаноба скрізь була,
Бо я без діла не тиняюсь.
А вам—
Однаково, що тут, що там,
Ви ні на кого не жалкуйте;
Обридло тут—туди мандруйте
на втіху паукам!

93. Рідний край.

Вірш М. ЧЕРНЯВСЬКОГО.

У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай.
Рідніша їм своя святиня,
А ніж земний в чужині рай.
Їм скрасе все їх рідний край,
Нема без коріня рослини.
А нас, людей—без батьківщини.

94. Бджола та Мухи.

Байка Л. ГЛІЬОВА.

Хтось мухам набрехав,
Що на чужині краще жити,
Що слід усім туди летіти,
Хто щастя тут не мав.
Наслухались дві Мухи того дива
(Про се найбільше чміль гудів);
„Тут,—кажуть,—доля нещаслива;
Дурний, хто досі не летів!
Покиньмо, куме, Україну—
Нехай їй хрін!
Та помандруєм на чужину,
Аж до веселих тих долин,
Де доля кращая вітає
І може плаче нас ждучи...
Зіми там, кажуть, не буває,—
Гуляй, безпешно живучи!“

Так одна Муха-цокотуха
Базікала з кумою вдвох;
Коли поглянуть на горох—
Сидить Бджола та мовчки й слуха.
—Здоровенькі були!—
Обидві Мухи загули:
—От добре, що зустрілись з вами...
А ну-те й ви збирайтесь з нами!“—
На се Бджола сказала їм:
„Шкода! Я рідну Україну
Не проміняю на чужину,—
Нехай се щастя вам самим“.
А мухи разом задзижчали:
—„Ось годі, не кажіть!
Жили ми тут, добра не знали—
Бодай би так не жить!
Не то пани, дурні селяне—
Усяке шкодить нам;
Що-дня таке життя погане,—
Колись так буде й вам“.
—Ні, я сього не сподіваюсь,—
Сказала їм Бджола:
—Мені шаноба скрізь була,
Бо я без діла не тиняюсь.
А вам—
Однаково, що тут, що там,
Ви ні на кого не жалкуйте;
Обридло тут—туди мандруйте
на втіху паукам!

95. Рідна мова.

Вірш. С. ВОРОБКЕВИЧА.

Мово рідна, слово рідне!
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.
Як ту мову мож забути,
Котрою учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?!..
Ой тому плакайте, діти,
Рідненькую мову
І учитесь говорити
Своїм рідним словом!
Мово рідна, слово рідне.—
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Але камінь має!

96. Олеся.

Оповідання Б. ГРИНЧЕНКА.

Це було давно. Це було тоді, як нашу землю шарпали татари й турки, а гетьмани українські ходили з козацтвом удбиватись од ворогів.

Тоді на Волині було невеличке село. Воно заховалося в улоговині. Круг його були ліси. В селі жили прості люде хлібороби. Якби не татари, то їм жити було-б не погано. А то часто й густо набігали татари. Вони грабували, палили й руйнували села. Старих та малих убивали, а молодих брали

у неволю та й продавали рабами на тяжкі роботи туркам. Іноді гнали татари з України тисячі безщасних людей.

І цьому селу довелося зазнати лиха, але поки що тільки один раз. Село заховалося в лісах і знайти його було не легко.

На край села стояла невеличка хатка. Біля неї пишався рясний садок. У садку гули бджоли. Там була пасіка.

У хатці жив старий дід Данило. Колись він козакував, був у неволі турецькій, але визволився відтіля. Тепер жив дома, пасішникував. Жінка його давно вмерла. Він прийняв до себе двоє сиріт: дівчину Олеся та хлопця стрибунця Михайлика. Олеся вже була величенька дівчинка, років шістнадцяти.

Дід був щастливий з дітьми, а діти були щастливі з їм. Діти так любили, як дід розмовляв з їми.

Він розказував їм про турецьку то про татарську неволю. Оце було сидить дід у пасіці, робить що-небудь, граблі чи ще що. Михайлик-стрибунець і собі щось тут лаштує, і дівчина Олеся з шиттям сидить. Сонце сяє, пташки щебечуть, бджоли гудуть. То оце Михайлик:—Розкажіть, дідусю, про неволю турецьку!

А дідусь:

— Та я вже розказував—ти-ж чув. Ще й не раз—хіба тобі мало?

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще дідусю! Так гарно слухати! І дід починає оповідати, а діти слухають і очей не зведуть з його. Олеся схилить чорняву головоньку на руку, а Михайлик-стрибунець уже не стриба, а теж сидить, слуха. А дід розповіда як був він на турецькій каторзі.

— Три роки вибув я на каторзі турецькій, прикутий до місця. Так от за попереки узято ланцюгом і приковано. Сидіти можна і встати можна, і лягти, а піти—ні. А каторга—це корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судину. А за те наші голі спини раз-у-раз доглядачі списували нагаями то колючою червоною таволгою.

— І кров текле?—скрикнув Михайлик.

— Текла,—каже дід.

— Я-б їх усіх повбивав, тих татар та турків проклятих! погукне хлопець, стискаючи кулаки. Олеся нічого не скаже, тільки все обличчя їй зблідне. А дід далі:

— Покалічено мене тоді добре. А надто годували погано бусурмени: цвілими сухарями та смердючою водою. За таким життям уся сила пропала, бо мене ще й порубано трохи, як у бран брата. Ну, то як визволили мене козаки— не здатний я вже був козакувати. Вернувся я до-дому. Тут я й ваших батьків зазнав: і твого, Олесю, і твого, Михайлику. Ви були сусіди. Тільки Михайлик був тоді ще зовсім малий— років зо два йому було. А тобі, Олесю, вже років із сім було, і ти бігала вже швиденько. Жили ви гарно. Коли це набігла татарва... Що тут казати? Одбивались ми люто, та нічого не вдіяли. Село татари спалили, багато людей повбивали, багато у бран забрали. А де-хто повтікав. Оті втікачі вернулись сюди потім, то й знову тут побудувались. Мене вдарено чимсь важким по голові. Я й упав. Але я не вмер і вночі очутивсь. Дивлюсь: місяць світить, видко. Тихо скрізь. Коли гляну круг себе, аж я на пожарині, а круг мене трупи, трупи. Прийшов ранок. Пішов я поміж трупами і найшов тебе, Михайлику. Ти лежав і плакав біля мертвої матері. Тут і батько твій був з розрубленою головою.

— Прокляті! Ой, прокляті!—скрикує Михайлик.

— І твій тут батько і мати були, Олесю мертві. А тебе вже я потім знайшов у лісі. Ти забігла якомсь туди... От і все.

Змовкне дід. Олеся сидить—не ворухнеться. Въ неї обличчя бліде, в очі пала якийсь вогонь. Дід гляне на неї та й похита головою.

— Гай-гай!—каже:—засмутив я тебе, мою ясочку. Але-ж що робити! Без лиха не проживеш. Не журіться, діточки,—ваші батьки полягли доброю смертю, рідний край боронючи. Кожен чоловік повинен боронити від усякого ворога рідний край, не жаліючи свого життя.

— Еге-ж, не жаліючи свого життя!—промовить дівчина тихо та й замислиться ще дужче і довго замислено ходить.

Ото одного разу була неділя. Олеся з Михайликом лагодились іти в ліс по ягоди, а дід казав:

— Глядіть, діточки, далі від багновища, а то лихо буде.

У лісі було величезне багновище. Іноді, не знаючи, набреде на нього людина та й утопне. Дід і боявся, щоб з дітьми чого не було. Олеся каже:

— Не бійтесь, дідусю, хіба ми не знаємо? А Михайлик-стрибунець і собі тоненькими голосочком:

— А вже-ж знаємо!

Побрали діти глечики, та й пішли. Дід довго дивився їм у слід.

Михайлик каже

— Олесю-сестричко! Ходім аж на той бік лісу!

Ліс не можна було перейти, бо-ж болото там було. А обходити далеко—верстов шість.

Олеся каже:

— Але-ж се далеко.

— Дарма,—каже Михайлик,—так ягід там багато. Ходім, голубонько!

— Та й добре!—каже Олеся.

І вони пішли. Не увійшли у ліс, подались узліссям. З одного боку був височезний старий, темний ліс. А з другого боку простягався степ.

Дівчина і хлопець йшли швидко. Вже верстов п'ять одійшли від дому. Коли це Михайлик скрикнув:

— Глянь, Олесю, що то таке?

Олеся глянула. Серед степу їхали люде. Всі були верхи. То були не наші люде. Гостроверхі шапки маячили здалека. Таких шапок наші не носять. Олеся багато чула де-чого від діда. Вона пізнала сих людей—се були татари.

Татари! Вони приїхали на Україну палити села, убивати або в неволю забирати людей. Ось-ось вони побачуть їх і заберуть. Олеся вхопила Михайлика за руку і мовчки потягла в кущі.

— Що то? що то?—питавсь Михайлик.

— Цить! Татари.

Михайлик так і занімів. Страх обняв його такий, що він і слова не міг вомовити. Олеся з-за кущів бачила, як татари їхали просто на ліс, як поводили туди й сюди головами. Це вони шукають, де село. Ще кілька часу, і вони знайдуть його. Що тоді буде?

Село запалають, люде повбивають і дідуся вб'ють!.. Боже мій! Треба бігти, треба сказати!..

Але-ж татари їдуть кіньми; вони доїдуть швидче, ніж вона добіжить? Як-би вони тут загаялись! Та як-же те зробити, як це їй зробити?

Бідне серденько в Олесі мучилися. А татари під'їздили все ближче и ближче. Уже видко їхні обличчя. І відразу Олеся надумала...

Вона вхопила Михайлика за плече:

— Братіку, біжи лісом до-дому, скажи дідусеві, що їдуть татари. Чуєш?

І вона потрусила хлопця за плече. Він немов прокинувся з того і глянув на дівчину.

— Біжи, а то дідуся вб'ють.

— А ти-ж?—спитав хлопець.

Олеся штовхнула його, щоб біг, кажучи:

— Я знаю сама, що зроблю—не бійсь! Ніколи говорити—біжи!

Хлопець не думав довго. Він кинувся у ліс і побіг з усієї сили.

Олеся зосталася сама. постояла ще кілька хвилин. Обличчя було бліде. Але вона не боялась. Вона вийшла з-за кущів і пішла по-під лісом зовсім не в той бік, де було її село.

І шла так, мов не бачила татар. Але татари її побачили. Вони кунулись до неї. Олеся скрикнула і побігла що-сиди далі. Та бігла вона не довго. За хвилину татари раз догнали її, щось закричали, загукали. Їх було чоловік тридцять. Вони зупинились і почали проміж себе джеркотіти. А далі один, високий, підійшов до дічини. Він загомонів по нашому, але так погано, що Олеся ледве розібрала, що він каже:

— Хороша дівчина! Хороша дівчина! Ми тобі нічого не зробимо, пустимо на волю, тільки ти нам скажи, де тут є село?

Олеся каже:

— За лісом. Оцей ліс перейти—то й село на той бік.

А татарин їй:

— То ти нас проведи цим лісом, а то ми тут дороги не знаємо.

Олеся каже:

— Проведу.

А татарин знову:

— Та не одури і не тікай, а то бачиш оце!

І він вийняв з піхов криву гостру шаблюку і лягнув нею перед очима дівчини.

— Бачиш оце?—голову зрублю!

— Вачу!—каже Олеся.

Олесі накинули на шию аркан. Високий татарин узяв той аркан у руки, пустив дівчину попереду свого коня і сказав:

— Веди!

Олеся повела.

Але вона ішла зовсім не в той бік, куди Михайлик побіг. Вона ще чисто обійшла ліс, тоді знайшла стежку, що бігла в ліс із степу і пішла по їй, Татари їхали слідком за нею. Олеся вела ворогів просто в середину ліса, де було болото.

Вона вела і думала.

— Чи добіг вже Михайлик до-дому? Чи сказав від діду-севи? Ох, якби мени довше поводити їх, поки він добіжить.

І вона ішла тихо, іноді звертала убік, тоді знов назад верталась. Татари сердились, а високий кричав:

— Чого ти плутаєш? Веди гарно, а то ось!

І він показував рукою на шаблюку.

Дівчина сказала:

— А ось зараз ліс кінчаться, там і село.

І вела далі. Ліс зробився страшенно густий. Але-ж Олеся добре його знала. Вона так часто сюди ходила по гриби, по ягоди. Вона знала, де болото. Невеличка стежка твердої землі вганялась у драговину. Олеся повела татар туди. За деревами болото не було видко. Навкруг було темно і пуца така, що тільки той, хто добре знав ліс міг відціль вийти, не загрузши у болоті. Татари-ж лісу не знали.

Високий татарин скрикнув:

— Чого-ж стала! веди!

Дівчина повернулась до ворогів. На блідому обличчі палали темні очі. Вона глянула ворогам у вічі тихо сказала:

— Я далі не піду.

Татарин подїхав аж до неї, показав їй нагая й вилаяв. Дівчина усміхнулася.

— Я не поведу вас далі, хоч-би ви й убили мене. Я вас, вороги, завела у цей ліс і ви не вийдете відціль.

Ті-ж миті ніж блиснув у татарській руці і вдарив дівчину у груди. Як билина підрізана впала вона до-долу.

Її голівонька схилилась, і чиста душа покинула тіло. Татарин плюнув на неї, і всі вороги повернули назад.

А Михайлик тим часом добіг до-дому. Він казав, що татар хто зна й скільки. Люде покидали все і повтікали в ліс. Дід данило Думав, що він там і Олесю знайде. День просиділи люде в лісі,—їм не стало харчу. Другого дні треба було вертатись. Послали одного парубка подивитися, що в селі. Парубок вернувся і сказав, що в селі все ціле. Люде зрозуміли, що татари їх обминули і почали вертатись до-дому.

Але-ж Олесі там не було. Дід Данило попрохав кілька чоловік і всі, узброївшись, гуртом пішли шукати її в лісі. Михайлик привів їх до того місця, де він покинув Олесю. Тут знайшли татарські сліди. По тих слідах прийшли в лісову пущу, Довго йшли, аж поки побачили татарських коней, що позагружали в болоті. Татар не було. Мабуть вони позлазили з коней та й потопли в багнах.

Дід Данило ішов попереду. Він перший побачив Олесю. Вона лежала мертва. На шиї у неї був татарський аркан.

Тоді зрозумів дід Данило і всі люде, що вона своєю смертю обрятувала рідне село.

Зробили мари з гілок і понесли дороге тіло до-дому.

Другого дня ховали Олеся. Подруги-дівчата несли труну. В ній лежала Олеся, убрана, як молода княгиня. На голові в неї був вінок. Навкруг співали пташки, вгорі сяло сонце. А вона лежала тиха, спокійна. Навіть здавалося, що на обличчю у неї сяла якась радість.

Еге, їй можна було радіти.

Ридаючи провели її до холодної ями, ридаючи засипали землею. Не сам Данило плакав—плакали всі: і старі, й малі, чоловіки й жінки, і подруги-дівчата.

Але, як кинули на могилу останню лопату землі, дід Данило підняв голову. Він уже більш не плакав. Обличчя йому було поважне. Він простяг руки над могилкою і сказав:

— Кожен повинен боронити свій рідний край, не жаліючи життя! Дай, Боже, всякому такої смерті!

Улоговина—западина, ямка, балка. Під одною горою, коло зеленої левади, в глибокій западині, стояла хата. Вийшов в поле геть од шляху, у балку спустився.

Руйнувати—мишити, плюндрувати. Тоді треба старе руйнувати, як є з чого нове будувати. Моя Україно, за що тебе сплюндрували?

Пишатися—красуватися, гордитися. Пишається, як корова в хомуті.

Лаштувати—готувати, спорядити. Лаштуйте гармати. На скелях він житло собі спорудив.

Таволга—рослина.

Багновище—багно, болото, драговина. Кобила изблудила, почала у багно і застрила по стегно. Там тепер така драговина, аж страшно, як їдеш.

Узлісся—узлісок, залісок, берег ліса. На узліссі собаки гонять лисицю.

Джерготіти—балакати незрозумілою слухачам мовою.

Піхви—частина зброї, куди вкладається шаблюка. З піхов шаблі виймайте.

Мари—ноші. Несли труну на марах бояре.

Приказки: Біда України: і відтінь горьке, і відтінь боляче.

97. Подивисьь.

Б. ГРИНЧЕНКО.

Подивисьь: весна устала
Сипле пишними квітками;
Подивисьь: веселим птаством
Ожили степи з лісами;
Подивисьь: в безкраїм небі
Сонце—велетень палає;
Подивисьь: життя устало,
Дні пишнують золотії;
Подивисьь:—і встань до праці
Повний сили і надії.

98. Україна.

Вірш В. САМІЛЕНКА.

Наша славна Україна,
Наше щастя і наш рай —
Чи на світі є країна,
Що миліша за наш край?
І в щасливі й злі години
Ми для неї живемо,
На Україні й для України
Будем жити й помремо...

Нас не зможуть супостати
Взяти в кайдани свої:
Ми бороним наші хати,
Наші тихії гаї.
Не вмарає наша слава,
Не вмарає наша честь,
Бо живе в нас сила жвава,
Бо робітники в нас єсть.

Гей, хто хоче всім свободи,
Поєднаймо, як брати!
Сонцем правди, світлом згоди,
Боже, шлях нам освіти!
Хай забудеться недоля
І неслава давніх літ,
Щастя-ж рівне й рівна воля
Засіяють на весь світ.

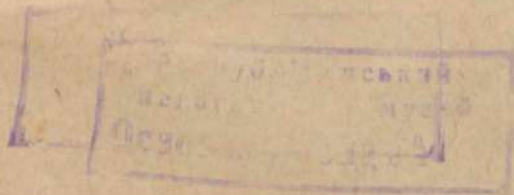
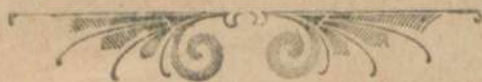

З м і с т.

	Стор
Передмова — автор	3
1. Мати — Віри Т. Шевченка	5
2. Мій подарунок. — Опов. Л. Старицької-Черняхівської	6
3. І досі сниться. — Віри Т. Шевченка	12
4. Пяня. — Віри Я. Щоголіва	13
5. Два коти. — Пер. М. Заїрицької	14
6. На добра-ніч. — Віри О. Олеса	16
7. Мати та дитина. — Віри П. Граба	17
8. Сонце гріє. — Віри Т. Шевченка	17
9. Молитва. — Віри Л. Старицької-Черняхівської	18
10. Кузьмик і Семенко. — Опов. М. Рильського	19
11. Крила у вітряка. — Байка Л. Боровиковського	24
12. Гей по морю. — Нар. пісня	24
13. Хитрий Карло. — Перекл. М. Заїрицької	25
14. Ластівка. — Віри Б. Гринченка	26
15. Сон. Віри О. Маковця	26
16. Про Тхоря-Тхорища. — Казка М. Жука	27
17. Гава та лисиця. — Байка М. Старицького	32
18. Садочок. — Казка Андерсена, пер. О. П.	34
19. Пісня про березу. — Нар. пісня	37
20. Коліскова. — Віри Л. Українки	37
21. Лисиця й вовк. — Нар. казка	38
22. Хитрощі. — Пер. М. Заїрицької	38
23. Не мої ночі. — Віри С. Руданського	40
24. Метелик. — Оп. Л. Українки	40
25. Зорі. — Віри Б. Гринченка	42
26. Літери. — Віри Л. Старицької-Черняхівської	43
27. Теплим ранком. — Віри Я. Щоголіва	44
28. Шівнівика. — Казка П. Кулиша	44
29. Вечір. — Віри Т. Шевченка	45
30. Чиж та Голуб. — Байка Л. Глібова	48
31. Жайворонки. — Віри О. Олеса	49
32. Галіна маандрівка. — Опов. В. О'Коннор-Вілітської	49
33. Вовки. — Віри С. Руданського	54
34. Раяокъ. — Віри Л. Волошки	55
35. Харитя. — Оп. М. Коцюбинського	55

	Стор.
36. В полі.— <i>Віри М. Черняхівського</i>	62
37. Сирітка.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	62
38. Ніч.— <i>Віри М. Старицького</i>	63
39. Слодень.— <i>Пер. Ю. Сірого з Кіплінга</i>	63
40. Тополя.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	71
41. Розумна дівчина.— <i>Віри Л. Старицької-Черняхівської</i>	71
42. Дай, Боже, здоровля корові!— <i>Опов. Т. Бордуляка</i>	73
43. Метелик та кануста.— <i>Байка В. Самійленка</i>	78
44. Колоски.— <i>Оп. С. Черкасенка</i>	80
45. Зоря.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	82
46. Вечірня пісня.— <i>Віри В. Самійленка</i>	82
47. Вечір.— <i>Віри П. Куліша</i>	83
48. Петрусів сон.— <i>Оп. М. Левицького</i>	83
49. Та плыви.— <i>Народня пісня</i>	87
50. Миша і пацюк.— <i>Байка Л. Глібова</i>	88
51. Павук.— <i>Опов. С. Черкасенка</i>	88
52. На зеленому горбочку.— <i>Віри Л. Українки</i>	90
53. Золотий черевичок.— <i>Нар. казка, зап. Рудченка</i>	91
54. Чередничка.— <i>Віри Я. Щоголіва</i>	96
55. Діброва.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	97
56. Заяць і ведмідь.— <i>Казка Ів. Франка</i>	98
57. Чи далеко до Києва.— <i>Віри С. Руданського</i>	102
58. Порада.— <i>Віри Я. Щоголіва</i>	103
59. За сонце хмаронька плыве.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	103
60. Льон.— <i>Казка Андерсена, пер. М. Старицького</i>	104
61. Ранок.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	110
62. Літній вечір.— <i>Віри О. Олеся</i>	111
63. Правда й неправда.— <i>Народня казка</i>	111
64. Ведмідь.— <i>Оп. Марко-Вовчка</i>	113
65. Ячмінь.— <i>Байка Є. Гребінки</i>	121
66. Тече вода з-під явора.— <i>Т. Шевченка</i>	122
67. Біда навчить.— <i>Опов. Л. Українки</i>	123
68. Квіткове весілля.— <i>Віри Л. Глібова</i>	129
69. Лебідь і Гуси.— <i>Байка Є. Гребінки</i>	130
70. Записки Куропатви.— <i>Опов. А. Кримською</i>	131
71. Ой, гаю мій, гаю.— <i>Нар. пісня</i>	137
72. Дніпро.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	138
73. Як мене зачували.— <i>Опов. О. Кониського</i>	138
74. Та забіліли сніги.— <i>Нар. пісня</i>	141
75. Украла.— <i>Опов. Б. Грінченка</i>	141
76. Федько Халамидник.— <i>Опов. В. Вишнченка</i>	145
77. Маківка.— <i>Байка Є. Гребінки</i>	156
78. Літня ніч.— <i>Віри С. Руданського</i>	156
79. Муштрований кінь.— <i>Опов. Д. Млаки</i>	158
80. Заповіт.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	165
81. Вербка та зірка.— <i>Пер. Б. Грінченка</i>	165
82. Смерть козака.— <i>Нар. пісня</i>	174
83. Ведмежий суд.— <i>Байка Є. Гребінки</i>	175

	Стор
84. Два брати.— <i>Оп. О. Стороженка</i>	176
85. Ялинка.— <i>Віри М. Чернявського</i>	179
86. Ялинка.— <i>Калка Андерсена, пер. М. Старицького</i>	181
87. Новий рік. <i>Віри</i>	188
88. Кобзарь.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	189
89. Зімою.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	189
90. Маленький переписувач.— <i>Опов. Амліуса, пер. О. Дітири</i>	190
91. Весна зіму проганяє.— <i>Віри Т. Шевченка</i>	197
92. Христос воскрес!— <i>Віри Л. Глібова</i>	197
93. Рідний край.— <i>Віри М. Чернявського</i>	198
94. Бджола та мухи.— <i>Байка Л. Глібова</i>	198
95. Рідна мова.— <i>Віри С. Воробкевича</i>	201
96. Олеся.— <i>Опов. В. Грінченка</i>	201
97. Подивись.— <i>Віри В. Грінченка</i>	209
98. Україна.— <i>Віри О. Самійленка</i>	209

35096 / 3073 Рк.